

57510

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ANADOLU STADİONLARI
TARİHSEL GELİŞMESİ İÇİNDE
KARŞILAŞTIRMALI BİR MİMARİ ARAŞTIRMA**

Yüksek Mimar Nevzat İLHAN

**F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programı'nda
hazırlanan**

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı : Prof.İsmet AĞARYILMAZ

İSTANBUL, Şubat 1996

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO

ÖNSÖZ.....	iv
RESİM LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	xii
SUMMARY.....	xv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM : TARİHSEL VE İŞLEVSEL GELİŞİM.....	4
1.1. Tarihsel Gelişim.....	4
1.2. İşlevsel Gelişim.....	14
1.2.1. Helen Yaşamında Yarışmalar (Agonlar).....	14
1.2.2. Yarışmaların Organizasyonu ve Ödüller.....	17
1.2.3. Roma Yaşamında Kutlamalar ve Oyunlar.....	20
2. BÖLÜM : MİMARİ OLUŞUM VE GELİŞİM.....	23
2.1. Stadionların Kent İçindeki Yeri.....	23
2.2. Stadionların Diğer Yapılarla İlişkileri.....	25
2.2.1. Tapınak - Stadion İlişkileri.....	25
2.2.2. Gimnasion - Stadion İlişkileri.....	25
2.2.3. Tiyatro - Stadion İlişkileri.....	31
2.3. Mimari Plan Elemanları.....	32
2.3.1. Pist Sahası ve Yönlendirme.....	32
2.3.2. Başlangıç ve Bitiş Hatları, Hysplex Sistemi.....	36
2.3.3. Oturma Yeri (Tribün).....	37
2.3.3.1. Oturma Basamakları.....	38
2.3.3.2. Merdivenler - Localar.....	38
2.3.3.3. Duvarlar - Parapetler.....	39
2.3.3.4. Üst Galeri - Portiko.....	40
2.3.4. Girişler ve Kapılar.....	41
2.3.5. Ksystus.....	41

2.4. Yapım Tekniği.....	42
2.5. Dekorasyon.....	44
3. BÖLÜM : ANADOLU STADİONLARI TİPOLOJİSİ.....	46
3.1. Anadolu Tapınak Stadionları (Kült Merkezi Stadionları).....	46
3.2. Anadolu Gymnasion Stadionları (Hazırlık-Geçiş Dönemi).....	47
3.3. Ksystus'lu Anadolu Stadionları.....	49
3.4. Sphendonea'sız Anadolu Stadionları (Dikdörtgen Formda).....	50
3.5. Tek Sphendonea'lı Anadolu Stadionları.....	51
3.6. Çift Sphendonea'lı Anadolu Stadionları (Stadion Amphiteatron).....	58
3.7. Stadion - Tiyatro Bütünleri.....	62
4. BÖLÜM : DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA.....	67
RESİMLER.....	69
ÖZGEÇMİŞ.....	153

ÖNSÖZ

Anadolu Stadionları ile ilgili bu araştırmanın başlangıcı 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. Kazı araştırmalarında genellikle ikinci planda tutulagelmiş atletik yarışmalarla olduğu kadar sosyal yaşamın da ağırlıklı şekilde içinde geçtiği bu oldukça pahalı yapı türünün niçin ayrıntılı şekilde araştırılmadığı dikkatimi çekmiş ve İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümündeki, dersleri takibim sırasında bu düşüncemi Ord.Prof.Dr. Arif Müfit Mansel'e açmıştım. Beni gönülden destekledi ve ön çalışmalara başlamamı teşvik etti. Kendisini rahmetle anıyorum.

Aradan geçen yaklaşık yirmi yıllık sürede, arkeologların, epigrafların, mimarların ve tarihçilerin evvelce görülen yaklaşımlarından farklı olarak, şehir boyutundaki araştırmalara ve Stadionlara oldukça yoğun şekilde eğilmeleri, yeni bilimsel verileri ortaya koymaları eski arzumu canlandırdı ve konuyu yeniden ele almama neden olmuştur.

Bu araştırmanın gerçekleşmesinde, başta tez yöneticim Prof. İsmet Ağaryılmaz olmak üzere, Yıldız Teknik Üniversitesi Restorasyon Anabilim Dalı öğretim elemanlarına, katkıda bulunan tüm meslekdaşlarıma ve beni büyük bir özveri ile teşvik eden Eşim Sera'ya teşekkür borçluyum. Onların değerli katkıları olmasa idi, bu çalışma gerçekleşmezdi.

Şubat 1996

Nevzat İlhan
y.mimar

RESİM LİSTESİ

Resim 1. Antik Çağ Yunanistan Stadionları

Resim 2. Antik Çağ Anadolu Stadionları

Resim 3. Girit Knossos Sarayı planı

Resim 4. Girit Phaestus Sarayı planı

Resim 5. Olimpia Altis planı ve Stadion

Resim 6. Olimpia Stadionu

- a) Olimpia Stadionu başlangıç ve bitiş eşikleri ve drenaj kanalı
- b) Olimpia Stadionu Yöneticiler Locası restitüsyonu

Resim 7. Delphoi genel planı

Resim 8. Delphoi Stadionu

- a) Stadion'un batıdan görünüşü
- b) Şeref locası ön duvar, kaile ve merdiven mimari öğeleri

Resim 9. Delphoi Stadionu

- a) Stadion'un anıtsal giriş kapısı
- b) Stadion başlangıç eşikleri

Resim 10. Isthmia Poseidon Kutsal Alanı

- a) Poseidon Kutsal Alanı
- b) Başlangıç eşiği sistemi

Resim 11. Epidauros

- a) Vaziyet planı
- b) Kuzeybatıdan bakış

Resim 12. Dodana

- a) Vaziyet Planı
- b) Zeus Kutsal harimi

Resim 13. Atina

- a) Vaziyet planı
- b) Stadion planı

Resim 14. Atina

- a) Kent planı
- b) Stadion resmi

Resim 15. Delos Gymnasion-Stadion bütünü

Resim 16. Messene Gymnasion-Stadion bütünü

Resim 17. Rodos Kent planı ve Stadion

Resim 18. Rodos Stadionu

- a) Güney görünüş
- b) Parados duvarı ve kaile
- c) İlk oturma sıraları

Resim 19. Vitruvius'a göre Gymnasion

Resim 20. Arausio

- a) Arausio Tiyatro Stadion bütünü
- b) Arausio Kent planı

Resim 21. Miletos Kenti planı

Resim 22. Miletos Stadion bölgesi

Resim 23. Miletos Stadionu plan ve kesitleri

Resim 24. Miletos Stadionu Batı Kapısı

Resim 25. Miletos Stadionu

- a) Doğu girişi restitüsyonu
- b) Doğu Kapısı

Resim 26. Miletos Stadionu'nun Doğu Kapısı ayrıntısı

Resim 27. Dydimia

- a) Kent planı
- b) Tapınak Stadionu

Resim 28. Didyma Stadionu başlangıç eşiği

Resim 29. Priene

- a) Kent planı
- b) Gymnasion ve Stadion planı

Resim 30. Priene Gymnasion ve Stadion plan ve restitüsyonu

Resim 31. Priene Stadion kapı ve başlangıç eşiği

Resim 32. Priene'den fotoğraflar

- a) Kuzeyden bakış
- b) Batı yönündeki başlangıç eşiği
- c) Kaile aralarındaki merdiven ögesi

Resim 33. Priene'den fotoğraflar

- a) İdareci ve yarışmacıların iniş merdiveni
- b) İstinad duvarı, kent güney surları detayı
- c) Gymnasion Kapısı ve Xystus başlangıcı

Resim 34. Priene'den fotoğraflar

- a) Mermer gradin profili
- b) Xystus korniş elemanı
- c) Xystus, triglif elemanı

Resim 35. Bergama Kenti planı

Resim 36. Bergama Gymnasionu planı

Resim 37. Bergama Gymnasionu restitüsyonu

Resim 38. Ephesos

- a) Kent planı
- b) Stadion planı

Resim 39. Ephesos'tan fotoğraflar

- a) Stadion batı görünüşü
- b) Stadion doğu görünüşü. Ön planda Geç Antik Devir tadilat kalıntıları
- c) Güneybatı oturma yerleri seyirci giriş kapısı

Resim 40. Ephesos'tan fotoğraflar

- a) Stadion Batı kapısı kalıntıları
- b) Dekoratif Batı kapısı görünüşü

Resim 41. Ephesos'tan fotoğraflar

- a) Batı giriş kapısı sütun kaideleri
- b) Batı giriş kapısı zemin ayrıntısı
- c) Batı giriş kapısı döşemesi dekoratif kabartmaları- ödüller

Resim 42. Magnesia ad Maendrum

Resim 43. Magnesia ad Maendrum'dan fotoğraflar

- a) Magnesia ad Maendrum Stadion görünüşü
- b) Üst galeri portiko nişi ayrıntısı
- c) Mermer gradin profili

Resim 44. Nysa

- a) Kent planı
- b) Stadion planı

Resim 45. Aphrodisias Kenti planı

Resim 46. Aphrodisias Stadion planı ve kesitleri

Resim 47. Aphrodisias'tan fotoğraflar

- a) Arslan pençesi motifi
- b) Stadion

Resim 48. Aphrodisias'tan fotoğraflar

- a) Vomitoria ve korniş profili ayrıntısı
- b) Vomitoria ve loca görünüşü
- c) Loca özel merdiveni ve parapet ayrıntısı

Resim 49. Aphrodisias'tan fotoğraflar

- a) Gradin ayrıntısı
- b) Merdivenler, sıra bitimleri ve üst galeri portiko kalıntıları
- c) Oturma yerleri başlangıcı, ön galeri ve Geç Antik Dönem duvar eki

Resim 50. Laodikeia

- a) Kent planı
- b) Stadion planı

Resim 51. Laodikeia'dan fotoğraflar

- a) Stadio'un görünüşü
- b) Kuzeybatı ucu, vomitoria tonozu, kargir alt yapı kalıntıları
- c) Kargir duvardan ayrıntı

Resim 52. Laodikeia'dan fotoğraflar

- a) Stadion doğu ucu, terme (gymnasion) kalıntısı
- b) Kuzey oturma yerleri ve merdiven görünüşü
- c) Stadion kuzeydoğu ucu ve gymnasion. Ön planda Geç Antik Dönem tadilatı

Resim 53. Arykanda Kenti planı

Resim 54. Kadyanda Kenti planı

Resim 55. Selge

- a) Kent planı
- b) Stadion planı

Resim 56. Selge'den fotoğraflar

- a) Koşu sahası
- b) Batı yönündeki oturma sıraları
- c) Oturma yeri sistem detayı
- d) Batı yönünden oturma sıraları genel görünümü

Resim 57. Perge

- a) Kent planı
- b) Stadion ve Tiyatro'nun kuşbakışı görünüşü

Resim 58. Perge Stadion'u alt ve üst nivo planları

Resim 59. Perge tonozlu alt yapı ve oturma sıraları detayları

Resim 60. Perge'den fotoğraflar

- a) Kesme taş tonozlu taşıyıcı sistem
- b) Seyirci kademeleri ve tonozların üst görünüşü
- c) Üst galeri ve sphendones

Resim 61. Perge'den fotoğraflar

- a) Oturma yeri altı, kapalı gezinti mahalli ve ara geçitler
- b) Stadion abidevi girişi, plastre kalıntısı
- c) Oturma yeri alt yapısı kesme taş tonoz bitimi

Resim 62. Perge'den fotoğraflar

- a) Stadion kuzey ucu Geç Antik Dönem tadilatı
- b) Oturma yerleri önü kanal ve duvar konstrüksiyon ayrıntısı
- c) Oturma yerlerinde mermer birleşim ayrıntısı

Resim 63. Aspendos

- a) Kent planı
- b) Stadion

Resim 64. Aspendos Stadion'u alt ve üst nivo planları

Resim 65. Aspendos Stadion'u doğu dış duvarı tonozlu alt yapısı

Resim 66. Aspendos'tan fotoğraflar

- a) Stadion kuzey görünüşü, Tiyatro geri planda
- b) Doğu oturma yerleri dış cephesi
- c) Batı oturma yerleri ek kısmı alt taşıyıcı sistemi

Resim 67. Aspendos'tan fotoğraflar

- a) Doğu oturma yerleri alt yapısı iç görünüşü
- b) Doğu oturma yerleri ve mazgallar
- c) Doğu yönünde ksystus(?) ve üst galeri

Resim 68. Silliyum

- a) Kent planı
- b) Stadion

Resim 69. Aizanoi Kenti planı

Resim 70. Aizanoi Stadion'u alt ve üst nivo plan ve kesitleri

Resim 71. Aizanoi Stadion giriş kapıları sistemi

Resim 72. Aizanoi Stadion'u parados duvarı rekonstrüksiyonu

Resim 73. Aizanoi Stadion'u sondajlar ve zemin kat planı

Resim 74. Aizanoi'den fotoğraflar

Resim 75. Sardis

- a) Kent planı
- b) Stadion planı

Resim 76. Sardis Stadion'u alt nivo planı ve kesitleri

Resim 77. Sardis'ten fotoğraflar

- a) Genel görünüş, sağda pulvinar
- b) Pulvinar (Loca) alt yapısı
- c) Oturma yerleri mermer elemanları

Resim 78. Sardis'ten fotoğraflar

- a) Kuzey oturma yeri detayı
- b) Sphendonea konstrüksiyonu
- c) Oturma yerleri alt yapısı, iç galeri kuzey yönü dağıtıcı mekanı (Kysistus)

Resim 79. Pessinus Kenti planı ve Tiyatro-Hipodrom bütünü

Resim 80. Pist ölçüleri ve tipleri

Resim 81. Oturma elemanları profilleri karşılaştırmalı tablosu

Resim 82. Yunanistan Stadionları karşılaştırmalı tablosu

Resim 83. Anadolu Stadionları karşılaştırmalı tablosu

Resim 84. Anadolu Stadionları tipolojisi

Resim 85. Hysplex sistemi

ÖZET

Atletik yarışmalar mimari mekanı olarak tanınan Stadionların İ.Ö. 8. yüzyıl ile İ.S. 4 yüzyıl arasındaki süreçte özellikle Yunanistan, Ege ve Anadolu'da belirgin örnekleri ile tarih sahnesinde doğmuş, gelişmiş, olgunluğa ulaşmış ve tarihe mal olmuş bir yapı türüdür.

Anadolu Stadionlarının tarihsel gelişmesi içinde katşılaştırılmalı bir araştırmasının ele alındığı bu çalışmada, stadionlar gibi son derece kompleks işlevlerle çağlar boyu dvamlı yaşam içinde bulunan yapı türünü Anadolu'ya özgü gelişim ve mimari özellikleri amaçlanmış, bu veri tabanı ile, ileride, bu yapılarla ilgili restorasyon/anastilosis çalışmalarına analitik yaklaşım sağlanmıştır.

Yöntem olarak tarihsel gelişimi içinde işlevsel boyutlar, yarışmalar ve kutlamalar kavramındaki Antik Çağ'daki değişmeler ve etkilemeler, İ.Ö. 776'da başladığı kabul edilen Olimpiyad yarışmaları ile başlayan genel mimari oluşum ve gelişim, mimari tasarımının temel öğeleri ve formları, arazi kullanma ve inşaat sistemlerinin devirsel özellikleri karşılaştırılmalı olarak ele alınmış ve Anadolu Stadionları tipolojisi oluşturulmuştur.

Araştırmada, tipolojiye esas teşkil edebilecek ve alt tiplerin oluşturulmasına imkan sağlayacak örnekler ele alınmış, kazı ve bilimsel araştırmaları çok eksik veya buluntuları yetersiz örnekler konu dışında tutulmuştur.

Anadolu, jeopolitik konumu itibariyle, çağlarboyu doğu ve batı arasındaki kültürel köprü görevini üstlenmiş, gerek kendi bünyesinde oluşturduğu sentezlerle ve gerekse Ege adaları ve Yunanistan'daki gelişmelerin yönlendiricisi ve itici gücü olmuştur.

Mısır ve Mezopotamya etkili Gösteri-Tören alanı, Tören yolu mimari öğelerine ilk kez İ.Ö. 1600'larda Giritte Knossos ve Phaestos saraylarında rastlanmakta, ancak yarışmalar kültü ile direkt ilişkili mimari bir yapı türünün hiç değilse kavram ve prototip olarak ortaya çıkması Yunan Arkaik çağı sonlarında Olympia'da mümkün olabilmektedir. Panhalen yarışmaları ve kutlamalar daha sonra İsthmia Nemea ve Delphi'de yoğunlaşmakta, antik dünyada yarışmalar ve kutlamalarla ilgili standartların geliştirilmesi yanı sıra, bu kurallara bağlı bir mimari yapı türünün oluşmasına kaynak sağlanmaktadır.

Arkaik çağda, tapınaklar dışında Sosyal binaların genelde kargir malzeme ile yapılmış olduğu Olympia'daki kazı ve araştırmalarda ortaya çıkarılmış, Likurgos tarafından İ.Ö. 4. yüzyılda yaptırılan Atina Stadionu ile, ilk kalıcı yapı türleri görülmeye başlanmıştır.

Tapınak Kutsal alanları (Altis, Hieron) civarında, dini ve sosyal ağırlıklı işlevlerle başlayan yarışmalar kültürünün, İonya Filozoflarının da etkileri ile, Klasik ve Helenistik çağda yeni bir boyut kazandığı, ve beden eğitiminin, temel eğitimi bütünleştiren bir kavramla ele alındığı ve bu gereksinmeyi karşılayan yapı türünün Gymnasion ve

Palaestra'lar olarak belirtildiği görülmektedir. Ksytus ve paradromoi'ler belirleyici ekler olmaktadır. Kelime anlamı ile "Stadion"un, 600 ayak uzunluğundaki bir ölçü birimi, bu mesafede yapılan koşu yarışmasını ve atletik yarışmaların özellikle koşuların, yapıldığı yapı türünü belirlediği görülmüyor. Koşuyolu nisbetleri 1/6 olarak sabitleştirilmiş, devirlere ve yörelere göre ayak biriminin farklılıklar göstermesine rağmen, genelde temel doğurucunun 30x180mlik dikdörtgen koşu alanı olmuştur. Stadion ana ekseninde bu mesafeyi sınırlandıran, başlangıç ve bitiş eşikleri, zeminde kargir olarak saptanmakta bu öğelerin arka kısımlarında hazırlıklar, hakemler ve dönüşler için ilave açık mekanlar bulunmaktadır. Helenistik devir sonlarında itibaren bir uçta, Roma devirde ise genelde iki uçta bu mekanlar yarım dairesel bir formda-sphendonea'larla tamamlamaktadır.

Seyirci oturma yerleri ilke olarak, topografik verilerden ve inşaat kolaylıklarından yararlanılarak doğal yamaçlardaki düzenlemelerle oluşturulmuş, Roma devrinde ise inşaat ve yapı tekniğindeki büyük kolaylıklar, Roma çimentosu, kemer ve tonoz mimarisinin verdiği imkanlar Stadion'lara yeni boyutlar getirmiştir.

Seyircilerin, yarışmaları daha kolaylıkla izleyebilmeleri için, koşuyolu zemininden başlamak tüm yapı formuna yansıyan içbükeylik- Kurvatura- Helenistik dönemde tek yönde yaklaşık 125cm civarında, Roma Devrinde ise 175cm varan ölçülerde uygulanmıştır.

Stadionların ana eksen yönlendirilmesinde, Klasik ve Helenistik dönemlerinde Doğu-Batı'nın, Roma devrinde ise Kuzey-Güney doğrultusunda genelde doğurucu olduğu belirlenmiştir. Bu yönlendirmede, topografik nedenlere bağlı olarak bazı istisnalar da olmaktadır, ve devirlere göre Tiyatro mimari öğelerinde görülen öğeler, Stadion ögesi olarak da kullanılmaktadır.

Gerek mimariyi oluşturan bu öğelerin devirlere göre bir süreç içinde incelenmesi ve gerekse Yunanistan ve Anadolu Stadionlarının işlevsel ve mekansal karşılaştırmaları Stadionların Anadolu'ya özgü gelişmelerinin belirlenmesine imkan vermekte ve Anadolu Stadionları Tipolojisi oluşturulması mümkün bulunmaktadır. Ana tiplerine göre bu olgu mimari yapı türü ve mekansal oluşum olarak:

- I. Anadolu Tapınak-Tören Yolu Stadionları, Didyma ve Kadyanda 'da
- II. Gymnasion Stadionları, Bergama Gymnasionunda
- III. Ksistus'lu Stadionlar, Priene'de
- IV. Sphendoneasız Stadionlar, Miletos'ta
- V. Tek sphendonea'lı Stadionlar, Perge'de
- VI. Çift sphendonea'lı Stadionlar, Aphrodisias'ta
- VII. Tiyatro Stadion bütünlüğü, Aizanoi'de

belirlenmekte ve İ.Ö. 2. yüzyıl ile İ.Ö. 3.yüzyıl arasındaki 500 yıllık bir zamanı kapsamaktadır. Doğal olarak, her ana tipin, araştırmada ayrıntıları ve farklılıkları verilen alt tiplerinin de belirlenmesi olasıdır.

Bu araştırma ile sağlanan verilerden yararlanılarak, Dünya Kültür tarihi içinde yerini alması gereken ve çok önemli bir süreci kanıtlayan Anadolu Stadion'larının, hiç değilse, mimari tipolojiye kaynak oluşturan ana tipleri ile Didyma, Kadyanda, Bergama, Priene, Miletos, Perge, Aphrodisias ve Aizanoi'de Venedik Kararları ışığında restore edilerek, Anastilosis uygulamaları ile, bu yapı türü, fikir verecek boyut ve ölçülerde, işlevsel bütünlüğü ile ele alınmalıdır.

Anastilosis projelendirme ve uygulamalarında, kazı ve araştırmalardan elde edilen en yeni veriler ve in situ malzemelere dikkat edilmeli, mümkün olabildiği takdirde %70 mevcut yapı parçası kullanılması ilkesi gözönünde tutulacaktır.

Yine bu uygulamalarda, ayrıntıları mimari araştırmalar bölümünde verilen: Koşuyolu sınırlarının, başlangıç ve bitiş eşiklerinin zemin su drenaj kanalı sisteminin seyirci oturma mahalleri sınırlarının en az bir modül (Kaile) oturma öğeleri ve merdiven öğelerinin, koşuyolu ile ilk oturma sırası arasındaki parapet duvarının, giriş kısmındaki kapılar ve parados duvarının, üst galeri ve portikonun, localar, genel giriş-çıkış merdivenleri ve diğer kapıların, Vomitoryaların, Ksystusların, in situ yazıtlar ve süslemelerin yer alması, Stadion çevresinin temizlenmesi ve düzenlenmesi, yönlendirici ve tanıtıcı panolarla içi ve gerekli açıklamalar eşliğinde Restitüsyon durumlarının sergilenmesi, yapıyı tanıtıcı broşürler dizisi hazırlanması Venedik Kararlarını tamamlayan, Arkeolojik Alanlar Yönetimi ilkeleri açısından uygun ve yararlı olacaktır.

SUMMARY

The Stadia are known to be the architectural spaces for athletic events and festivals, from 8th century B.C. to 4th century A.D. mainly in the Cultural area defined by Hellas, Aegean Sea and Asia Minor. They are born, developed, matured, have disappeared from the scene of History.

This research is entitled as "THE STADIA OF ANATOLIA a comparative architectural research within its historical development".

The aims of this research are to define an Architectural Typology of the Anatolian Stadia and to prepare the architectural outputs by taking care of the multifunctional use of the building throughout the centuries, the evolution of its architectural elements, and spaces from the Archaic Periods in Hellenic Cultural area, in general and in Particular in Anatolia. These analytical outputs may lead in the future to the design and implementation projects of Anastilosis of the Stadia of Anatolia.

As a methodology, the cult and the concept of Athletic events and festivals are taken from the beginning of the Olympic Games, at 776 B.C. in Olympia to the end of Roman era with their reflection into architecture by the main functional elements, the landuse, and the techniques of construction leading to define the parameters of the Typology and the Stadia of Anatolia.

With its geopolitical position, Anatolia has acted as a cultural link and bridge between East and West throughout the ages, developed its own synthesis and has played an important role by its philosophy and wealth, in the further developments of Aegean Islands and Hellas.

The very early "Theatral Areas" are to be seen in Crete, at the Palaces of Knossos and Phaistos, being deeply influenced by the Mesopotamia and Egypt in the second millennium.

But this concept did not have a follow up, up to the 8th. century B.C. where in Olympia the prototype of the stadia are to be found in the antiquities. The Panhellen Olympic games and festivals are followed by Nemean, Isthmian, Delphian ones and contributed greatly either into establishment of competition standards or their reflection into architectural elements and spaces.

Up to the 4th century B.C. there is no evidence of stone masonry buildings of Stadia, although excavations of Olympia have revealed three levels before 4th century. First stone building as Stadion is to be known to be built by Licurgos, in Athens at the beginning of the third century. But this building is completely renovated in 2nd century A.D. by Herodes Atticus, luckily into consideration of its historical evidence.

The cult of athletic sports and festivals with their religious background have started in Peloponness, at the Altis and Hieron Areas, and have got new dimensions in Classical and Hellenistical eras, with the influence of the Ionian Philosophers and the contributions of the wealthy Ionians and finally led to the construction of stone masonry buildings of Gymnasions and Palaestras (temporary material used in archaic period) which are reflecting the importance of "Education" in its totality for the young citizens.

As a terminology "Stadion" is used to define the measure of length of 600 feet, the name of the running competitions of this length and also the building itself.

The proportion of the arena is clearly defined by the ratio 1/6, where the generating measure is the holly "Hecatonpedon" or plethron of 100 feet and Stadion which equals 6 plethron.

As a metrology, although the feet unit measure is different at the various parts of the antique world and in time, this arena is defined more or less by 30x180m in size.

The length of the arena to be run, is limited at both ends by starting and finishing elements like Hysplex and turning point, and special additional areas are reserved at ground level at both ends for the pre-competition activities, the judges (Agonothethei) running back facilities. The additional spaces are to be shaped in a semi-circular way - Sphendonea - at one end in late Hellenistic Period, and at both ends in Roman Era, leading to the concept and definition of "Stadion-Amphitheatron" mentioned by Strabo at the beginning of the 1st.century A.D. to describe the Stadion at Nysa and Maeandrum.

The spectators places, the cavea or the tribunes as defined by the Romans in later periods, are designed on the natural slopes at the beginning and wherever possible, or on artificial slopes between the two retaining walls, or on the stone masonry infrastructural elements like arches and vaults with or without using the Roman cement, this technical facilities of Roman Imperial Era, has brought new dimensions to the creation and construction of the Anatolian Stadia of Roman type.

To provide the maximum optical facilities to the spectators, a convex shape is given to the arena- Curvatura- and this shape is also generating the building itself. During the Hellenistic Period the curvatura is around 1.25m and in Roman Era ca:175cm.

The main axe of the stadia is mostly oriented into East-West direction, in classical and Hellenistic periods, and North-South in Roman constructions. Naturally the selection of the site is also a parameter within the topography. This is reflected in few exceptional cases.

The finishing of architectural elements and decorative parts are similar to the contemporary theaters.

Basing upon all these comparative approaches, a clear evaluation of the Stadia in Anatolia can be defined. The main types of the Typology of Anatolian Stadia and their groups are summarised as follows:

- I. Temple- Stadion/ Procession Road Stadion as at Didiyma and Cadyanda
- II. Gymnasion-Stadion, as at Pergamon Gymnasion
- III. Stadia with Xystus, as at Priene
- IV. Stadia without Sphendonea, as at Miletus
- V. Stadia with single sphendone as at Perge
- VI. Stadia with double sphendonea, as at Aphrodisias (Stadion-amphiteatron)
- VII. Stadia-Theater Complexes, as at Aisanoi.

The architectural evolution of the stadia in Anatolia is to be considered in the span of time, from 2nd century B.C. up to the 3rd century A.D. during five hundred years.

It's also recommended and proposed for the further researches and designs that the outputs of this research, could be reflected into Anastilosis designs and the field work taking into consideration of the main types with their defined architectural elements as mentioned in the Charte of Venice.

For these studies, the recent scientific outputs of the ongoing excavations, the elements in situ and the existence of architectural elements at the ratio of %70 if possible, may form the basic criterion.

It's also proposed to benefit from the analytical outputs of the architectural elements, mentioned in this research. Such elements can be summarized as:

Limiting elements of the arena itself, the start and finishing points, Hysplex, water drainage channel, the limits of Cavea, the Keiles and the stairs up at least in one modular size, the parapet wall between the arena and the first row of spectators, the outer walls and mainly the parados wall the monumental entrance gates, Vomitorias and Staircases, upper gallery and portico, Xystus and paradromoi, in situ inscriptions and decorative pannels and replicas of the statues if any.

This work should also be accompanied with cleaning the remaining parts and their presentation in an appropriate way, with their surrounding, and information pannels where the Resitution of the Stadion and it's information is provided with the help of the small pamphlets, in the way which is generally applied at the Management of Archaeological Areas, defined by Venice Charter.

GİRİŞ

Stadionlar gibi, çağlar boyu sosyal yaşamın içinde devamlı yer alan yapı türünün Anadolu'ya özgü gelişim ve mimari özelliklerinin ve tipolojisinin ortaya çıkarılması bu bilimsel çalışmanın temel amacıdır.

Stadionlar, çok işlevli yapılar olarak tarih sahnesinde belirdikleri İ.Ö.776 ile Hristiyan dininin etkisiyle putperest adetler olduğu gerekçesiyle yarışmaların Theodosius tarafından yasaklandığı İ.S.394'de arasında, kıyıları ve adalarıyla bir bütünlük gösteren Ege kültür yöresinde ve etkileme alanlarında mimari olarak ortaya çıkmış, gelişmiş ve tarihe mal olmuşlardır. Bugün, insanlığın kültür tarihinin belgeleri olarak arkeolojik değerler şeklinde korunmakta ve mimarisi hakkında fikir verebilecek tarzda Restorasyon/Anastylosis uygulamalarına açık bulunmaktadır.

Anadolu Stadionları'nın mimari oluşumu, gelişimi ve tipolojisinin amaçlandığı bu araştırma ile aşağıdaki temel soruların cevaplandırılmasına çalışılmıştır:

1. Anadolu'da Kutsal Alan Stadionları mimari ve işlevsel olarak mevcut mudur?
2. Anadolu'da Helenistik Dönem gymnasion ilişkili stadion'larda ve bağımsız kent stadionlarında hangi etkenler belirleyici olmuştur?
3. Roma Devrindeki yaşam biçimi kent düzenlerine, stadion ve mimari planlamalarına nasıl yansımıştır?
4. Anadolu stadionlarında Helenistik ve Roma Devri'nde yapı tekniğindeki belirleyici etkenler nelerdir? Bir ana eksen yönlendirme olgusu genelde mevcut mudur?
5. Mimari kalıntıları ile ve bugünkü verilerle bir "Anadolu Stadionları Tipolojisi" ortaya konulabilir mi?

Bu soruların cevaplarının aranmasında yöntem olarak tarihsel gelişimi içinde kökenler ve işlevler, genel mimari oluşum ve gelişim, mimari tasarım öğeleri ve formları, karşılaştırmalı olarak ele alınmış, Anadolu’da tipolojik çalışmalara esas olabilecek verilere sahip stadionlar şehir planı içinde ve yapı öğeleriyle mümkün olabildiğince incelenmiş ve sonuca gidilmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırmada arkeoloji, mimarlık, sosyoloji, tarih ve inşaat alanlarındaki bulgular ve yaklaşımlar disiplinlerarası veri tabanını oluşturmuştur. Mimarinin temel doğrucusu olan “İşlevlerin” zaman içindeki gelişme ve değişme süreci incelendiğinde stadionların;

- a. Askeri amaçlı eğitimlerde,
 - b. Din kökenli kutlamalarda ve gösterilerde,
 - c. Atletik yarışmalarda,
 - d. Gymnasion ve Palaestra’larla birlikte beden eğitiminde,
 - e. Tiyatrolarla birlikte yarışmalar ve kutlamalarda,
 - f. Roma Devri’nde yeni yaşam biçimine bağlı oyunlarda,
- çok maksatlı sosyal kent mekanı olarak kullanıldıkları görülmektedir.

Başlangıçta salt atletik yarışmalar ve gymnisk etkinlikler için kullanılmış olsalar bile Helenistik Devir sonlarından itibaren ve Roma İmparatorluk Çağı’nda devrin yaşam biçimine uygun türler olarak özellikle Anadolu’da Stadionların yeni mimari sentezlere ulaştığı anlaşılmaktadır. Stadionların Anadolu’daki gelişmeleri özellikle İ.Ö.2. yüzyıl - İ.S.3. yüzyıl arasındaki 500 yıllık bir döneme yayılmaktadır.

Yunanistan’da yarışmalar genelde Agonlar olarak tanımlanır. Stadionlardaki gymnisk agonlar İ.Ö. 766’dan itibaren, önceleri çeşitli koşu yarışlarıyla başlamış kısa sürede atlama, mızrak atma, güreş, boks, ve 5 yarışın birleşik şekli olan pentatlon yarışmalar sistemine dahil edilmiş, kurallar ve standartlar zaman içinde IV. yüzyıla kadar olan bir süreçte geliştirilmiştir. At ve araba yarışları ayrı bir alanda Hipodrom’da yapılmakta ve Hipik Agonlar olarak tanımlanmaktadır. Tanrı Zeus onuruna ilk düzenlenen yarışmalar

İ.Ö. 776'da Peloponnes'de Olympia Kutsal Alanı'nda görülmekte ve Olimpiadlar olarak Antik Dünyada tanımlanmaktadır.

Stadion, terminoloji olarak :

- a. Antik çağdaki mesafe ölçü birimi 600 ayak uzunluğu,
- b. Yarışmalardaki 600 ayak mesafeli koşu türünü,
- c. Esas itibarıyla koşular ve atletik yarışmaların, içinde yer aldığı yapıyı ifade etmektedir.

Koşu sahasının ana eksen doğrultusundaki uzunluğu, başlangıç ve bitiş eşikleri arasındaki mesafe olarak 600 ayak = 1 Stadion olup genişliği ise tapınaklarda da kullanılan kutsal ölçü birimi 100 ayak = 1 Plethron'dur (Hekatonpedon). 1 Olimpik Ayak Uzunluğu = 0.32045 m'dir. Antik Dünya'nın çeşitli yörelerinde ve zaman içinde birim ayak uzunluğunun değişik kabulleri olduğu bilinmektedir. Ancak, stadion yapılarının belirleyici ögesi Koşuyolu uzunluğunun Yunanistan ve Anadolu'da önemli stadionlardaki ölçüleri genelde fikir verebilmektedir* .

Buna Göre :

Olympia Stadion'u	: 192.25 m
Epidaurus Stadion'u	: 181.30 m
Delphoi Stadion'u	: 177.35 m
Atina Stadion'u	: 184.30 m
Priene Stadion'u	: 191.39 m
Miletos Stadion'u	: 192.27 m ölçülerindedir.

* Vitruvius'un, İ.Ö. I.yüzyıl sonlarına doğru yazıp İmparator Avgustus'a ithaf ettiği Mimarlık Üzerine On Kitap isimli eseri, yapılar ve inşaat teknikleri konusunda temel kaynaktır. Antik Çağ'da gerek yaşam ve gerekse yarışmalar, kutlamalar ile ilgili diğer önemli kaynak ise Pausanias'ın İ.S. 160-180 yılları arasında kaleme aldığı, 10 kitaplık "Yunanistan'ın Tanımı" adlı eseridir.

1. BÖLÜM : TARİHSEL VE İŞLEVSEL GELİŞİM

1.1. Tarihsel Gelişim

Girit ve Aka (Miken) Devirleri (3000-1200):

Doğuda olduğu gibi Ege bölgesinde de büyük tanrılar şerefine bayram ve yarışmalar düzenlenmekte, Girit'te, şiir, dans, müzik ve spor faaliyetlerini içine alan bu kutlamalarda, özellikle boğa güreşlerine büyük önem verilmektedir (Schrader, 1927, s.7).

Büyük ölçüde dini etkenlere dönük bu gösteriler ve yarışmalarla ilgili yaşantı hakkındaki bilgiler, Minos Krallığı son devirlerinde İ.Ö.1600'lerde, Knossos ve Phaestus Saraylarında bulunan fresk ve vazo resimlerinden izlenmekte ve mimari olarak sarayların planlarında "Gösteri Alanı Mekanları" dikkati çekmektedir (Lawrence, 1957, s.3 3-40) (R.3, R.4). Aka kültürünün merkezi Argolis'te, Miken ve Tyrins Şatoları duvarlarında Doğu tesirinin açıkça belli olduğu savaş ve av sahnelerine yer verilmekte, Troya'da da bu devirde yarışmalarla ilgili herhangi bir mimari yapı kalıntısına raslanmamaktadır.

Yunan Ortaçağı (1200-700) :

Ege Göçleri ve Dor istilaları ile yeni bir sosyal bünyeye sahip olmaya başlayan Yunanistan'da, Tanrılar ve efsanevi kahramanlarla ilgili, bayram ve yarışmalar kolektif hayatın oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Bu süreçte Homeros'un İliada ve Odysseia eserleriyle lider rolü inkar edilemeyecek kadar kuvvetlidir. O'nun efsanevi kahramanlarına benzemek arzusu, ideal kabul olunmuş ve galipler kazandıkları ünle, Yunan aleminin milli kahramanı mertebesine yükseltilmiştir.

Yunan Orta Çağı'nın son devirlerinde, şehir devletlerinin biribiri ile ilişkileri, politik ve askeri çatışmaları, birleşmeyi adeta zorunlu kılmaktadır. Şehir devletlerinin

aristokratlar idaresinde bulunması, yarışmacıların Helen ırkına mensup asil erkekler arasından seçiminde etkili olmuştur. Bu yarışmalar nedeniyle Helen dünyasının çeşitli yerlerinden gelen heyetler, birbirleri ile yakın temas imkanına kavuşmuşlar, siyasal yönden birçok küçük devletlere ayrılmış Yunanistan'da siyasal ve kültürel birliğe yönelmişlerdir (Mansel, 1963, s.340).

Peloponnes'te Elis'in dini merkezinde, eski bir tapınma yeri olarak bilinen, Kronos Tepesi eteğinde ve Alpheios Çayı kenarında, Dor'lar Hera ve Zeus için birer tapınak inşa etmişler ve Zeus'un yurdu sayılan Teselya Olympos'una göre bu mekanı Altis Olympia (Zeus Kutsal Alanı) olarak tanımlamışlardır (R-5). Olimpia Altis'inde, Tapınaklar yanında, Pelops, Oinomaos ve kızı Hippodamea için Herolar anıtı inşaatı ile, yarışmaların kuruluşu Pelops'un mücadelesine bağlanmış, aynı yaşantıyı Herakles ve Elis'li İphitos'un yineledikleri kabul edilmiştir.

İ.Ö. 776 dan itibaren, Panhelen karaktere kavuşarak her 4 yılda bir periodik şekilde yapılan atletik yarışmaların -gymnik agonlar- ön planda olduğu kutlamalara OLİMPİAD adı verilmiştir (Hense-Leonard, 1953, s. 460). Finike tesiri ile İ.Ö.IX. yüzyılda ortaya çıkan Yunan yazısı, VIII. yüzyıldan itibaren resmi ve özel yazışmalarda kullanılarak, olaylar ve destanlar yazılı hale getirilmiş, ve her iki Olimpiad arasındaki 4 yıllık zaman süresi birim kabul edilerek, olaylar Olimpiad senelerine göre tarihlendirilmiştir* .

Yunan Ortaçağında, Panhelen yarışmalara sahne olan yegane merkez Altis Olympia'dır. Burada, bilinen en eski stadion mahallinde yapılan çalışmalar, ilk pist elemanının yaklaşık dikdörtgen formda, 1/6 oranında (32/192 m) tesviye edilmiş ve sıkıştırılmış toprak halinde olduğunu, seyircilerin ise etrafta tabii veya sun'i olarak tertip edilmiş, yamaçlardaki (Laloux-Monceaux, 1889, s.146) ahşap oturma sıralarından yararlanıldığını ortaya çıkarmıştır.

* Tarih yazmada, Sicilya'lı Timaios 776'yı, Katon 751'i, Varron Takvimi ise 753 tarihini başlangıç olarak kabul etmektedir.

Arkaik Devir (İ.Ö. 700-480) :

Arkaik Devir başlarında yarışmalarda Isparta kentinin başarısının sürekli olma nedeni askeri çalışmalarla yarışmalara hazırlık olayının bütünleşmesi olarak açıklanabilir. Yunan Ortaçağı'ndan, Med savaşlarına kadar olan sürede Panhelen vasıflı yarışmalara rağbet gittikçe artmış ve VI. yüzyılda Olympia dışında, Delphoi, İsthmia ve Nemea'da Olimpiad seneleri arasında düzenlenen Panhelen kutlamalar büyük önem kazanarak periodik hale gelmiştir.

Büyük bayramlara sahip olan bu şehirlerde, "Tapınak Kutsal Alanları" civarında, tören mahalleri stadionlar basit ve az masraflı şekilde inşaa olunmuştur. Uzun ömürlü kargir malzemenin kullanılmadığı bu dönemde ancak Olympia'da, titiz kazı çalışmaları sonunda, İ.Ö. 550 - İ.Ö.450 senelerine tarihlenebilecek, bir arkaik koşuyolu seviyesi saptanabilmiştir(Zschietzschmann, 1960, s. 53).

Atina, Thebai, Korint, Elis, Isparta'da yarışmaların yapıldığı stadionlardan ayrı olarak, genel eğitim ve beden eğitimi için, okuma odaları, soyunma-yıkanma yerleri, avlu ve koşu mahallerini içeren eğitim tesisleri olan gymnasionlara, toplu yaşam mahalleri dışında, şehir haricinde raslanmaktadır. Aynı şekilde Akademiler de şehir dışında bulunmaktadır.

Atlet heykellerinin henüz sanat alanında görülmediği bu devire ait etkinliklerde, vazo dekorasyonu ve resimleri, yarışma galipleri için muntazaman tutulan listeler yanında en önemli kaynaktır. Vazolar üzerinde, koşu, güreş, pankreas, pentatlon, dahil bütün spor kollarında, çıplak atletlerin, ellerinde uzun, çatallı bir sopa tutan, giyimli eğitimler "Paidotribe" nezaretinde çalıştıkları görülür (Pottiers, s.107). Yarışmaların Helen vasıfları eski önemini muhafaza etmekte, asil olsalar bile Barbarların katılımları kabul olunmamaktadır. Yunan ırkından olmayanlara gösterilen bu tipik davranışın yanısıra şehirlerin kendi aralarında ve içlerinde politik çekişmeler de devam etmektedir. Megara

Tiranı Teagenes'in damadı Kilon'un Olympiadlarda kazandığı şöhreti ve zenginliğini öne sürerek İ.Ö. 640'da tiran olmaya çalıştığı, Argos Kralı Pheidon'un VI. yüzyılda, yarışmaların idaresini kuvvet zoru ile, Elis'lilerden aldığı bilinmektedir (Mansel, 1963, s. 346) .

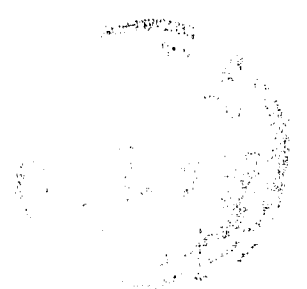
Sert Üslub Devri (İ.Ö. 480-450) :

Klasik devir öncesindeki bu kısa fakat önemli sürede, yarışmaların sağladığı bir merkezde toplanma imkanları, ortak düşmanları Pers'lere karşı, şehirlerin birleşerek, Yunan birliğinin temellerinin atılmasına ve sanat alanındaki büyük gelişmelere zemin hazırlamıştır.

Yunanistanda Orpheus dini tesirinin devam ettiği ve hatta Pers Savaşları'nın tanrıların yardımı ile kazanıldığı inancına varan dini sofuluğun yaygın bulunduğu bu devirde, tanrı heykelleri yanı sıra atlet heykelleri ve kabartmaları büyük önem kazanmakta ve yeni bir anlayışla sanat dünyasına girmektedir. Beotia'lı sanatkar Kalamis'in, yarışmalarda galip gelen atletleri konu olarak aldığı, tunç ve mermer heykellerin tasvirleri sikkelerde görülmektedir. Delphoi'de, Gela Tiranı Polizalos'un sürücü olarak yer aldığı, bir kaide üzerinde atı ve arabası ile bir bütün teşkil eden kompozisyon, yine Beotia'lı Sokrates'in eseridir.

Olympia'da, Zeus mabedi Doğu alınışındaki frizde, yarışmaların kuruluş efsanesine uygun şekilde, Pelops ile Oinomaos arasında, Zeus'un hakemliğinde yapılacak araba yarışı ön hazırlıkları tasvir edilmiştir. Devrin ünlü sanatkarı Myron, tunçtan tanrı ve atlet heykelleri yapmak ve belirli bir dinamizmi sanat alanına getirmekle ün kazanmıştır. Orijinali bulunamamasına rağmen, Roma kopyaları şaheseri "Disk atan atlet" hakkında fikir vermektedir.

Sunion'da, başına çelenk takan atlet kabartması dışında, Syrakuse Tiranı Timon'un, İ.Ö.474'de yarışlarda başarılı olduğu ve Delphoi Apollon'una zengin adaklarda

bulunduğu, tapınak kutsal alanındaki kalıntı ve kitabelerden anlaşılmaktadır (Charbonneaux, 1945, s. 91).

I.Klasik Devir (İ.Ö. 450- 400) :

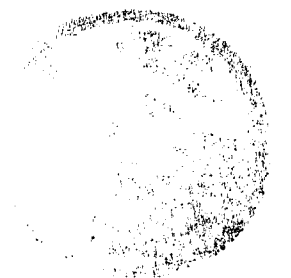
İonya filozofları, düşünceleri ve yaklaşımlarıyla Atina'yı devamlı şekilde etkilemiş, sosyal bünye ve eğitim sistemi üzerinde belirleyici olmuş ve Klasik Dönem gelişmelerini hazırlamıştır. Gymnasionlarda gençlerin yetişmesinde fikri ve bedeni olgunlaşma birlikte ele alınarak belirli prensiplere bağlanmış -Kalokagatia-, uzun çalışmalardan sonra katılan yarışmalar, genç asillerin son derece önem verdikleri bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Gymnasion ve palaestralarda, vücut eğitiminin, tıbbi, etik ve estetik faktörlere bağlı ciddi bir kimlik kazanarak, kültür eğitimin yanı sıra devletçe kabul ve uygulaması ile, arkaik yaşantıya bağlı fonksiyonun değiştiği görülmektedir.

Pheidias ve Polikletis gibi sanatçılarla, ön plana geçen heykeltraşlığın, stadion faaliyetleri ve yaşantısı etkisiyle, Peloponnes'de son derece geliştiği ve mimariyi adeta geride bıraktığına şahit olunmaktadır. Olympia galiplerinin tunçtan heykellerini yapmakla ün kazanmış Polikletis'in eseri Doriphorus (Winter, 1956, s. 257) ve sanatkarın etkilerinin belirli olduğu yağlanan atlet heykelleri, bu konuda Peloponnes heykeltraşlığının önemli eserleridir (Otto, 1957, s. 60).

Gymnasion ve stadion yaşantısının, bütün Ege dünyasına yayıldığı bu devirde, sosyal yaşantıya sahne olan, stadion ve tiyatroların hala arkaik tarzda, ahşap malzeme ile inşa edildikleri, resmi ve dini binaların haricinde, kargir yapı türlerine büyük ölçüde yer verilmediği anlaşılmaktadır.

II. Klasik Devir (İ.Ö. 400-330) :

V. yüzyıldaki gelişmeler sonucu, hayata hazırlanan her gencin devlet tarafından yönetilen Ephebeion'a girdiği, siyasi, felsefi ve genel eğitimin yanısıra, atletik ve askeri

formasyonu ile beden eğitimini de tamamladığı ve bu birleşik eğitim şeklinin IV. yüzyıl da, bütün Helen dünyasına yayıldığı görülmektedir (Marrou, 1950, s.105).

Yine aynı dönemde şehirlerin yeniden kuruluşu ve düzenlenmeleri sırasında, sosyal, ekonomik ve sanat yönündeki gelişmelere paralel olarak Miletos Şehircilik Ekolü prensiplerinin -Hipodamos Planlama İlkeleri- uygulanmasıyla, şehir kuruluşunda merkezler oluşturulmakta, eğitim ve çalışmalar için gymnasium planlamasında Kystus ve Paradromoi'lere -üstü örtülü ve açık koşuyolları- yer verilirken, yarışmalar için bağımsız kent stadion'ları ilk kez mimari olarak gerçek anlamda ortaya çıkmaktadır (Martin, 1956, s.275).

Bu gelişimin doğal bir sonucu olarak, Yunanistan dışına, Sicilya, Kuzey Afrika ve Batı Anadolu şehirlerine taşan Yarışmalar Kültü (Agonlar) bu yörelerde, bölgesel festivaller şeklini almakta, galip atletlerin heykellerinin yapımına heykeltıraş Lizippos Ekolü ile özenle devam edilmektedir.

Ekonomik zenginliğin yapılarda etkili olmaya başladığı IV.yüzyılda, stadion ve tiyatroların kargir olarak inşa edildikleri görülmekte, ve bu binaların ilk defa olarak, kalıcı mimari elemanlara kavuştukları, zamanımıza kadar gelebilmiş kalıntılardan anlaşılmaktadır.

Sosyal hayattaki vazgeçilmez rolleri ile, yarışmalara sahne olan stadionlar, aynı zamanda kent devletlerin hayatı ile ilgili önemli kararların topluca alındığı politik mekanlar olarak da kullanılmıştır. Yunan şehirlerinin Pers hakimiyetinden kurtarılması için, birlikte hareket edilmesi fikri önem kazanmış, bu yönde Hatip İsokrates'in (İ.Ö. 380) 99. Olympiadlarda yaptığı çağrı, yaklaşık olarak 40 sene tekrarlanmış, önceleri Jason, daha sonra Dionysos I ve nihayet Makedonya Kralı II. Philip'in, savaşlar sonunda dahi olsa, bu birliğin başına geçmesi temin edilmiş, İ.Ö. 338 tarihindeki Haironeia savaşı ve Korint Kongresi ile Pers'lere karşı, nihai Helen birliği kurulmuştur (Mansel,

1963, s. 357). Ancak Anadolu şehirlerinin bağımsızlıklarına kavuşması II.Philip'in oğlu, Büyük İskender devrinde gerçekleşebilmiştir.

Helenistik Devir (İ.Ö. 330-30) :

Helenistik Devir'e kadar, Pers hakimiyetinde bulunan Anadolu'da, Büyük İskender ile beraber yeni bir çağın başladığı görülmektedir. Perslerin Satraplık idaresi altında, Anadolu büyük imar faaliyetlerine sahne olamamış ve ancak bu devirde, genel İskender politikasından ayrılmamakla beraber, şehirler ekonomik ve siyasi bağımsızlığına kavuşmuşlardır.

Büyük İskender'in İ.Ö.323'te ölümü ile, kurmuş olduğu büyük İmparatorluk generalleri (Diadoklar) Antigonas, Lisimachos, Ptolemaios ve Selevkos, tarafından paylaşarak, bağımsız krallıklar haline getirilmiş, özellikle Anadolu hakimiyeti için yapılan savaşlar ve Kelt Göçleri, İ.Ö.III. yüzyıl ikinci yarısında Anadolu'da karışıklıklara sebep olmuş Bergama, Bithinia, Pontus Krallıklarının kuvvetlenmesini sağlamıştır (Mansel, 1963, s. 430).

Değişik sanat ve politik akımlara olduğu kadar, iç çekişmelere de sahne olan bu devirde, Anadolu'da tam anlamıyla bir bütünlük sağlanamamış olmasına rağmen, özellikle Bergama Krallığı önderliğinde önemli gelişmeler görülmekte, şehirler yeniden düzelenmekte veya Hipodamos Şehircilik İlkeler ile yeniden kurulmaktadır. Lisimachos'tan kalan 9000 Talent'lik hazine ile Philetairos tarafından İ.Ö.283 tarihinde kurulan Bergama Krallığı, Attalos I idaresinde (241-197), politik, ekonomik, ve askeri yönden önem kazanmış, ve Roma Cumhuriyeti'nin desteği ile, sınırlarını genişleterek Batı Anadolu'da söz sahibi olmuş, II.Eumenos devrinde geliştirdiği "Anıtsal Şehircilik İlkeleri" (Bergama Nizamnamesi) uygulamalarıyla ün salmıştır.

Yunan şehirlerinin de Makedonya hakimiyetiden kurtarılmasında kendini kurtarıcı olarak kabul ettiren Attalos I.' den sonra, Evmenos II. devrinde, yine Roma desteği ile, Selevkos'lar tehlikesi bertaraf edilmiş, İ.Ö.183 de imzalanan Apameia andlaşması ile,

Yunan şehirlerinin bazılarına kısmi hürriyet verilerek, Likya ve Karya Rhodos'a kalmak üzere, Anadolu, Bithinia Krallığı sınırına kadar Bergama hakimiyetine bırakılmıştır.

Bergama Kralı Evmenos II.'nin, Bithinia Kralı Prusias, ve Pontus Kralı Pharnaces'i yenilgiye uğratarak, Frigya, Galatya, ve Paflagonya'nın büyük bir kısmını ihlak etmesi ile, Anadolu tarihinde zengin bir devre başlamakta ve III. Attalos'un ülkesini İ.Ö.133 tarihinde vasiyeten Roma Cumhuriyeti'ne bırakmasına kadar devam etmektedir. Bu tarihten itibaren, Anadolu şehirleri, belirli bir siyasetle Roma'ya bağlanmakta, ancak Pontus Kralı VI.Mithridates Evpator'un Anadolu egemenliği ve bağımsızlığı için yaptığı sürekli mücadele Roma Cumhuriyetinin Asya Eyaletinin (Provincia Asia) oluşumunu geciktirmektedir.

Attika lehçesinin, genel dili olarak kabulünden sonra bu olgu Helen kültürünün yayılma ve yerleşmesinde etkili olmuş, Antiochia, Atina, Bergama ve İskenderiye sanat şehirleri haline gelmiş, klasik devirdeki stadion ve gymnasium yaşantısı son derece önem kazanmış, ve bu faaliyetlere sahne olan binalar, özellikle Anadolu'da Miletos ve Priene kentlerinde görülen mimari bir bütünlüğe kavuşmuştur (R.21, 22, 29).

Mısır'da ise Yunan kültürü, çoğunluğunu İbrani'lerin oluşturduğu yüksek tabakada revaç bulmuş, halk ise eski örf ve adetlerine geniş ölçüde sadık kalmıştır. Nitekim Roma İmparatorluk Çağında bile, Avgustus ve Hadrianus'un, Mısır'da Helenizmi canlandırma teşebbüsleri netice vermemiştir. Doğuya gidildikçe, Filistin ve Mezopotamya'da, Yunan etkilerinin zayıf kaldığı ve ancak Kuzey Afrika ve Sicilya'daki şehir ve kolonilerin, klasik yaşantıyı nisbeten devam ettirebildikleri ancak Roma yaşamından da kuvvetle etkilendikleri anlaşılmaktadır.

Helenistik Devir sırasında Roma Cumhuriyeti ise, İ.Ö.III. yüzyıl başlarında, iç karışıklıklara sahne olmakta, Güney İtalya ve Sicilya'daki Yunan şehirleri hariç olmak üzere, yalnızca Yarımadaya hakim bulunmaktadır. Kartaca ile İ.Ö. 264-201 seneleri arasında yapılan Pön Savaşları ile Batıdaki durumunu kuvvetlendiren Roma, Bergama

Krallığı'nın da tesiri ile, bu tarihen itibaren Doğuya yönelmekte, İ.Ö. 197 de Knoskephales'te Makedonya Kralı V.Philip ve, İ.Ö.189'da Spylos Magnesia'sında Suriye Kralı Antiochus III, ile sözde Yunan şehirlerinin bağımsızlığı için yapılan savaşlarla, genişleme politikasına fiilen başlamaktadır. Yunanistan'ın İ.Ö.146'da Roma hakimiyetine girmesi ile başlayan bu hareket, Mithridates Savaşları ile, Anadolu'ya sıçramış, İ.Ö. I. yüzyıldan itibaren, Anadolu'da Roma etkileri hissedilmiştir.

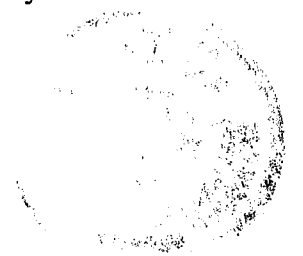
Kuvvetli bir kültüre sahip, Yunan dünyası ile temasında Roma Cumhuriyeti, askeri ve idari üstünlüğünü kabul ettirmekle beraber, Horace'ın "Fethedilen Yunanistan Roma'yı esir etti" sözünü haklı çıkartacak kadar Helenizm'den etkilenmiş (Hadas, 1966, s.88) ancak Etrüsk'lere dayanan kuvvetli şahsiyeti ve Latin yaşamına sıkı sıkıya sarılması nedeniyle benliğini yitirmemiş, aksine kendi kültürü ile birleştirerek, İmparatorluk Dönemindeki yeni gelişmelere zemin hazırlamıştır.

Roma İmparatorluk Devri (İ.Ö. 30 - İ.S. 395) :

Anadolu tarihinde ilk defa, gerçek bir bütünlüğün sağlandığı Roma İmparatorluk Devri'nin büyük başarısı, farklı bünye ve kültür ortamına sahip birçok eyaleti, tek bir idari sistem altında toplamaya muvaffak olmasıdır. Roma politikası gereklerine göre, Anadolu'da kolonileştirme ve şehirleşme Avgustus Devrinden itibaren başlamaktadır.

Avgustus'un öncülüğü ve kuruculuğu ile başlayan ve 200 sene devam eden PAX ROMANA (Roma Barışı), fethedilen eyaletlere mali ve genel konularda Roma'ya bağlı, içişlerinde oldukça bağımsız hareket etme imkanı vermiş, Romalı tüccar ve işadamlarının (negotiatores) ticari merkezlere yerleşmeleri ve şehir vatandaşlığına kabul edilmeleri, Romalılaşmayı sağlayan büyük etkenler olmuş, sosyal ve ekonomik gelişme sonucu, İmparatorluk devri, uzun ve bol eser veren bir barış devresi olarak tarihe malolmuştur. (Rostovtzeff, 1941, s. 70).

Avgustus Devri'nde, Doğuda Yunan ve Helenistik tarzlar devam etmekte, Flaviuslar devrinde Yunan geleneğine daha az bağlı yeni şekiller aranarak büyük mekan

araştırmalarına gidilmekte Antoninler devrinde, Trajan'dan sonra Yunan mimarisine dönüş olmakta, ve Hadrianus zamanında, Yunan-Roma kompozisyonları revaçta olmaktadır (Crema, 1939, s. 82).

Bu tarihsel gelişime paralel olarak, Anadolu'da Helenistik Dönem stadion yapılarının küçük değişikliklerle Arykanda örneğinde görüldüğü gibi yaşamlarını devam ettirdikleri ve Sphendonea ilaveleriyle Yunan ve Roma yaşam biçimine uygun hale getirildikleri izlenmektedir. Özellikle II. yüzyıl başlarında İmparator Hadrianus Devrinde yapımına hız verilen yol sistemi ile eyaletler arasında bağlantı sağlanmış, imparatorlar yaptıkları gezilerle, imar faaliyetlerini bizzat yakından izlemişlerdir.

Roma kozmopolit yaşantısının, Anadolu halkını etkisi altına aldığı ve şehir hayatına Romalı yaşayış şeklinin önemli unsurları olan sirk, amfiteyatro ve terme işlevlerinin girdiği görülür. Özellikle Ephesos Vedius Gimnasion'u (R.38a) ve Miletos (R.22) Faustina Hamamları örneklerinde olduğu gibi stadionlar ve gymnasionların terme yapılarıyla bir bütün olarak ele alındığı ve bir tarz işlevsel devamlılık sağlandığı izlenir. Roma'nın Başkent olarak öncülüğünü yaptığı ve halkın büyük rağbet gösterdiği, vahşi hayvan döğüşleri ve gladyatör oyunları için, diğer eyaletlerde, müstakil sirk ve amfiteyatrolar inşaa edilirken, Anadolu'da, Bergama ve Kizikos örnekleri hariç tutulursa, bu pahalı yapı türüne yer verilmemiş, fakat aynı faaliyetlere imkan sağlayan Helenistik geleneği kısmen dahi olsa devam ettiren ve örnekleri Nysa, Laodikeia ve Aphrodisias'ta görülen Stadion-Amfiteatron tipi oluşturulmuştur.

II. ve III. yüzyıllarda bilhassa gözde olan, gladyatör oyunlarının yanı sıra, stadionlarda ananevi yaşantıya bağlı olarak Yunan tarzı yarışmaların, ASİA eyaletlerinde 32 şehirde yapıldığı, benliğini yitirmediği ve 394 tarihinde resmen yasaklanıncaya kadar, kentsel ve bölgesel festivallerin düzenlendiği bilinmektedir (Hense-Leonard , 1953, s. 460) . Bu olgu, Anadolu'da Perge örneğinde olduğu gibi Roma Devri Bağımsız Stadion'ların oluşmasını ve Aizanoi'daki gibi büyük Tiyatro-Stadion Bütünleri'nin , ve Pessinus'ta olduğu gibi Tiyatro-Hipodrom Bütün'lerinin ele alınmasıyla gelişmiştir.

Geç Antik Devirde, kozmopolit hale gelen yarışmaların, küçük ölçekte dahi olsa devam ettikleri ve bu amaçla, Stadion binalarına Miletos (R.25a) ve Ephesos (R.40) örneklerinde olduğu gibi dekoratif kapı ilaveleri yapıldığı görülmektedir. IV. yüzyıl sonlarında Aphrodisias örneğinde görüldüğü gibi (R.45) pist alanının 40-45m uzunluğundaki bir kısmının yuvarlak bir duvarla ayrıldığı ve revahta olan Roma Tipi oyunlarda kullanıldığı ve Anadolu'da bazı yörelerde stadion yaşamının büyük ölçüde sona erdiği ve hipodrom etkinliklerine ağırlık verildiği izlenmektedir.

İmparatorluğu tehdit eden askeri, politik, ekonomik, ve sosyal tehlikelere önce Diokletianus, sonraları Maximianus ve Constantinus Magnus'un koyduğu teşhisler (Aran, 1971, s. 36) devlet bünyesinde köklü değişikliklere gidilmesini zorunlu kılmış, üretici vasfını yitirmiş Batı karşısında, İmparatorluğun Doğu Eyaletleri büsbütün önem kazanmış, jeopolitik durumu itibarıyla Byzantion yeni başkent seçilmiştir. "Nova Roma" için, İ.S.324-330 tarihinde, Konstantinus tarafından girilmiş imar faaliyetleriyle, Roma tarzında yeniden kurulan başkent Konstantinopolis'te (İstanbul) yarışmalar ve oyunlarla ilgili yapı türü olarak, Septimus Severus'un temellerini attığı Hipodrom yapısı geliştirilmiş ve Akropol'ün kuzeybatı yönündeki Tziganisterion -Eski Stadion- Saray bünyesinde korunmuştur.

Tarihi gelişmede belirlendiği üzere, stadionların Anadolu'ya özgü gelişimini, ana hatlarıyla İ.Ö.III.y.y -İ.S.III.y.y arasındaki 600 yıllık zaman sürecinde sınırlamak mümkün olmaktadır.

1.2. İşlevsel Gelişim

1.2.1. Helen Yaşamında Yarışmalar (Agonlar)

Helen yaşantısında dini etkenlere bağlı olarak, Tanrılar şerefine tertiplenen değişik bayramlarda, fikri ve bedeni yarışmalara yer verilmekte ve bu olgu sosyal yaşamda

önemli rol oynamaktadır. Her şehirde kendi Tanrı veya Tanrıçası onuruna kutlamalar yapılmakta, özellikle Atina'da Peisistratos'tan itibaren, her Olimpiad yılını takip eden 3. senede yapılan ve 6 gün devam eden , Büyük Panathenaia haricinde, Dionysos ve Apaturia törenlerine ayrı bir ihtişamla yer verilmektedir.

“Agonistika” adı verilen yarışmalar, müzik, dramatik, hippik ve gymnik etkinlikleri kapsamakta ve bu türden herhangi birine verilen önem şehirlere göre değişmektedir(Gardiner,1960 , s. 251; Bilinski, 1959).

- Müzik Yarışmaları :

Müzlerin sanatlarında yapılan yarışmalar olup, dans, şiir, müzik, nutuk ve tesirli konuşmalara (epideikseis) sahne olmakta, orkestra sunağına izafeten ortak bir deyimle -agones thymelikoi- şeklinde tanımlanmakta ve tiyatrolarda gerçekleştirilmektedir.

- Dramatik Yarışmalar (Skenikoi Agones) :

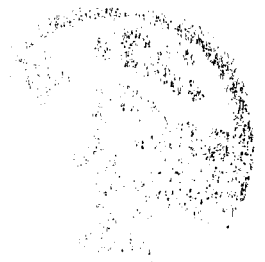
Tiyatrolardaki trajedi, komedi, ve satir oyunları ile ilgili bu yarışmalar, modern anlamdaki sahne oyunlarının temelini teşkil etmekte, ancak başarı bir bütün olarak, yazar, şair, müzisyen, khoreg ve oyuncuların teşkil ettiği ekibin olmaktadır.

- Hippik Yarışmalar :

1 200 ayak (2 stadion) uzunluğundaki koşu yolunun, ikili veya dördü koşumla alındığı ve mesafenin yarışın cinsine göre değiştiği, Hipodromlarda yapılan at ve araba yarışlarıdır.

- Gymnik Yarışmalar :

Stadionlarda yalnız erkeklerin katılabildiği çıplak yapılan atletizm yarışmaları olup, değişik kategorilerde, koşu, atlama, cirit, güreş, boks, pankreas ve pentatlon kollarında yapılmaktadır (Gardiner, 1930, s. 128). Kadınlar izleyici olarak dahi stadionlara erkeklerle birlikte alınmamaktadır. Ancak Demeter Rahibeleri denetiminde 500 ayak mesafeli kadınlararası koşu yarışmalarının ayrıca yapıldığı bilinmektedir.

Koşular : 35 ayrı ödülün verildiği gymnik agonların en fazla önem verilen kısmıdır. Koşulan mesafeye göre Stadion (600 ayak), diaulos (2/600 ayak), dolichos (mukavemet), 7-24 stadion, ve techizatlı (zırhlı, silahlı) yarışmalardan ibarettir (Harris, 1964, s.136).

Güreş : Ayakta yapılmakta ve vücudun dizkapağından aşağı herhangi bir yerinin toprağa değmesi puan kaybı sayılmaktadır. 5 puan üzerinden yapılan yarışmalarda, 3 defa düşmek yenilgi anlamına gelmekte ve güreşe yerde devam edilmemektedir.

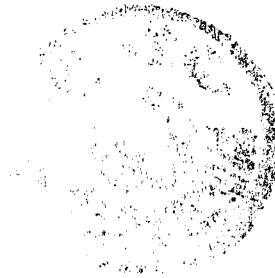
Pankreas :Isırma hariç her hareketin serbest olduğu, yarışmacılardan birinin pes edişine kadar, yerde bile devam edilen, silahsız döğüştür.

Boks : Darbe şiddetini arttırıcı, sert deri eldivenlerle yapılan ve taraflardan birinin pes etmesine kadar devam eden, ring ve raund sistemine yer verilmeyen karşılaşmalardır.

Pentatlon : 5 gymnik yarışın bileşik halidir. Uzun atlama, disk atma ve mızrak fırlatma pentatlonun özelliklerinden, diğer ikisi ise, koşu ve güreş gibi bağımsız müsabakalardan ibarettir. Disk ve mızrak atmada yalnız fırlatılan mesafe dikkate alınır,uzun atlamada ise yarışmacı ellerinde tuttuğu 1-5 kg ağırlıklarla her defa bir önce kalınan yerden devam etmek şartı ile 5 atlayış yapardı.

İ.Ö.V. yüzyıldan itibaren gerek gymnasion hazırlıklarında ve gerekse gymnik agonlara katılan yarışmacıların kaslarını yumuşatmak amacıyla vücutlarını zeytinyağı ile yağladıkları bilinmektedir. Bu geleneğin bugün halen yağlı güreş gösterileriyle devam etmesi Anadoludaki kültürel devamlılığın bir kanıtı sayılabilir.

Gymnik agonların ön planda olduğu, bu Panhelen karakterdeki yarışmalar arasında Olympiadlar en önemli olgudur (Mousset, 1958, s. 79).

1.2.2. Yarışmaların Organizasyonu ve Ödüller

Peloponnes'te, Panhellen yarışmaların yapıldığı dört ana merkez, Olympia, Delphoi, Isthmia ve Nemea'dır. Bu merkezlerdeki işlevler ve yansıtıldıkları mimari yapılaşmanın kısaca incelenmesinde yarar bulunmaktadır.

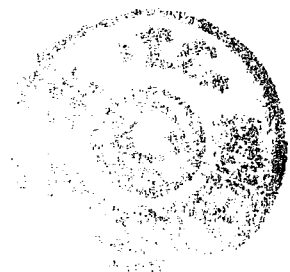
Olympia :

Olympiadlar, 8 yıllık attika büyük yılı (oktaetris) içinde iki defa, Elis'te Olympia Altis'inde, dörder yıllık dönemlerden sonra, yaz gündönümünde ikinci dolunay ardından, Zeus şerefine yapılan ve başlangıçta 1 gün, İ.Ö. 472 den itibaren ise 5 gün süren Panhellen karakterli en büyük atletik yarışma ve kutlamalardır (Pere,1958, s.46). İ.Ö.776 tarihinden itibaren, periodik hale gelmiş ve kutlamalar, dörder yıl ara ile İ.S. 394 tarihine kadar devam etmiştir.

Törenlere sahne olan Altis'e (R.5), Neron tarafından yaptırılan üç bölümlü kapıdan geçilerek girilmekte, hemen sağda olimpiad galiplerinin zafer armağanı, zeytin ağacı yükselmektedir. Alan'ın solunda Elis'li Libon'un tamamladığı ve içinde Pheidias'ın eseri altın-fildişi Zeus heykelinin bulunduğu, Zeus Olympien Mabedi, ortasında ise her günkü kurbanın yeri Zeus Sunağı bulunmaktadır.

Kuzey kısımda, Heraion ve Metroon yer almakta, onların gerisinde Kronos Dağı yamacında bir teras üzerinde, küçük tapınaklar tarzında inşaa edilmiş ve içinde şehirlerinin armağanlarının muhafaza edildiği hazine evleri "Trezorlar" bitimindeki kapalı bir geçit ile Stadion'a girilmekte, güneyde ise Hipodrom yer almaktadır.

Altis dışında, batıda "Gymnasion", rahipler konağı "Theokoleon", Olympia ziyaretçileri için özel misafirhane "Leonideon", güneyde yarışçıların dürüst hareket edeceklerine Zeus Horkios önünde yemin ettikleri "Bouleuterion" bulunmaktadır.

Yarışmalar ilk günde, Zeus yakma sunağında açılış kurbanı töreni, yarışmacıların kurallara uyma yemini ve kura ile ayrılımlarıyla başlamakta, daha sonra üç gün süresince yarışmalar yapılmakta, son gün ise zafer günü olarak, ödül dağıtımı, tanrılara hediyeler, galiplerin kutsal zeytin ağacını ziyareti, ve Prytaneon'daki şölenden sonra katılanların yurtlarına dönmeleri ile sona ermektedir.

Pythia :

Delphoi yakınında, Krisa ovasında Pythik Apollon şerefine her olympiad yılını takip eden 3. senede ve 4. yılda bir ağustos ayı ortasında birkaç gün olarak İ.Ö.586'dan itibaren devamlı olarak kutlanan Apollon'un, Python Ejderi'ni öldürmesi efsanesine bağlı bayramlardır. Burada müzik yarışmaları ön plandadır. Kitharodlar ve avlodlar arası müzik yarışmaları yanında , şiir temsilleri de verilmekte (nomos pythikos paini) ve törenler Apollon'a sunulan kurbanla sona ermektedir.

İsthmia :

Başlangıcı, Theseus'a dayandırılan bu yarışmalar, Korint İsthmos'unda, (R.1) Poseidon'un kutsal çam koruluğunda bu Tanrı onuruna, 2.ve 4.olimpiad yılları ilkbaharında, Solon Devri'nden itibaren düzenlenmektedir (R.10).

Nemea :

Kleonai ile Phleius arasındaki, Nemea vadisinde, Zeus Nemeios koruluğunda, bu tanrı şerefine, İ.Ö. 572'den itibaren her Olympiad yılını takip eden senede, yaz ortasında kutlanan bayram ve yarışmalardır.

Tanrı barışının korunması için, bütün Helenlerin biraraya gelmesini sağlayan düzenleme süreci, kutsal tören ayının (hieromenia) özel habercilerle duyurulması ile başlamakta, şehirlerin katılımlarını bildiren elçilerin (theoriai) ve yarışmacıların yarışmaların yapılacağı şehire ulaşimleri ve konaklamaları tüm ayrıntılarıyla planlanmaktadır. Ayrıca, yarışmaları izlemek için Ege bölgesinin çeşitli yörelerinden

gelen izleyiciler için geçici Çadır Kentler oluşturulması ve gerekli geçici altyapının (su, wc, çarşı, pazar vb.) sağlanması yine evsahibi kentin sorumluluğunda bulunmaktadır.

Organizasyonu gerçekleştiren görevliler -Hellanodikler-, yarışma hakemleri ise Agonothetler'dir. Bu görevliler : Olympia'da Elis'liler, Pythia'da Delphoi Rahipleri, İsthmia'da Korint'liler, Nemea'da ise Kleoni ve Argos halkı arasından seçilmektedir (Hense-Leonard, 1953, s. 460).

Aynı dalda yarışmak isteyenlerin eşleştirilme ve sıralamaları ad çekimi ile yapılmakta, geriye tek olarak kalan yarışmacı tur atlamakta "Ephedros" ikinci turda galiplerle karşılaşmakta ve karşısına hiç rakip çıkmayan yarışmacı ise tozlanmadan "Akoniti" birinci olarak kabul edilmektedir.

Yarışmalar sonunda, galiplere ödül olarak bir palmye dalı, son günde ise, Tanrının Kutsal Koruluğu'ndan alınarak örülen zeytin dalından bir taç verilmektedir. Klasik devir sonlarına kadar amatör yönü son derece kuvvetli olan yarışmalarda, taçlar, buketler, zeytin dalları, renkli kordelaların yanısıra, şiltlerin, gümüş kupaların, zeytinyağı dolu amforaların ve bronz kazanların mükafaat olarak verildiği, Karya Festivallerinde kabul edilen bir geleneğe göre, özellikle ödül olarak verilen kazananların, yarışmacılar tarafından şehirlerine götürülmeyip, oyunların şerefine tertip edildiği, tanrı mabedine hediye edildikleri bilinmektedir (Gardiner, 1930, s. 261). Bu malzemeler Olympia ve Delphoi'da görüldüğü gibi Hazine Binaları'nda saklanmaktadır.

Galiplere, ayrıcalık olarak birçok haklar tanınmaktadır. Yurdu olan şehire, arabayla törenle giriş, heykellerinin yapımına müsaade edilmesi, yaşadığı sürece Prytaneon'da yemek yeme, vergi ve devlet için çalışma muafiyeti -Ataleia- ve meclise girme hakkı bu ayrıcalıklardan bazılarıdır.

Yarışma birincileri için düzenlenen listeler ve kitabelerden, delikanlılar, gençler ve yetişkin erkekler arasında ayrı, ayrı yarışmalar yapıldığı, Helenistik devirde Tarsus,

Perge ve Laodikea oyunlarının büyük ilgi gördüğü, ve Magnesia (ad Maendrum) daki Artemis festivalleri ile, para ödülleri verilerek profesyonel düşüncenin hakim olmaya başladığı anlaşılmaktadır* .

1.2.3. Roma Yaşamında Kutlamalar ve Oyunlar

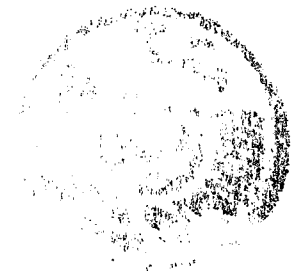
Roma yaşantısından etkilenen Anadolu'da, İ.Ö.71'de Lucullus himayesinde Ephesos Stadionu'nda ilk gladyatör oyunlarının yapılması ile bu türün metropol şehirlerden başlamak üzere, Asia Eyaleti'nin diğer bölgelerine yayıldığı, özellikle II. ve III. yüzyıllarda büyük önem kazandığı görülmekte, bunun yanı sıra İmparatorlar Yunan tarzı yarışmalar geleneğinin devamına yardımcı olmaktadır.

Bu tür yarışmaların, ikinci derecede bile olsa Roma'yı etkilediği ve Yunan Tipi festivallere sahne olan Stadion Yapılarının Avgustus ve Domitianus tarafından, inşaa ettirildiği Roma'da Piazza Navona kalıntılarından anlaşılmaktadır. Roma, Başkent hüviyeti ile, özellikle Cumhuriyet Devri ortalarından itibaren Ludi Publici adı verilen oyunların düzenlenmesinde ve oluşumunda rol oynamış, ancak İmparatorluk Devri'nde Helen Tarzı yarışmalar, Yunanistan ve Anadolu haricinde, yaşantıya kuvvetle tesir edememiştir.

Doğal olarak stadion yapılarına Yunanistan ve Anadolu dışında aynı yoğunlukta raslanmamaktadır. Anadolu'da kozmopolit bir hüviyete ulaşan oyunlar ve geleneksel yarışmalar, İ.S. 394'e kadar devam etmiş ve Perge'de olduğu gibi kadınların katılımı ile o devire kadar uygulanan sisteme yenilikler getirilmiştir.

* Aphrodisias'ta bulunan yazıtlara göre , yetişkin erkeklerarası yarışma türleri ve para ödülleri:

-Stadion Koşu Yarışı (600 ayak)	1250 dinar
- Diaulos Koşu Yarışı (2x600 ayak)	1000 dinar
-Dolikhos Koşu Yarışı (7x600 ayak)	750 dinar
-Techizath Koşu Yarışı	500 dinar
-Güreşler	2000 dinar
-Boks Yarışmaları	2000 dinar
-Pankreas Yarışmaları	3000 dinar
-Pentatlon Yarışmaları	5000 dinar

Ludi Publici (Halk Oyunları) :

Kuruluştaki kısmen dini tapımlara bağlı kalan bu oyunlar ancak yabancı asıllı Tanrıların, Kapitol tapımı ile birleşmeleri sonunda kuvvetlenmiş, İ.Ö. I. yüzyıldan itibaren tanrı tapınımına uzak kalan bu oyun türlerine, önem verilmiştir (Hense-Leonard, 1953, s. 433).

a. Kutsal Oyunlar : Romulus ve Numa Devri'nden itibaren- Feriae- bayram günlerinde, rahipler yönetiminde, Ludi Capitolini, ve Ludi Tarentini olarak yapılan dini bayram oyunlarıdır.

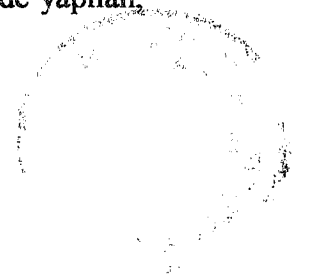
b. Büyük Magistral Oyunlar : Cumhuriyet zamanında, belirli tapımlara bağlanmak suretiyle Üst memurlar yönetiminde Circus'ta kutlanmaktadır. Ludi Romani veya Ludi Maximi İ.Ö. 366'dan , Ludi Apollinares İ.Ö. 208'den ve Ludi Plebei İ.Ö.220'den itibaren muntazaman düzenlenmekte, İ.Ö.66'dan sonra, bu ulusal bayramlar, orjinal yaşantılarını yitirmekte ve yerlerini İmparatorluk devri türlerine bırakmaktadır.

c.İmparatorluk Devri Oyunları : Avgustus'tan itibaren, Magistraller yönetimi altında İmparator'un doğum ve tahta geçiş günleri şerefine dini karakterli oyunlar düzenlenmektedir. İhtişamı ve sayısı gittikçe yükselen (İ.S. 354'de 176 oyun günü) bu oyunlar, yapıldıkları yerlere ve türlerine göre değişik isimler almışlardır.

- Ludi Circenses (Sirk Oyunları) : Sirkuslarda, İ.Ö. 220'den beri yapılan oyunlar, genellikle Yunan tarzı koşu, atlama, güreş, boks ve disk atma gibi gymnik yarışları kapsamakta, ayrıca 4 atlı araba (Quadriga) koşularına sahne olmaktadır. Galiplere başlangıçta çelenk, İ.Ö. 293'den itibaren Yunan örneğine göre palmye dalı verilmesi ile başlayan törenler, -pompa circensis- Kapitol'den başlamakta Forum'dan geçilerek Sirkus'ta devam etmektedir.

- Ludi Scaenici : Özellikle dram türüne yer verilen tiyatro oyunlarıdır.

a. Ludi Latini : Halk tarafından büyük rağbet gören ve ilk olarak İ.Ö. 364 de yapılan, yerli sanat ürünleri temsilleridir.

b. Ludi Graeci :Yunan dramlarının, latice tercümelerine yer verilen oyunlar olup başlangıcı İ.Ö. 240'dır.

- Munera :Tanrı tapınımı ile ilgili bulunmayan döğüş türü oyunlardır.

a. Muneri Gladiatora : İ.Ö. 264 den beri cenaze törenlerinde yer verilen, silahlı döğüş şeklindeki, gladyatör oyunları, İ.Ö. I. yüzyılda genel oyunlar arasına alınmakta ve İ.S. 47'den itibaren son derece önem kazanmaktadır.

b. Venationes : İ.Ö. II yüzyılda gelenek haline gelen bu oyunlarda, yırtıcı hayvanlar birbirleri ile dövüştürölür, vahşi hayvanlar karşısına çıkarılmış silahsız esirler, suçlular ve daha sonra ise Hristiyanların eğitilmiş ve kızdırılmış hayvanlarla mücadelesi halk tarafından ilgi ile izlenirdi.

- Naumachiae : İmparatorluk devrinden itibaren, amfitiyatro ve özel havuzlarda, bazen ise hususi tertibatı bulunan tiyatrolarda ve büyük olasılıkla bazı stadionlarda adeta savaşırçasına yapılan, su oyunlarıdır.

-Helen Tarzı Agonlar : Gymnik, hipik, ve müzik yarışmalarının yer aldığı, bu tür oyunlar, İmparatorluk Devri'nde özellikle Anadolu'da revaçta kalmış ve gelişen şartlara göre yeni bina türlerinin doğmasına yardımcı olmuştur.

Ana hatları ile belirlendiğı üzere, Yunan ve Roma yaşantısında oyun ve yarışmaların karakterleri son derece farklı olmaktadır (Robert, 1958, s. 75). Roma'da Sirkus'ta döğüşenlerin, köleler ve esirler olmalarına karşın, Helen etkili yaşantıda yarışmalar için dizilenler, asiller olmakta ve oyunların halk eğitimi ve kültürü üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır.

2. BÖLÜM : MİMARİ OLUŞUM VE GELİŞİM.

2.1. Stadionların Kent İçindeki Yeri

Sosyal yaşantısı ve düşünce sistemleri ile olduğu kadar, bünyesinde geliştirdiği şehircilik esasları ile Anadolu, stadion yapılarının gelişiminde, önemli rol oynamaktadır. Ana hatlarıyla incelendiğinde, eski Yunan şehirlerinin savunma, politik, idari, dini, ekonomik ve kültürel fonksiyonlara bağlı olarak, belli bir düzeni olmayan fakat doğaya uygun ve rasyonel bir şekilde oluştukları görülür. Sosyal ve etnik etkenlerin özellikle rol oynadıkları coğrafi ve topografik verilerin imkanları yarattığı veya sınırlandığı bu yerleşme merkezlerinde savunma eğilimli, ova, tarım ve sahil bantları ortaya çıkmıştır (Wycherly, 1949, s. 40).

Modern şehircilik anlayışına yakın kent kuruluşlarına, ilk defa Yunan Koloni'lerinde raslanmaktadır. Bu kentler, önceden hazırlanan belirli bir plan çalışması dahilinde ışık, rüzgar ve dolaşım kolaylıklarından yararlanma imkanları araştırılarak, dini, resmi, sosyal yapılar ve özel konut alanları önceden saptanarak kurulmaktadır. Bu düzenlemede en belirgin özellik, şehrin Akropol ve Aşağı Şehir olarak teşekkül etmesi, Akropol'de dini ve resmi binaların oluşumuna imkan sağlanmasıdır.

Şehircilik prensipleri, bu konuda devlet hakları, kadastro ve genel yararlar için kamulaştırma işleri ile ilgili ilk teorilerin tiran'lar tarafından ortaya atıldığı, esas gelişimin ise Aristophanes, Hippocrates, Socrates, Oribase, Platon, ve Aristo tarafından özellikle V. ve IV. yüzyıl İ.Ö.'larda sağlandığı bilinmektedir (Lavedan, 1926, s.49).

Miletos şehircilik ekolünün getirdiği yeni prensiplerle şehir bünyesi ve hudutları içinde ızgara sisteminde düzenli dikdörtgen yapı adaları oluşturulmakta ve birkaç yapı adasını kapsayan yapılardan oluşan merkezler öngörülmektedir. İon tarzı veya Hipodamus planlı düzenleme olarak bilinen bu sistem, V.yüzyıl'da Miletus dışında, Pire, Priene, Magnasia ad Maendrum ve Knidos'ta uygulamaya konulmuştur. Helenistik Devirde,

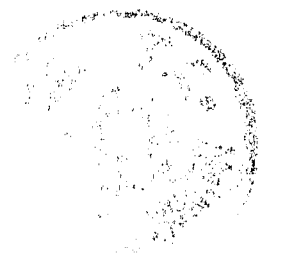
özellikler Anadolu'da yoğunlaşan yeni kurulan şehirlerde, bu sistem esas kabul edilmiş, ve kent yerleşimleri, incelemeler sonunda, öngörülen bu plan dahilinde yapılmıştır.

Anadolu'daki kent planlama geleneğinin önemli bir diğer aşamasını da, Bergama Şehircilik Kuramları oluşturmaktadır. İ.Ö.III. yüzyıl'da Bergama Krallığı merkezinde filizlenen bu anıtsal şehircilik anlayışı, II yüzyıl'da daha da gelişmiş, inşaat kanunları, kamu hizmetleri ve memurların organizasyonu gibi temel konuları kapsayan ve bunları belirli kurallara bağlayan "Bergama Nizamnamesi" ile bir bütün halini almıştır (Wycherly,194,s.145). Bergama tesiri önceleri, Ege kıyılarındaki şehirlere sıçramış, daha sonraları Pisidia ve Pamphillia şehirlerinde etkili olmuştur. Bu yeni sisteme göre, Akropol, Ana yol, Orta Şehir ve Aşağı Şehir gibi doğurucu çekirdekler önem kazanmıştır (R-35).

Şehir hayatında, yaşayan bir yapıya sahip stadionların eğitim faktörü yanı sıra, şehircilikteki bu gelişmeye bağlı oldukları kuşkusuzdur. Arkaik ve Klasik Devirlerde, şehir surları dışında, özellikle dini merkezlerdeki stadion oluşumunun IV. yüzyıl'dan itibaren yeni kurulan Izgara Planlı şehirlerde, gelişen sosyal yapının etkisi ile yeni bir çözüme kavuştuğu görülmektedir. Miletos'ta görüldüğü gibi kent planında, dini, resmi ve ticari merkezler dışında, eğitim ve idman çalışmaları için, Gymnasiona tören ve yarışmalar için ise bağımsız stadion yapılarına yer verilmiştir (R.22).

Stadion'un şehir planında, ölçü ve ölçek olarak düzenlenmesi her zaman çözülmesi gereken bir problem olmuş, birkaç yapı adası büyüklüğündeki bu bina, surlara bitişik olarak, bazen Miletus'ta, olduğu gibi bağımsız olarak, bazen ise, geniş arazi ve topografik imkanlardan yoksun Priene gibi şehirlerde, Gimnasion kompleksine dahil edilerek inşa edilmiştir (R.24, 20).

Kent sınırları içine alınmaları ile, gymnasium ve palaestralar pitoresk hüviyetlerini nisbeten kaybetmişler, fakat yeşil çevre iç avlulara dikilen ağaçlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Stadionlar Magnesia ve Ephesus'ta da bu devirde görüldüğü gibi kent

dışına yakın gymnasium ilişkili topografik kolaylıkların bulunduğu yörelerde inşa edilmektedir (R.42, R.38).

2.2. Stadionların Diğer Yapılarla İlişkileri

2.2.1. Tapınak - Stadion İlişkileri

Kült ve tapınma merkezleri civarındaki ilk oluşum Yunanistan'da olmakta, Arkaik ve Klasik Devir örneklerine, Olympia, İsthmia, Delphoi, Dodona ve Epidauros'ta rastlanmaktadır (R.7, 10, 11, 12). Bu tipin Anadolu'da halen saptanabilmiş tek örneği Didyma'dır. Helenistik Didymaion yanındaki, Apollon Kültü ile ilgili dini tören ve yarışmalar için kullanılan ve İ.Ö.I. yüzyıl başlarına tarihlenen bu Stadionda, İ.Ö.300-200 yılları arasında inşa edilmiş tapınağın mevcut kademelerinden oturma sıraları olarak yararlanılmakta, karşı tarafta ise 13,50m pist genişliğinden sonra, 6 sıra gradin bulunmaktadır. Doğu ucundaki başlangıç hattına ait kaide taşları orijinal konumdadır (Akurgal , 1990, s.459) (R.27).

Anadolu'da Kybele Kültü ile birleşmiş, Zeus, Apollon ve Artemis tapınma merkezlerinde tapınak stadionları kalıntılarının bulunması kuvvetle olasıdır. Aizanoi, Pessinus ve Ephesos bu yönde araştırılması gereken önemli merkezlerdir (R.69, 79, 38).

Mısır ve Mezopotamya'daki tören yolu geleneğinin Kadyanda'da kent ortasında Tapınak bağlantılı olarak oluşması son derece önemlidir (R.54). Büyük bir olasılıkla bu stadion Arkaik yaşama bağlı geleneğin Anadolu'daki tek örneğidir.

2.2.2. Gymnasium - Stadion İlişkileri

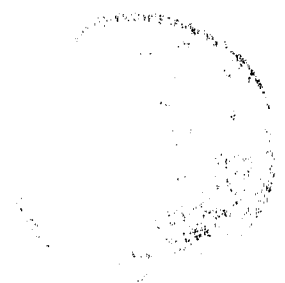
Helenistik Devirde özellikle Anadolu'da gelişen, ve "Bergama Anıtsal Şehircilik Anlayışı" na göre mimari bir bütün halini alan gymnasium'lar, Vitruvius'un, Avgustus Devrinde yazarak İmparatora adanmış mimari kitabında detayları ile anlatılmıştır

Vitruvius'a göre palaestra'larda (gimnasion anlamında kullanılmıştır), çevresi 2 stadion ölçüsünde, kare veya dikdörtgen formda bir avlu mevcuttur. Bu peristilin, 3 tarafında tekli, güneye açık yönünde ise, rüzgarın yağmuru içeri atmasına engel olacak tarzda çift portiko mevcuttur. Portikolar etrafında, fikri eğitime sahne olan eksedralar ve gymnik çalışmaların gerektirdiği özellikte, diğer mahaller düzenlenmiştir. İkili portiko boyunca, ortada genişlik/derinlik oranı 3x2 olan Ephebeum, sağında Coriceum (boks ve yumruk egzersizleri odası), ve konisterium (kumlanma ve toz sürme mahali) ile en sonda Loutron (soğuk su banyo ve lavaboları) yer almaktadır. Ephebeum'a göre sol tarafta Elaeothesium (yağlanma odası) yanında Apoditerium (soğuk oda) ve Propnigeum'dan (fuaye) geçilerek ulaşılan sıcak Kalida Lavatioi (banyo hacim) bulunmaktadır.

Palaestra avlusu dışında üç portik daha mevcuttur. Birinci portik prestil avlu çıkışında, 1 stadion boyundaki diğerleri ise ikinci avlunu sağında ve solunda yerleştirilmiştir. Ksystus adı verilen bu portiklerden kuzey yönündeki geniş ve çift, diğeri ise tek olup; gerek duvar, gerekse kolonad yanlarında onar ayak genişliğinde yükseltilmiş yollar, bunlar arasında iki adet basamakla inilen ve en az 12 ayak genişliğinde bir alt yol oluşturulmuştur (Vitruvius, 1990, s.114). Bu şekilde elbise ile dolaşanlar alt yolda, çalışanlar tarafından rahatsız edilmemekte ve avluda muntazam olarak dikilmiş çınar ağaçları arasında dolaşarak, kargir oturma sıralarına ulaşmaktadır.

Gimnasion bütünü içinde, çalışmaların yapıldığı ksystuslar dışında, kalabalık halkın yarışmaları izlemelerine olanak sağlayan stadion binası bağımsız olarak inşa edilmektedir.

Ana hatlarıyla, Vitruvius'un belirttiği şekilde uygulanan gimnasionların, stadionlarla ilişkileri, Anadolu'da mevcut, Helenistik Devir kalıntıları 3 kentteki örnekleri ile incelenebilir ;

Priene Stadionu :

Genel konumları ile eğimli bir arazide oluşmuş bu şehirlerde gymnasion ve stadion surlara bitişik mimari bir bütün oluşturmaktadır (Zschietzschmann, 1960, s. 57). Manzaraya açık, pitoresk kimlikte, topografik verilerden maksimum fayda ile az masraflı bir alt yapıya sahip olan bu komplekste, gymnasion faaliyetlerine sahne olan temel hacimler dışında, Stadion Yapısı : koşuyolu, seyirci oturma yerleri, ksystus ve paradromoi elemanları ile tamamen oluşmakta ve oturma kademeleri tek tarafta düzenlenmektedir (R.29b).

Mimar Pytheos tarafından IV. yüzyıl'da İ.Ö. "Milet Şehircilik Ekolü" prensipleri dahilinde aşırı dik meyilli bir arazide kurulan Priene'de, Aşağı Gimnasion ve Stadionu çok sık kullanıldığı, bu yüzden agora ile bu mekan arasındaki 43,50 m kot farkının, Kuzey-Güney yönündeki sirkülasyonunda güçlükler çıkardığı bilinmektedir (Schrader, 1927, s.40).

Mycale Dağı güney yamaçlarında, Maiandros Ovasına hakim durumda, denizden 371m yükseklikte, bir Akropol ve Alt Şehir'den meydana gelmiş Priene'de birbirini dik kesen sokaklar, eğimli arazide 120 ayak genişlik ve 140 ayak uzunlukta yapı adalarını ortaya çıkarmıştır. Topografik olanaksızlıklar nedeniyle şehir akslarına uymayan Stadion, güney uçta, ovaya hakim konumda, Gmnasion'a beraber, surlara bitişik inşa edilmiştir (Wiegand-Schrader, 1904). Plan düzeni yönünden son derece parlak bir ifadeye sahiptir. Pist, topografik nedenlerden ötürü genellikle uygulanan 30m civarındaki en ölçüsünden daha küçük olup (20m) uzunluk ise 191m dir. Seyirci kademeleri yalnız kuzey kısımda bulunmakta, arazi durumu karşı oturma yeri inşasına imkan vermemektedir. Mermer oturma kademeleri oturma yerinin sadece orta kısmında mevcut olup, iki yanlarda arazi tabii meyili ile, Olympia'da olduğu gibi kullanılmakta ve muhtemelen ahşap oturma sıraları içermekte ve ancak 4 adet kaile kargir olarak inşa edilmektedir.

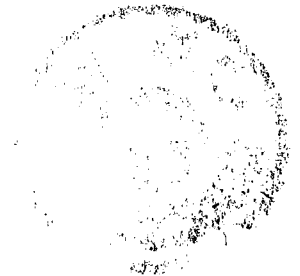
Her iki uçta bulunması gereken başlangıç eşiklerinden yalnız batı yönündeki kısmen korunmuştur. Kargir bir temel ile desteklenen ve 10 adet kare plastrdan meydana gelen

iki sıra, korint başlıklı ve arşitravlıdır. Temel kısmında ve uzun yönde plastr altlarında da devam eden 22 cm genişlik ve 15 cm derinlikte üzeri profilli bir kanal bulunmakta ve buraya oturan başlangıç eşik taşı ile kapatılmaktadır. Kanal, yağmurlu zamanlarda start durumunda kaymalara engel olabilmek için drenaj hendeği şeklinde kullanılmaktadır.

Kanal üzerindeki plastr kaidelerinde 10x15 cm ebadında ortadakilerde çift, diğerlerinde tek taraflı dikdörtgen oyuklar sütun yanlarında da devam etmekte ve buraya monte edilen Hysplex sistemine ait, ahşap dikmelere yuva vazifesi görülmektedir. Sütunlar üzerindeki arşitrav parçalarında da, yatay bir üst kanal ve buna dik delikler bulunmaktadır (Bean, 1966, s. 208). Sütun yanlarındaki ahşap dikmeler, düşey yönde serbestçe hareket edebilen, işaret kollarına mesnet oluşturmakta, bu kollara bağlı ipler, arşitrav üzerindeki delikten geçtikten sonra üst kanal yolu ile orta açıklığa ulaşarak, yöneticinin elinde birleşmektedir. Yöneticinin ipleri serbest bırakması ile, işaret kolları aynı anda inmekte ve start verilmiş olmaktadır (benzer prensip ipler alttan kumanda edilerek, İsthmia'da kullanılmıştır).

Bu hattın 1,5m kadar önünde, Didyma'da dahi görüleceği üzere, ikinci bir sıra mevcuttur. 8 adet kare formda taş kaide ve herbiri üzerinde kare oyuklar, ahşap ve madeni dikmelerle tesbit yuvaları olmakta ve değişik bir start sistemine imkan sağlamaktadır.

Stadiona girişte, halkın doğru yöndeki kapıyı kullanarak, Ksystus yanındaki (Paradromoi) yoldan dağılmasına mukabil idareci ve yarışmacılar, batı taraftaki Gimnasion'dan girmekte ve başlangıç eşiği hizasındaki merdivenle, pist nivelosuna inmektedir. Arazinin eğiminden, Ksystus teşkili ile yararlanılmış, Dorik Stoa tarzındaki bu mahallin arka duvarı toprak itmesini karşılamak üzere, destek duvarı olarak inşa edilmiştir.

Gymnasion Stadion'un batısında, pist nivosundan 5 cm yukarıda, şehir güney surları etrafından tutulan bir teras üzerindedir. Plan düzenlemesi olarak Vitruvius'un belirttiği tipe uygun bu bina, bulunan bir kitabeden anlaşıldığı üzere İ.Ö. 130 tarihinde, Moschion adlı bir zengin tarafından finanse edilerek yapılmıştır. Ancak aynı mahalde, IV.yüzyılda bir Gimnasion-Stadion kompleksinin daha basit şekilde mevcut olduğu bilinmektedir. Priene örneği, Anadolu Stadionları tipolojisinde olgunluğa erişmiş Ksystuslu Stadionların tek örneğidir (R.83).

Bergama Gymnasionu :

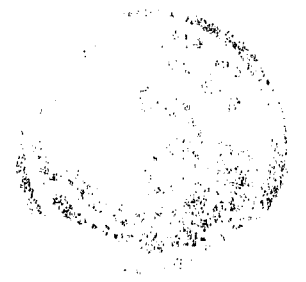
Helenistik Devir ortalarında Bergama'da, Evmenos II Devrinde (İ.Ö. 197-159) şehrin yeniden imarı ve genişletilmesi sırasında inşa edilen, Antik Dönem'in en mükemmel örneği sayılabilecek Gymnasion, Akropol'un doğu yamacında her biri ayrı teras üzerinde, çocuklar, delikanlılar ve gençler için birlikte düzenlenmiştir. Bodrum Stadionu olarak da tanımlanan üst teras önündeki kapalı mahal olasılıkla Ksystus şeklinde kullanılmakta ve ön tarafındaki açık koşuyolu ile tamamıyla eğitime dönük bir nitelik göstermektedir (Akurgal, 1970, s.348) (R.30).

Üst Teras :

Dik meyilli arazinin son derece fonksiyonel kullanıldığı bu bütünde, yetişkin gençler için ayrılan üst teras en geniş olanıdır. Palaestra avlusu üç kenarında, portiko arkasında odalar yer almakta, doğu yönünde ise 1 sıra kolonad devam etmektedir. Avlunun kuzey yönünde üç büyük hacim mevcuttur:

- Batıdaki, sahnesi bulunmayan, okuma tiyatrosu olarak istfade edilen 1000 kişilik kapasitedeki mekanda, filozof ve düşünürler ders vermektedir.

- Doğuya doğru, tiyatronun yan tarafındaki merasim holü resmi kabuller ve ödül dağıtımı gibi faaliyetlerde kullanılmaktadır.

-Doğu ucundaki mekan ise, içinde bulunduğu kitabeden anlaşıldığı üzere, Roma Devri'nde İmparator tarafından kullanılan ibadet yeridir.

Palaestra'nın yan tarafındaki mimari teşekkülde klasik gymnasium faaliyetlerine yer verecek sınıflar, soyunma odaları ve kapalı çalışma mahalleri bulunmakta, bu bütünün haricinde ise hamam kompleksi tesis edilmektedir.

Orta Teras :

Üst kısma göre daha uzun ve dar bir alan işgal etmekte, doğu kısmında ortaya yakın yerde, Yunan yaşantısında gymnik faaliyetlerin koryucusu sayılan Herakles ve Hermes'e ait bir mabet bulunmaktadır. Orta terasın kuzey kısmında, uzun yönde gelişen iki katlı binanın altı, batı yönünde konstrüktif bir pasaj, doğuda ise küçük odaları kapsamaktadır. Üst katta üç tarafı duvarlarla kaplı, kolonadlı yüzü avluya dönük Ksystus elemanı, hakiki ölçü ve boyutlarıyla yer almıştır.

Alt Teras :

Diğerlerine göre çok daha küçük, çocuklara oyun sahası olarak ayrılan üçgen formda bir avludur, bina yoktur. Avlunun doğu ucunda orta terasa çıkan, merdiven evi bulunmakta ve girişin doğusunda, Akropole çıkan ana yol üzerinde çeşmeler mimari bir tamamlayıcı olarak bütüne ilave olunmaktadır.

Evmenos II Devrinde, idarecilerin isteği üzerine, Aegea'nın gönderilen mimarlar ve yapılan maddi yardımlarla Bergama'nın küçük ölçekte bir kopyası olarak yeniden oluşturulduğu, arazi kullanılışı, yerleşme sisemleri ve benzeri faktörlerin, tamamıyla Bergama'daki duruma uygun şekilde ele alındığı görülmektedir (Bohn, 1899).

Eğitim faaliyetlerine ve gymnik çalışmalara sahne olan bu mimari bütün haricinde, yarışmalar için bağımsız bir stadion bulunduğu şüphesizdir. Ancak Akropol yamacında, Selinus Çayı ile Amfiteyatrosu arasında bulunan ve bazı tonoz kalıntıları ile sphendonea yuvarlağı kısmı hissedilebilen, Roma Devri yapısının Helenistik devirdeki orijinal

durumu hakkında, kazı araştırmaları yeterince yapılmadığından kesin fikir sahibi olunamamaktadır.

Ephesos Stadionu :

Kent planındaki konumu, topografyası, yönlendirilmesi, inşaat tekniği ve çevre yapılarla ilişkilerinin incelenmesinde Ephesos Stadionu önemli bir örnek olup yazıtlardan da anlaşıldığı gibi Helenistik Dönem’de önemli Artemis Festivalleri mekanı olarak bilinmektedir. Veditus Gymnasion-Terme kompleksinin stadion yanında yer alması en önemli kanıttır (R.38) .

2.2.3. Tiyatro - Stadion İlişkileri

Fonksiyonları gereği, Tiyatro ve stadionlar birbirine yakın konumları ile, belirli yerler işgal etmekte, Roma Devri’nde özellikle II. yüzyıldan itibaren bu merkez bazı şehirlerde mimari kompleks halini almaktadır. Tiyatro-Stadion bütünlerinin gelişimini, Anadolu’nun Sardis, Aizanoi, Pessinus (Bittel, 1967) gibi metropol şehirlerinde, büyük çapta ve abidevi tarzda, ana safhaları ile takip etmek mümkündür (R.69, 75, 79). Bu olguya Roma İmparatorluğu’nun diğer kısımlarında, yalnızca Arausio -Orange-da raslanmakta, Dodona’da küçük ölçekte uygulanmakta, Rhodos’ta ise bir odeon ile birleştirilmektedir (R.12, 17). Mevcut tiyatro binalarına tipik olarak yapılan bu ilavelerde, pist genişliğinin 41-46 m’ye kadar arttırılması, elde edilen hacimden, normal stadion faaliyetleri yanısıra, Hippodrom şeklinde yararlanıldığı fikrini kuvvetlendirmektedir. Anadolu için yeni sayılan bu türdeki binaların, III. yüzyılda Byzantion’da Septimus Severus tarafından bağımsız olarak inşaasına başlatılan Hippodrom’un benzerleri oldukları ve gözde olan yeni yaşantıya uygun şekilde Hippodrom-Stadion niteliğinde bulundukları kabul edilebilir. Ancak mevcut durumları ile, oturma yeri konstrüksiyonuna ait verilerin yetersiz kalması, planı açık uçlarda sınırlayan herhangi bir bitim elemanına, kazı çalışmaları yapılmaması nedeniyle raslanmaması, pist gerçek uzunluğunun ve giriş kapısı mimarisinin saptamasına imkan vermemektedir.

2.3. Mimari Plan Elemanları

2.3.1. Pist Sahası ve Yönlendirme

Prensip olarak, zemini klasik devire kadar sıkıştırılmış toprak, ondan sonra kumla döşeli, tesviye edilmiş, 1/6 nisbetinde dikdörtgen formdadır.

Genişliği : 1 plethra = 100 ayak

Uzunluğu : 1 stadion = 600 ayak = 100 kulaçtır.

Antik Devir'de ayak ölçü biriminin 0,295 m ile 0,320 m arasında kabul ve uygulanmasıyla pist uzunlukları 176,5m - 191,30m, genişlikleri ise 29,5 m - 32 m arasında oluşabilmekte, fakat 1/6 oranı sabit kalmaktadır.

Elis'li Koroibus'un, Olympia'da, 600 ayak mesafesi için oluşturduğu 191m civarındaki ölçü, olympik stadion olarak, Klasik ve Helenistik Devirlerde tatbik edilmiş, Roma Devrinde ise 180m'lik bir uzunluğa karşılık gelen Yunan-Roma stadionu, pist uzunluğunda esas alınmıştır (Pauly-Wissowa, 1946). Genişlik ise aşağıdaki tabloda izlenebildiği üzere 30 m civarında oluşmuş, nadir olarak, topografik nedenlerle Priene ve Aegae'de olduğu gibi 20m'ye düşürülmüştür.

Anadolu'da pist sahası elemanları ile ilgili detaylı kazı çalışmaları Miletus'ta yapılmıştır. (Gerkan ,b,1921). Veriler ışığında, oturma kademeleri ön duvarları arasındaki genişlik içinde üç detay elemanı bulunmaktadır;

1- Oturma sıraları bitimindeki, arkadaki toprak dolguya destek vazifesi gören, itinalı bir taş işçiliği ile inşaa edilmiş duvar önünde, pist nivosundan altta, (3 basamak, 55cm civarında) zemini taş döşeli rigoller, öngörülmüş ve bu şekilde pist kenarında toplanan yağmur sularının, künklerle dışarı atılması temin edilmiştir.

2- Pist nivosundan 30 cm kadar yüksekte, fakat oturma sıralarından daha alt seviyede, biten kargir bir taş duvar, dolgu malzemesi kumu, bordür olarak tutulmaktadır.

3- Bordürler arasında, zemini tesviye edilmiş ve sıkıştırılmış toprak üzerine, kum dolgulu hakiki pist elemanı bulunmaktadır.

Helenistik Devir sonlarında, pist kısa kenarlarından birinin, Roma Devrinde ise I. yüzyıl da her iki ucun yarım daire şeklinde kapatıldığı ve pist sahasının arttırıldığı görülmektedir. Sphendonea adı verilen bu ilavelerin koşular sırasında yarışmacıların dönüşü ve koşulan mesafe ile ilgisi yoktur.

Nitekim, Priene, Miletus gibi Helenistik Devire ait stadionlarda, sphendonea bulunmaktadır (R.29b, 22). Plana bu elemanın ilavesinde: Erken Roma Devri'nde tiyatrolarda da yer alan güreş, boks, pankreas gibi oyunların yakın plandan izlenmesi etkili olmuş, amfiteatral tesir yaratmak isteyen Roma düşüncesiyle de , elde edilen bu genişlemeye karşılık gelen oturma sıralarında seyirci kapasitesinin arttırılması fikrinin etkili olduğu kabul edilebilir (Robertson, 1969, s.185).

Pist'in tam manası ile bir dikdörtgen olduğu söylenemez. Seyircilerin, yarışmaları daha kolaylıkla izleyebilmelerine imkan vermek amacıyla, piste her iki yöndeki oturma sıraları ortasında, 2,5-3 m ye varan içe doğru geniş bir daire yayı şeklinde, "Kurvatura" adı verilen içbükeylik verilmektedir. Helenistik Dönem uygulamalarında Delphoi'de çift taraflı 163'er cm, Atina Stadion'unda çift taraflı 152'şer cm ve Priene'de tek taraflı 126 cm olarak bu özellik açıkça bellidir (R.7, 13, 29b). Roma Devri'nde de aynı prensiplere sadık kalınarak stadionlar "Kurvaturalı" olarak inşa edilmişlerdir. İ.S.II. yüzyıl Anadolu Stadionları önemli örneklerinden Perge'de bu içbükeylik çift taraflı 165'er cm, Aisanoi'de ise yine çift taraflı 175'er cm olarak saptanmıştır (R.57, 58). Roma Devrinde gerek tadilat geçiren, gerekse Stadion-Amfiteatron olarak inşaa edilen yapılarda da Aphrodisias, Laodikea ve Nyssa örneklerinde görüldüğü gibi kurvatura net olarak bellidir. Ancak kesin ölçümler henüz yapılmamıştır (R.46, 50b, 44b).

PİST ÖLÇÜLERİ VE TİPLERİ

YUNANİSTAN

KENT ADI	UZUNLUK (m)	GENİŞLİK(m)	FORM
Olympia	191,27	31,60	D
Epidauros	181,30	29,50	D
Atina	184,96	30,26	T.S.
Delphoi	178,35	28,50	T.S.
Isthmia	178,60	28,60	T.S.

ANADOLU

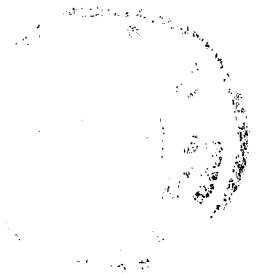
KENT ADI	UZUNLUK (m)	GENİŞLİK (m)	FORM
Didyma	191,00 m?	13,50 m.	D?
Miletus	191,40 m.	29,50	D
Priene	191,40	20,00	D
İassus	177,00	20,00	D
Aegae	190,00 ?	20,00	D
Ephesos	191,40	30,00	T.S.
Perge	191,50	34,00	T.S.
Aspendos	176,70 ?	28,50	T.S.
Selge	177,00 ?	20,00	T.S.
Silyum	177,00 ?	20,00	T.S.
Magnesia ad maeandrum	185,90	31,00	T.S.
Heracleia ad Salbacus	190,00 ?	30,50 ?	T.S.

STADİON - AMFİTEATRONLAR

KENT ADI	UZUNLUK (m)	GENİŞLİK (m)	FORM
Aphrodisias	191,50 m	39,00 m	Ç.S.
Laodicea and Lycus	192,30 m	34,00 m	Ç.S.
Nysa an maeandrum	192,00 m	44,00 m	Ç.S.

N.B :Pist uzunluklarına sphendonealar.

D - Dikdörtgen T.S. - Tek sphendonea'lı Ç.S.-Çift Sphendonea'lı

STADİON - HİPPODROMLAR

KENT ADI	UZUNLUK (m)	GENİŞLİK (m)	FORM
Sardis	191-240 m?	41,00 m	T.S.
Aizanai	191-240 m?	46,40 m	T.S.
Pessinus	191-240 m?	41,00 m	T.S.

N.B :Pist uzunluklarına sphendonealar.

D - Dikdörtgen T.S. - Tek sphendonea'lı Ç.S.-Çift Sphendonea'lı

Gerek Hipodamos plan sistemine göre kurulan şehirlerdeki ana eksenleri doğu-batı yönünde ele alınmaları ve gerekse dini, felsefi ve gelenekler nedeni ile, gerek dini törenlerde ve gerekse tapınak yapılarının yönlendirilmesinde, Doğu'ya bakış - Işık - Doğan Güneş bilgelik ve hayat gibi kavramların, stadyumların ana eksen doğrultusunun saptanmasında da esas teşkil ediyor. Tapınaklarda olduğu gibi stadionlarda da, en büyük eksenin, ilke olarak Doğu-Batı yönünde, Yunan ve Hellenistik dönemde esas alındığı, yönlendirme karşılaştırmalı tablosundan anlaşılmaktadır. Tabiatıyla, arazi durumu, sağlam zemin bulunması, topoğrafya gibi etkenler de bu kararda az da olsa rol oynamaktadır. Ancak tercih Doğu-Batı yönündedir (R.82). Bu nedenle başlangıç eşikleri de Batı'da düzenlenmekte, yarışçılar doğuya dönük olarak, yarışlara başlamaktadırlar. ORIENT/ATION Doğuya yönlendirme kelimesinin batı dillerindeki anlamı da buradan gelmektedir.

Ana Eksen'in Doğu-Batı yönündeki küçük sapmalarının nedeni ise, yapının inşaa edildiği tarihte onuruna, kutlamalar ve törenler yapılan Tanrı'nın "Kutsal Günü" olmasıdır. Bu sapmalar, yaz ve kış mevsimlerinde gündönümü arasında, güneşin doğuşundaki sapma ufuktaki yayı içinde kalmaktadır. Daha sonra bu kavram, A/NATOLIA, "Güneşin Doğduğu Yer", Işık ve Bilgelik kavramı ile ANADOLU'yu tarif etmekte kullanılacaktır. Bir başka deyişle, çeşitli dönemleri yaşamış ve tadilat geçirmiş Anadolu Stadion'larının yönlendirmesinde, Helenistik Dönem verileri için Doğu-Batı ana eksen doğrultusu önemli bir veri tabanı oluşturmaktadır.

Buna karşın Roma Devri'nde yapılmış stadionlarda ise, ana eksenin Kuzey-Güney yönünde geliştiği görülmektedir (R.83).

Stadionların, ilave ve onarımlarla birkaç devir geçirmiş olmaları nedeniyle, birkaç örnek dışında (Miletus, Priene gibi), yapıları tümüyle Hellenistik Stadionlar Roma Stadionları olarak tanımlamak mümkün olmasa bile Aphrodisias örneğinde olduğu gibi Hellenistik Kökenli Roma Stadionları ve Perge örneğinde olduğu gibi Roma Stadionları olarak sınıflamak mümkün olabilir (R.83, R.84).

2.3.2. Başlangıç ve Bitiş Hatları , Hysplex Sistemi

Pist, açık uçlarda başlangıç ve bitiş eşikleri ile sınırlanmakta ve her iki eleman simetrik olarak düzenlenmektedir. Bugünkünden farklı şekilde start yapan yarışmacıların hız almaları için, Olympia, Delphoi ve İsthmia'da görüldüğü gibi başlangıç eşiği, tek veya iki sıra üçgen kesitli, (Laloux, 1888, s.230) zemine oturan mermer plakalardan oluşturulmuş, ve bu hatlar startta ayak parmaklarının yerleştirildiği, finalde ise geçilmesi gereken noktayı belirleyen unsurlar olmuşlardır.

Yarışmacıları başlangıç eşiğinde ayıran elemanlar ise, mermer plakalar üzerindeki oyuklara tesbit edilen, kare formdaki ahşap veya bronz, küçük sütunlardır. Priene, Miletus ve Didyma'da, bu sütun kaideleri hala mevcuttur.

Yunan dünyasında eşikler değişik özellikler göstermekte, İ.Ö. 480 tarihinden evvel, başlangıç durumundaki yarışmacılar arkasında herhangi bir mimari eleman bulunmamaktadır (Bean, 1966, s. 209- 278). Hysplex sistemi incelendiğinde ; genellikle yükseklikleri 1,5 m'yi geçmeyen, küçük sütunların üst kısmındaki mafsallı ve kumandalı, düşey hareket eden kollar, ayakları aynı hizada bulunan yarışmacıların, start halinde, ileri doğru uzatılmış kollarının ve parmak uçlarının da düzenini sağlamakta, ve bir kişi-hakem- tarafından gerili tutulan kumanda iplerinin brakılması ile kolları düşmekte, yarış fiilen başlamaktadır (R.85).

Kol mekanizmasını harekete geçiren iplerin, bazan İsthimia'da olduğu gibi özel olarak, yerdeki mermer yuvalardan geçirildiği, bazan ise, Priene'de tatbik edildiği şekilde kulvarlar arası payeler yan yüzlerinden yükseltilerek ve architrav içindeki oyuklardan geçirilmek, eşik ortasında veya arkasında tek elde toplandığı anlaşılmıştır.

Yarışmacılar için ayrılan eşik tulü, değişik bölgelerde farklı uzunluklarda olmakta, genellikle Yunanistan'da 16-18 müsabık düşünülürken, Anadolu'da bu sayı 8-12 arasında kalarak daha rahat yarışma yapılması imkanını vermektedir.

2.3.3. Oturma Yeri (Tribün)

Yarışma merkezleri arasında, birinci sırayı işgal eden Olympia Stadionu'nda, yapılan araştırmalar (5 ayrı devir nivosunu bünyesinde bulunduran bu mekanda), Klasik Çağa kadar oturma yerlerie arazi topografik imkanlarından faydalanılarak, tabii veya suni olarak tertip edilmiş sırtlar halinde olduğunu göstermiştir (Zschietzschmann, 1960, s. 53). IV. yüzyıldan itibaren, mermer oturma sıralarına destek teşkil eden, basit kargir bir temele raslanmaktadır.

Klasik ve Helenistik Devirlerde oturma yerlerinde genellikle 6-10 sıra oturma kademesi inşa edilmekte, İ.Ö.I. yüzyıldan itibaren, sphendonea kısmının ilavesi ile, pist oran ve ölçüleri sabit kaldığından yaklaşık olarak, her sıradan 1000-1100 seyirciye, yarışmaları izleme imkanı sağlamaktadır.

Oturma yerlerinin, manzara faktörü gözönünde bulundurularak, pittoresk hüvviyeti kuvvetli şekilde tanzim edildikleri ve her iki yandaki seyirci sıra adedinin aynı olmadığı, ayrıca sphendonea kısmında, Delphoi'de olduğu gibi yer verilen bir çeşme ile, yaşantısının daha da kuvvetlendirilmesine çalışıldığı görülmektedir.

Güneşe dayanıklı olmanın yarışmalarda mühim faktör olarak kabul edildiği Yunan Devrinde, stadionlar üzerinde herhangi bir örtü yoktur* .

Ancak Roma Devrinde, oturma yerleri üzerinde, tiyatro ve amfiteyatrolarda olduğu gibi -Velum- bir örtünün bulunabileceği tahmin edilebilir. Zira, birçok şehirde tiyatro oturma sıraları arasında rastlanan deve boynu profilindeki oyuklar, Laodikea'da aynı şekilde ve daha büyük boyutta mevcuttur.

2.3.3.1. Oturma Basamakları

Oturma Sıraları devirlere göre, gerek ölçü ve gerekse alın ve basamak profili olarak değişik karakterler arz etmektedir. Mermer malzemenin kullanılmaya başlandığı IV. yüzyıldan önceki ahşap oturma sıraları hakkında bilinen tek husus bunların portatif bankolar olduğudur. Yükseklikleri 36-41 cm, genişlikleri ise 68-75 cm arasında değişen oturma sıralarında alın profillerinin Helenistik Devirde son derece zengin olduğu, Priene, Miletus ve Magnesia ad Maendrum örneklerinden anlaşılmakta, Roma Devrinde ise daha sade bir tutum göze çarpmaktadır.

Tiyatro oturma sıralarına benzer şekilde düzenlenen bu oturma sıralarının, pist kenarlarındaki bitiminde, ilk sıranın kolluk ve arkalıklı olarak özel şekilde işlendiği Magnesia da görülmektedir. Yunan Devri örneklerinde, oturma sıraları genellikle aynı uzunlukta boyları 80 cm'yi aşmayan bağımsız bloklardan oluşturulmakta, Roma Devrinde ise 2.50 m'ye kadar yekpare elemanlar değişik türlerde kullanılmaktadır.

2.3.3.2. Merdivenler- Localar

Oturma sıraları arasında düşey dolaşım, 10-12 m, ara ile düzenlenen 60 cm genişliğindeki merdivenlerle sağlanmakta, bir oturma sırası genişliğinde basamak ve riht olarak 2 adet merdiven birimine yer verilmesi kural olarak bütün binalarda

* Thales'in, stadionda yarışmalar sırasında güneş çarpmasından öldüğü bilinmektedir.

uygulanmaktadır. Helenistik Devirde, Priene'de görüldüğü gibi her basamağın tekil olarak düzenlenmesine ve tesbitine karşın, Roma devri örneklerinde, her oturma sırasına karşılık gelen iki basamağın yekpare bir parçadan yapıldıkları ve tek bir eleman olarak monte edildikleri görülür. Merdivenlerle sınırlanan oturma kademeleri bitiminde, I. yüzyıl sonu ve II yüzyıl başlarında arslan pençesi motifi, II yüzyıl ve III yüzyıllarda basit bir oturma sırası profili bazen döndürülmekte, bazen ise sıralar hiçbir birleştirici ara eleman kullanılmadan kesilmektedir.

Yunan Devrinde oturma sıraları ortasında, şeref misafirleri ve idareciler için localar bulunmaktadır. Roma Devrinde ise, I. yüzyıl. Stadion Amfiteatronlarında, Aphrodisias ve Laodicea'da tatbik edildiği gibi vomitoria üstlerinde düzenlenen bu elemanlar özellikle III. yüzyılda Frigya ve Lidya'nın, Sardis, Aizanoi, Pesinus gibi metropol şehirlerinde, Pulvianar konstrüksiyonu ile, nihai mimari hüviyetlerine kavuşmaktadır

2.3.3.3. Duvarlar - Parapetler

Stadionlarda, arazinin doğal eğiminden mümkün olduğu kadar çok yararlanılması, gerekli hallerde diğer tarafta destek duvarı ve dolgu yapılarak, teraslandırılması ve oturma yerleri için masraflı bir alt yapıdan kaçınılması, bir yapı geleneğidir. Bu şekilde eğimli arazide tek, düz alanlarda çift tarafta uygulanan destek duvarları ve bunların kısa kenarlardaki bitimleri olan paradoslar, yapım ve dekoratif yönden önem kazanmaktadır. Aynı yapı geleneğinin Anadolu'da, Roma Devrinde özellikle I. yüzyıl başlarında devam ettiği, Miletus Stadionu doğu paradosundan anlaşılmaktadır (R.22, 23). Çevreyi sınırlayan bu duvarlar üzerinde, pist nivusunda 80-100 cm yüksekliğinde, profilli bir parapet, üst galeriyi de dolaşarak bu sınırı belirlemektedir.

Roma Devrinde ise, tonoz ve kemerlerle oluşturulan alt taşıyıcı strüktür, devrin özelliklerini taşıyan bir taş işçiliği ile inşaa edilmektedir. Perge'de olduğu gibi binanın tamamında aynı sistem uygulamasının yanısıra, Sardis, Ephesus, Selge, Sillyum

örneklerinde, alt yapı sphendone kısmında bitmekte ve buradan itibaren doğal eğimi ile arazi, oturma yeri alt yapısına esas olmaktadır.

Seyirci mahalleri ile pist nivosu arasındaki kot farkının 0,60 cm- 1,00m arasında olduğu Yunan stadionlarında, genellikle ilk oturma sırası önünde alçak bir parapet bulunmakta, bazan ise buna bile lüzum görülmemektedir. Özenli bir taş işçiliği uygulanan ön duvar ve parapet üst hizada, bir profille bitmektedir. Roma Devrinde, oyun ve yarışmaların fonksiyonlarından gelen farklılaşmalar nedeni ile, pist-oturma yeri ilişkilerinde, bu duvarın yüksekliği 2,00m-4,50m arasında arttırılarak, oturma sıraları pistten, bir veya iki katlı bir arkad ile ayrılmıştır. Bu durum Roma devri stadionları için tipik özellik niteliğindedir.

2.3.3.4. Üst Galeri - Portiko

Seyirci dağılımının genellikle üst nivodan yapıldığı stadionlarda, son oturma sırası arkasında, genişliği 3,5-4 m. arasında değişen ve yapı uzunluğunca sphendonea üzerinde de devam eden üst galeri, topografya verilerine bağlı olarak genellikle seyirciler girişi, sirkülasyon ve gezinti alanıdır. Helenistik Devirde, başlangıçta parapet elemanı ile sınırlanan bu alan, İ.Ö. I. yüzyıldan itibaren Tralles ve Messene'de olduğu gibi, bir kolonadla çevrenmekte, Geç Roma Devrinde ise duvar, kemer ve nişlerin biçimlendirdiği, nihai portiko elemanına dönüşmektedir (Blouet, 1908).

Yunan Stadionlarında üst galeri etrafında portiko veya duvar nişleri mevcut değildir. Ancak uzun süren yarışmalarda seyircilerin gezinmelerine imkan veren üst galeride, gölgeden yararlanma ve ani yağmurlardan korunma amacı ile Messene'de kolonad sistemine yer verilmiştir. Roma Devrinde tiyatrolarda her zaman için öngörülen üst galeri portikosunun, Anadolu'da yalnız Magnesia ve Aphrodisias'ta gerçek anlamda düzenlendiği anlaşılmakta, diğer şehirlerde ise bu tip bir bitim elemanına rastlanmamaktadır. Priene örneğinde olduğu gibi Ksystos ögesinin üst galeri portikosa dönüştüğü de düşünülebilir.

2.3.4. Girişler ve Kapılar

Seyirciler, stadiona pist hizasından girmekte ve üst galeriye ulaşarak buradan dağılmaktadır. Sıkışık ve kullanışsız olan bu sisteme, meyilli arazinin verdiği imkanların kullanılması ile, Helenistik Devir örneklerinden Priene'de olduğu gibi, girişin üst galeri hizasından yapılması ile çözüm getirilmiştir. Roma Devrine kadar stadionlarda herhangi bir dahili merdiven mevcut değildir.

II ve III. yüzyıllarda, tek sphendonealı tipin tamamıyla hakim bulunduğu örneklerde, ana bina ile ortak anıtsal giriş kapılarının varlığı bilinmekle beraber, mimarisi hakkına, mevcut verilerle fikir sahibi olunmamaktadır. Seyirci ile ilgili bu girişler yanı sıra, hakem ve yarışmacıların stadionlara, kısa uçlardan birinde oluşturulan, Propylaion anlayışındaki kapıdan girdikleri, ve bunun her iki yanında, oturma kademeleri tertiplendiği Miletus'ta Helenistik Devir Batı Kapısında görülmektedir.

Roma Devrinde, mevcut Yunan stadionlarına kapılar ilave edilmektedir. Herodes Atticus'un Delphoi'de anıtsal tarzda inşa ettirdiği kapı dışında, Anadolu'da III.yüzyıl ve Geç Antik Devride Miletus ve Ephesus'ta olduğu gibi, kolonadlı dekoratif girişlere yer verilmektedir.

2.3.5. Ksystus

İdman ve çalışmalar için kapalı çalışma yeridir. VI. ve V. yüzyıllarda şehir içindeki stoa, agora ve 2 stadion iç çevre uzunluğundaki palaestra avlularından zaman, zaman faydalanılmış ancak, gürültü, kalabalık ve halkın kontrol güçlüğü gibi nedenlerle, bu elemana gymnasium kompleksinde yer verilmesi düşünülmüştür. Delos, Delphoi ve Pirene'de tam anlamı ile gelişmiş bu eleman ölçü olarak 32 ayak genişlikte ve 1 stadion uzunluktadır. (10m.x191m.). Ksystus'lar tek veya çift olabilmekte, ve yanlarında genellikle açık pistler (paradromoi) uzanmaktadır.

Roma Devrinde, kargir bir alt yapıya kavuşan stadionlarda, oturma yeri altlarındaki tonoz konstrüksiyonun teşekkül ettirdiği galeriden, lüzumu halinde Ksystus olarak faydalanılmaktadır. Gimnasionların, mimari bir bütün meydana getirmelerinde, Ksystus'lar büyük rol oynamış ve değişik kompozisyonlar yaratılmasına öncülük etmiştir.

2.4. Yapım Tekniği

Yunan Devri'nde tiyatro binaları için uygulanan teknik, stadionlarda da aynı ilkelerle, fakat planın verdiği uzunluğuna gelişme imkanları sayesinde, daha kolay ve basit olarak uygulanmaktadır. Oturma yerleri, bir tarafta arazi doğal zemininden yararlanılarak, diğer yönde ise masif kargir destek duvarıyla desteklenen dolgu toprak üzerinde oluşturulmaktadır (Lawrence, 1957). Bergama ve Priene'de olduğu gibi, dik eğimli arazinin kullanılması halinde, yamaç önce ksystus arka sağrılığını veren, kargir bir destek duvarı ile tutulmakta ve yapıda uygulanan kademelenme ile itme kuvvetleri azaltılmaktadır.

İtinalı kesme taş tekniğinin yanısıra, Anathyrosis Tekniği'ne (R.34) yer verilmek suretiyle birleşimlerin muntazam ve aralıksız olması, parçaların özel madeni kenetlerle birbirine tesbiti ile de, bağlantının kuvvetlendirilmesi temin edilmektedir (Martin, 1965). Temellerin sağlam zemine kadar indirildiği, toprakta gerekli taşıyıcı nitelik bulunmadığı durumlarda, ahşap kazık temellere yer verildiği bilinmektedir.

Roma Devri'nde kemer, tonoz gibi alt yapı strüktüründe önemli rol oynayan elemanların kullanılması, çimentonun bağlayıcı malzeme olarak uygulanması, geniş açıklıkların geçilmesin ve kapalı mekanların oluşumunda büyük imkan ve kolaylıklar sağlamıştır.

Malzeme yönünden, kesme taş işçiliğinin olağanüstü güzelliğine Helenistik Devir'den sonra, özellikle İ.Ö.I. ve II. yüzyıllarda, ekonomik imkanlar izin verdiği oranda yer

verilmiş, bazen ise III. yüzyıl sonları ve Geç Antik Devirde olduğu gibi, atşıcı bünyede harçlı duvar ve tonoz konstrüksiyonlarına gidilmiştir (Anderson-Spier, 1950).

Anadolu'da yeni bir teknik ve bağlayıcı malzemenin inşaat sahasında görüldüğü bu devir inşaatlarında, stadion binaları için genellikle üç sistem uygulanmaktadır:

1-Yunan geleneğinin devamı kesme taş tekniğine, bina alt yapısında, beşik tonoz şeklinde, I. yüzyılda kısmen, II. yüzyılda ise Perge ve Aizanoi'de (Rheidt, 1993, s.477) görüldüğü gibi tamamen yer verilmektedir.

2-Fazla iri olmayan, harçla karıştırılmış moloz taş konstrüksiyonda oturma yeri inşasına, Ephesus'ta Neron Devrinde başlanmış, aynı malzemeler II.yüzyıl sonlarından itibaren Sardis Stadionu'nda değişik teknikte geniş ölçüde kullanılmıştır.

3-Pamfilya ve Pisidya bölgesinde muntazam derzli, büyük bloklarla harçsız olarak yapılan II.ve III. yüzyıl stadionlarında, Aspendos, Selge, Sillyum misallerinde, kemer ve tonoz gibi üst örtü kısımlarında, kalıplı beton tekniği uygulanmış ve iç yüzler sıvanmıştır.

Tuğla sıralı şeritlerin, ilk defa ve tek olarak, IV. yüzyıl başlarında Constantinopolis'te Hippodrom ikmal inşaatında görülmesi, bu tür binalarda halihazır durumları ile tuğla malzemeye yer verilmemiş olması, ele alınan misallerin, inşaat tekniği yönünden III. yüzyıldan daha yeni olmadıkları hususunu kanıtlamaktadır.

Arkaik Dönem boyunca tapınaklar dışında sosyal yapıların basit form ve düzenlemelerle, ahşap malzeme kullanılarak yapıldıkları sanılmaktadır. Mermer malzeme Yunanistan'da son derece az ve pahalı olup, çok uzaktan getirildiği için yoğun şekilde kullanımı maddi olanaksızlıklar nedeniyle bu devirde mümkün olamamıştır. Tapınaklarda bile yumuşak kumtaşı kalker (poros) ve traverten kullanılmıştır. İstanbul'daki maktralı kalkerleri (küfeki) andıran bu taşın ince yapı olarak bitirilmesi için üzerinin birkaç kat sıva ile düzeltilmesi gerekiyordu. Oysa mermer, Anadolu'da ve

Adalar'da bol bulunan bir malzeme olup bir defada bitim verdiği, ayrıca uzun ömürlü bir malzeme olduğu için tercih edilmiştir. Anadolu'da bulunan Hellenistik ve Roma Devri yapılarında bu malzeme seçimini gözlemek mümkündür. Yunanistan'da İ.Ö.IV. yüzyılda Likurgos Devri'nde yapılan Panatenaik Stadion'a kadar mermer malzemenin kullanımına raslanmamaktadır. Anadolu'da Helenistik Devir'de ve Roma Barışı dönemlerinde şehirlerin zenginleşmesi beraberinde yoğun ve kaliteli yapılaşmayı getirmiştir. Anadolu antik kentlerinde bugün görülen nitelikli yapıların ve önemli eklerin Yunanistan'da da Anadolu'lu ve Roma'lı yöneticiler ve zenginler tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir.

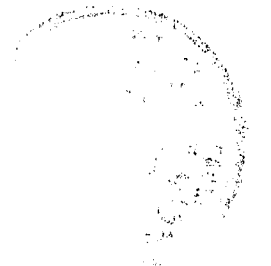
2.5. Dekorasyon

İ.Ö. 480'den itibaren yapımına büyük önem verilen atlet heykelleri stadion girişindeki ve oturma sıraları nihayetindeki konumları ile şehri olduğu kadar stadionu da dekoratif manada zenginleştirmektedir.

Yunan tarzının devam ettiği Helenistik Dönem'de Dorik ve İonik unsurlar Miletos ve Priene örneklerinde görüldüğü gibi, stadionların giriş kapıları Ksystus ve başlangıç eşiği mimari öğelerinde yer almaktadır

Duvarlar Isodomum tekniğinde özenle inşaa edilmekte, sade bir profil ile sonuçlanan parados ve parapetlerle tamamlanmaktadır.

Mermer oturma sıraları tiyatrolarla benzerlik arzetymekte, Helenistik Devrin zengin profilleri, Roma Devrinde yerini daha sade şekillere bırakmaktadır (R.81). Oturma sıralarının, ara merdivenlerle kesiminde, genellikle oturma sırası profili basit şekilde çerçeve olarak döndürölmekte, I. yüzyıl ikinci yarısı ve II.yüzyıl başlarında özellikle aslan pençesi motifi sıra bitimlerinde dekoratif anlamda yer almaktadır (R.47a).

Yeni stadion inşaatlarının görülmediği III.yüzyıl da mevcut binalar Miletus ve Ephesus'ta olduğu gibi bina sınırı haricinde dekoratif giriş kapıları ilave edilmektedir. Devrin mimari tarzına uygun çift sıralı kolonatlı bu kapılarda Yunan ve Roma yapı ve dekorasyon elemanları müştereken kullanılmakta, döşemede ve parodos duvarlarında kitabeler ise galiplere verilen ödül ve şeref mükafatlarını kabartma olarak tasvir edildikleri mermer plakalar bulunmaktadır (R.41).

3. BÖLÜM : ANADOLU STADIONLARI TİPOLOJİSİ

Anadolu Stadionları'nda işlevsel, mekansal ve mimari karakterini oluşturan temel öğelerin parametre olarak alınabileceği bir tipolojik sınıflandırmanın mümkün olabileceği görülmektedir. Buna göre ;

- a. Anadolu Tapınak Stadionları (Kült Merkezi Stadionları)
- b. Anadolu Gymnasion Stadionları (Hazırlık-Geçiş Dönemi)
- c. Ksystus'lu Anadolu Stadionları
- d. Sphendonea'sız Anadolu Stadionları (Dikdörtgen Formda)
- e. Tek Sphendonea'lı Anadolu Stadionları
- f. Çift Sphendonea'lı Anadolu Stadionları (Stadion Amphiteatron)
- g. Stadion - Tiyatro Anadolu Bütünlüğü

3.1. Anadolu Tapınak Stadionları (Kült Merkezi Stadionları)

Didyma Stadionu:

Apollon kültü merkezi Didyma, Tapınak-Stadionu, Anadolu'da bugün mevcut tek örneği oluşturmaktadır. Arkaik Didymaion (İ.Ö.560-550) Kutsal alanındaki Sunak ve Stoalar, düzenlenmiş merdivenli çevre mekanı ve Geç Helenistik Devir'de (İ.Ö.I. yüzyıl) Helenistik mevcut tapınak güneyinde doğu-batı ana ekseninde işlevsel öğeleri, oturma yerleri başlangıç eşiği öğeleri ile yer alan Stadion'da doğu uç kısımlar görülebilmekte, ancak boyu ve devamı henüz mevcut yerleşmelerin altında bulunmaktadır. Tapınağın Güney kısmında 7 basamaklı yüksek kerpiç 3.50m olarak, 7 sıralı oturma kademeleri olarak kullanılmakta, aynı gabariye sadık kalınarak, 15m genişlikteki Koşu Törenyolu'nun güneyinde, Stadion'un özel olarak inşa edilmiş Güney kısım oturma seyir mahalleri yer almaktadır. Yönlendirme'de Tapınak Ana Eksen, Doğu-Batı istikameti 59° lik kuzey açısı ile temel etken olmaktadır (Akurgal, 1988, s.458).

Kadyanda Stadionu:

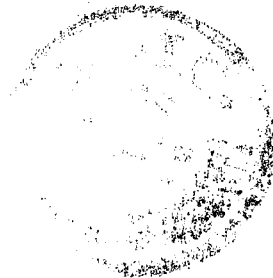
Kadyanda Stadionu, Üzümlü yönünden çıkıldığında ilk karşılaşılan yapılardan olup, hangi tanrıya ait olduğu bilinmeyen mabet kalıntısının güneyinde yer almaktadır (R.54) (Saltuk, 1995, s.67-135). Stadion, 90m uzunluğu ile düz bir alan olarak batıdan doğuya doğru şehrin merkezinden geçmekte, ve güney kısmında bir Hamam-Therme- ile ilişkili bulunmaktadır. İki uç kısmı da harap olduğundan, koşuyolu uzunluğunu belirlemek mümkün olmamaktadır. Kuzey tarafında, birbiri üstünde duran 6 oturma sırası kısmen korunmuştur. Güney tarafı ise koşuyolu boyunca devam eden bir duvarla sınırlandırılmıştır.

Kitabeler, Kadyanda'da atletik tören oyunlarından bahsetmektedir. Hepsi aynı zamana ait olan ve Stadyumda bulunan kitabeler çok tahrip edilmiştir. Bu kitabelerden biri kalın bir lento olup, kırılmış olarak Stadion'un güney tarafında durmaktadır. Lykia bölgesindeki Kadyanda Stadion'u Anadolu Stadionları Tipolojisinde çok derece önemli ve arkaik karaktere sahip, kentin ortasından geçen Mezopotamya Kentleri tören yolu geleneğini yansıtan ve tapınak bağlantılı (Zeus, Artemis veya Apollon olabilir) Karya örneğini yansıtabilir. Arkeolojik kazılar ve araştırmalar derinleştikçe, bu konuda daha kesin veriler elde edilebilir. Bugün için bu yaklaşım yalnızca bir hipotez olarak kabul edilebilir.

Yunanistan'da Kült Merkezi Stadion'larının Arkaik Dönemden itibaren oluşmuş örnekleri Olympia, Delphoi, Nemea, İsthmia ve Epidarus'dur (R.82).

3.2. Anadolu Gymnasion Stadionları (Hazırlık-Geçiş Dönemi)

Gymnasionlar bünyesinde oluşmuş ve gelişmiş, Ksystos ve Paradromoi öğelerinin Hellenistik Dönemde İ.Ö.3.yüzyılda, adeta prototip olarak Anadolu Stadionları'na öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Bu türdeki en önemli geçiş dönemi örneği Pergamon

Ortakent bünyesinde yer alan Gymnasion'u ve farklı düzenlemesine rağmen Gymnasion-Stadion'udur. Arazi ve topografyanın verdiği imkanlarla bu kompozisyon iki farklı nivoda buluşmuş ve alt kat-üst kat birlikte kullanılmıştır.

Pergamon Gymnasion Stadionu :

Pergamon, Orta Kent Üçlü Gymnasion'u Anadolu'da Bağımsız Stadion mimarisine ışık tutan en önemli Hazırlık-Geçiş Dönemi örneğidir (R.35, 36). İ.Ö.250'lerde Krallık Devri'nde inşa edildiği bilinen bu Gymnasion, üst üste üç ayrı terasta yer alan görkemli bir bütündür. Alt teras çocuklara (paises), orta teras delikanlılara (epheboi) ve üst teras da gençlere (neoi) ayrılmış olup, ana mekanı Tören gymnasionunu oluşturmaktadır. Nitekim, araştırmalarımız ile ilgili temel geçiş dönemi öğeleri ve Güney Stoa (ksystus) paradromoi ve bu kısmın altındaki yine ksystus anlamındaki "Bodrum Stadion", Üst Teras'ta yer almaktadır.

Yukarı Gymnasion terası, Doğu-Batı ana eksen yönünde 200x45 ölçülerinde bir mekandır. Uzunluğun 1 stadion boyunda olması gerek teraslamada ve gerekse teras altında açığa çıkan mimari mekanlarda belirleyicidir. Yukarı Gymnasion Güney Stoa'sı, Helenistik Dönem'de büyük bir olasılıkla Dor düzeninde idi. Onun altında yeralan 210x6.80m ölçüsündeki Bodrum-Stadion iyi korunmuş durumdadır. Gerek Stoa ve gerekse Bodrum Stadion'unun ksytus işlevlerinde kullanıldığı kesindir. Bodrum-Stadion güney duvarındaki mazgallardan ışık almaktadır. Ancak Helenistik Dönem sonunda Gymnasion'un güney terası altyapısını kuvvetlendirmek amacıyla, Bodrum Stadion'un önüne sandık -keson- şekilli 60 oda inşa edilmiş ve içleri toprak ve inşaat artıkları ile doldurularak istinad duvarı şeklinde yararlanılmış ve Stadion işlevine son verilmiştir.

Bergama Kent örneğine göre inşa edildiği bilinen Aegae'de yamaçta sur dışında kalıntıları mevcut yamaç stadionunun benzerinin Pergamon'da da bulunması muhteme

olmakla beraber henüz önemli bir karşılaştırma örneği belirlenememiştir. Yunanistan'da ise Delphio Gymnasion Stadion'u örnek olarak verilebilir (R.82).

3.3. Ksystus'lu Anadolu Stadionları

Mimari bir olgunluğa erişmiş olan en gelişkin örneği İ.Ö. 130'lara tarihlenen Priene Stadion'u dur. Hipodamos planına göre, İ.Ö.4.yüzyılda eğimli bir arazide kurulmuş şehir planında Stadion, şehrin en alt kısmında, Aşağı Gymnasion bitişiğinde Doğu-Batı ana eksenini doğrultusunda ve kentin güney duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Oturma sıraları kuzeydeki doğal arazi eğimine yerleştirilmiş, pist ise dolgu teras olarak oluşturulmuştur. Koşuyolu uzunluğu 191.00m, genişliği ise 20.00m'dir.

Ksystus ve paradromoi ögeleri, oturma sıraları kuzeyinde arazinin teraslandırılması ile oluşturulmuştur. Aynı zamanda üst nivodan seyircilerin de giriş çıkış ve yatay sirkülasyonunda kullanılan Paradromoi, 190.00m uzunlukta ve 6.00m genişlikte gezi yeri olarak da kullanılmakta ve hemen ilişkili olduğu Ksystus'a da ölçüsü ve işlevi ile, ön mekan oluşturmaktadır. Ksystus, Dorik Stoa olarak da tanımlanmaktadır.

Priene Stadion'u, işlevsel olarak bir yarışma stadionunda bulunması gereken, başlangıç, bitiş eşikleri, sunak, başlangıç kapısı, koşuyolu önündeki ve arkasındaki serbest alanlarla tüm ögeleri bünyesine bulunduran, olgun bir örnektir. İlk oturma sırası (Priene'de örneğinde olduğu gibi) ile koşuyolu arasında, yatay dağıtım alt koridoru ve 3 sıra taşlı, yaklaşık 75cm yüksekliğinde bir parapet-koruyucu ön duvar mevcuttur. ksystuslu ve stoalı stadionlar için Yunanistan'daki karşılaştırma örnekleri, Delos ve Messene Stadionları'dır. Delos örneğinde ve, Priene'deki gibi Ksystos ve Paradromoi'nin tek yönde düzenlendiği, Messene'de ise arazinin verdiği imkanlardan yararlanılarak Stadion'un U şeklinde düzenlendiği ve Gymnasion ile de organik bağlantısı bulunan Stoa'nın-portiko- U şeklinde stadion oturma sıraları arkasında çepeçevre yer aldığı

görülmektedir. Anadolu'da Magnesi Ephesos'ta Helenistik Dönem uygulamalarında bu unsura yer verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ksystus ve Stoaların, stadionlarda eğitim amaçlı kullanımları yanısıra tiyatrolarda olduğu gibi seyirciler için gölgelik mekan temin işlevi de mevcuttur. Bu kavramın Roma Dönemi yapılarında daha da geliştirilmesi, Ksystus'la başlayan bu çevre kolonadlı mimarinin, diğer gösteri binaları, circuslar, tiyatrolar, amfitiyatrolar ve stadion ve hipodromlarda Roma Devri'nde yoğun şekilde kullanılmış oldukları izlenmektedir.

3.4. Sphendonea'sız Anadolu Stadionları (Dikdörtgen Formda)

Bu grubun en önemli iki örneği, çift taraflı oturma yerlerine sahip ve İ.Ö.150'lerde inşa edilmiş Miletus Stadionları ve İ.Ö.I.yüzyıl'a tarihlenen, ve yamaç konumunda tek taraflı oturma yerlerine sahip Arykanda Stadionu'dur.

Miletus Stadionu :

Kentin yeniden düzenlenmesi çalışmalarında Sosyal Merkez bütünü içinde, ızgara plan oluşumunda, Doğu-Batı ana eksenini ile yer almaktadır. Koşuyolu'nun ölçüleri 191.39m x 29.56m'dir. Tüm pist çevresini dolaşan geniş drenaj kanalı, iki oturma sırası önündeki yatay dağıtım koridoru ve pist ile ilişkiyi sınırlandıran yaklaşık 75cm yüksekliğindeki korkuluk duvarı alt nivoda belirleyici unsurlardır. Başlangıç ve bitiş eşikleri iyi korunmuş durumdadır. Seyirci oturma mahalleri 20 sıra olarak düzenlenmiş ve 12 kaile'ye ayrılmıştır. Bir oturma kademesi yüksekliğine, iki merdiven basamağı yerleştirilmiştir. Güneydeki oturma sıraları arazinin doğal eğiminden yararlanılarak geleneksel tarzda, kuzey kısmındakiler ise Şehir Surları istinad duvarı şeklinde kullanılarak ve dolgu yamaç üzerinde düzenlenmiş yan duvarlarla-paradoslar- tutulmuş ve doğu girişi kısmında düşey ulaşımı sağlayan merdiven mahalline yer verilmiştir. Toplam seyirci kapasitesi 15.000 kişi civarındadır. Batı Kapısı, Helenistik Dönem'den kalma olup devrin plan ve bezeme özelliklerini gösterir (Akurgal, 1988, s.453).

Ana cephesi Stadion'un içine bakmaktadır. Doğu Kapısı ise, Roma İmparatorluk Dönemi sonlarında İ.S.3.yüzyıl sonlarında 7 açıklıklı geçişe imkan veren Korint Düzenindeki inşa elemanları ile, kemerli Roma tarzında inşa edilmiştir. En üst nivoda üzeri açık dağıtım ve masif kemerlerle düzenlenmiş gezinti mahalleri yer almaktadır (R.22, 23).

Arykanda Stadionu :

İ.Ö. I.yüzyıl - İ.S.I.yüzyıl arasındaki döneme tarihlenen Arykanda Stadion'u, kentin en üst teraslarından birinde, doğal yamaç üzerinde doğu-batı ana eksen doğrultusunda yer almaktadır. Pist orta güneyindeki, ortaya yakın konumdaki merdivenlerle aşağı teraslara bağlanmaktadır. Koşuyolu ve doğal olarak Stadion yapısı normal düzenlemelerin 1/2'si kadardır. Pist uzunluğu 80m, genişliği ise 16.00m'dir (R.53). Malzeme masif mermer, pist oturma sırası ilişkileri aynen Miletos Stadinunda gerçekleştirilen düzenleme gibidir.

3.5. Tek Sphendonea'lı Anadolu Stadionları

Anadolu'da en yaygın görülen örnektir. Gerek Helenistik Devir'de varlıkları bilinen Ephesos, Magnesia Stadionları ve gerekse Roma İmparatorluk Dönemi'nde özellikle II.yüzyılda inşa edilmiş, Perge, Aspendos, Selge, Sillium, Herakleia Stadionları ortak belirgin tipolojik özellikler taşırlar. Karşılaştırma örnekleri Atina, Delphoi ve Rhodos Stadionları'dır (R.82, 83, 84).

Ephesos Stadionu:

İ.Ö.4. yüzyıl sonları ve 3. yüzyıl başlarında, kentin Diadok Lisimachos tarafından bugünkü yerinde, yeniden kurulduğu ve bu kuruluşta, doğal ve topografik verilerle ızgara planlı kent düzenleme ilkelerinin son derece başarılı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. İmparatorluk dönemindeki düzenlemelere rağmen Kentin ana yapılarının birbirine dik konumları ve yönleri dikkat çekicidir. Kent İ.Ö.133 tarihinde,

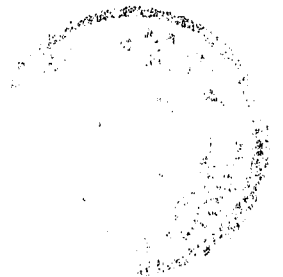

Pergamon Vasiyetnamesi ile birlikte Roma Devleti toprakları arasına katılmakta ve Roma'nın Asya Eyaleti Yöneticisinin-Proconsul Asia- Başkenti niteliğine kavuşmakta ve tüm zenginliğini sürdürmektedir (Andrea, 1973, s.560-563).

İ.S.2. yüzyıl ortalarında inşa edilen P.Vedius Antoninus Gymnasion'unda görülmektedir (Akurgal, 1988, s.407). Stadion, kentin Kuzey kısmında, Vedius Gymnasion'u bitişiğinde Doğu-Batı ana eksen doğrultusunda yer almakta ve birkaç devir inşaat özelliklerini bünyesinde bulundurmaktadır.

Helenistik Devir'de, Panayır Dağı (Pion) kuzey yamaçlarındaki doğal eğimli topografyadan istifade edildiği ve Stadion'un tek taraflı oturma mahalli ile, Sphendonea'sız oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Gymnasion ile arasında kentin giriş kapısına bağlanan ana cadde geçmekte ve Stadion görsel olarak algılanmaktadır. İmparator Neron Döneminde (İ.S.54-68) Stadion'un kuzey bölümü, kargir tonoz sistemi ile ilaveten inşa edilmiş ve iki kısım arası Sphendonea ile bağlanmıştır. İ.S. 3.-4.yüzyılda geçirdiği son tadilat ile güney yamacındaki oturma sıraları adedi artırılmış, ve bugün kalıntıları görülen Geç Antik Devir Kapısı Stadion'a ilave olunmuştur. Stadion'un pist uzunluğu 230m, genişliği ise 30m olup, yapı taşlarının Ayasuluk Kalesi inşaatında kullanılmasından dolayı yapı büyük ölçüde harabe halindedir. Ancak bilimsel kazı ve araştırma çalışmaları devam etmektedir.

Koşuyolu'nun, yarım daire şeklindeki doğu ucunda, Geç Antik Çağ'da Aphrodisias, Laodikeia ve Perge Stadion'larında görülen, yaklaşık 50m'lik bir kısmın, basık dairesel bir duvar ile ayrıldığı ve bu mahalin o zamanlar revaçta olan gladiator oyunları, vahşi hayvan dövüşleri, Hristiyan inancındakilere işkence mahali olanrak-arena- kullanıldığı ve Neron Devrinde inşa edilen, kargir tonozlu, ayaklı, kuzey kolu altındaki mekanlarda, koğuşlar, hayvan muhafaza yerleri, zindan, depolar, vb. şeklinde yararlanıldığı anlaşılmaktadır.

Magnesia Stadionu (ad Maendrum):

Yarışmalar dünyasında, ilk kez Helenistik Dönem'de, profesyonelliğin başladığı ve parasal ödüllerin yaşama girdiği Artemis Festivalleri merkezi Magnesia'daki bugünkü kentsel yapılaşma, İ.Ö.IV.yüzyıla dayanmaktadır. Daha önce ovaya yayılmış olan kentin Lethaeus çayı taşkınlıkları nedeniyle, daha güneyde yamaçlara doğru düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Magnesia Stadion'u kentin güney kısmına U şeklindeki bir vadinin verdiği topografik imkanlarla Kuzey-Güney ana ekseninde Gymnasion'un güneyinde doğal yamaçlar inşa edilmiştir. Atina'daki İ.Ö. 4. yüzyılda kargir olarak inşa edilen Panatenaik Stadion ile aynı mimari ve inşai özellikleri taşımaktadır. Koşuyolu'nun Sphendonea hariç uzunluğu 185.90m genişliği ise 30m civarında olmalıdır (R.42). Çift taraflı oturma yerleri, Helenistik Dönem İ.Ö.I.yüzyıl profilleri göstermekte, pist seviyesine yakın kısımlarda, tek parça mermer arkalıklı koltuklar asiller için yapılmıştır (Saltuk, 1995, s.55). Mermer olan bu oturma yerleri tek tek masif elemanlar şeklinde mermerden 39/95 ölçülerinde üretilmiş, doğal zemine birbirine bindirmeli olarak oturtulmuştur. 95 ve 120 cm genişlikteki merdiven kenarlarında oturma yerleri bitimi Aphrodisias Stadion'ında olduğu gibi Arslan Pençesi motifleri ile bezelidir. En üst kısımda, Roma Devri galerisi yapıyı çevrelemektedir. Magnesia kuzey giriş kısmında bir Geç Roma Devri kapı ögesinin, Miletus'ta olduğu gibi yer almış olması kuvvetli olasılıktır. Bu konuda da kazı araştırmaları devam etmektedir. Anadolu'da bu konuda bir diğer örnek de, henüz tam anlamıyla araştırılmamış olmamakla birlikte Herakleia (ad Salbakos) Stadion'u olup, aynı özelliklere ve konuma sahip doğal U şeklindeki bir yamaç düzenlemesi ile gerçekleştirilmiştir.

Perge Stadionu:

Ünlü Artemis Festivallerine sahne olan bu Antik Çağın en iyi korunmuş U şeklinde, tek sphendonealı Stadion'u İ.S.2.yüzyılda inşa edilmiştir (R.57). Kentin Helenistik

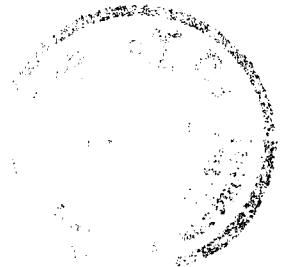

surlarının güneybatısında, olasılıkla ana cadde eksenini doğrultusunda, Kuzey-Güney yönündedir. Düz alanda yamaca kısmen dayalı durumdaki Helenistik Tiyatro yakınında olup aynı izleyici kapasitesine sahiptir. Yapım malzemesi ile travertendir (Akurgal, 1987, s.541). Tiyatro kuzeyinde ve Stadion'un batısında kalan alan festival alanı olmalıdır.

Roma Devri itinalı yapı tekniğinin tüm özelliklerine sahiptir. Düz ve meyilli tonozlar , başarılı bir kesme taş tekniği ile inşa edilmiş ve her sırada 1.000 kişi olmak üzere toplam 12 oturma sırası zemini oluşturulmuştur. Oturma sıraları iyi durumdadır. Doğu taraftaki oturma yerlerinin altında, dışa açılan ve birinden diğerine geçilebilen otuz oda bulunmaktadır. Seyirciler, oturma yerleri her üç odada bir açılmış bulunan kapılardan geçmektedir. Diğer yirmi oda dükkan olarak kullanılmaktadır ve duvarlarında, dükkan sahiplerinin adları ve/veya yaptıkları ticaret veya atölye türü belirtilmiştir.

Koşuyolu ile ilk oturma sıraları arasındaki kot farkı yaklaşık 150 cm olup, Helenistik karakterin değiştiğini ve Roma mimarisinde Tiyatrolarda olduğu gibi yükseltildiklerini kanıtlamaktadır. Koşuyolunu sınırlandıran bu ön duvar 1.15m genişliktedir. Batı tarafta, koşuyolu kısmının güneyinde, koşuyolunu sınırlandıran duvarın arkasında bir kapı bulunmaktadır. Bu kapının iki yanında, kapı ile ön duvar arasında merdivenler bulunmakta ve oturma yerleri alt setine ulaşmaktadır. Böylece ara merdivenlerle oturma yerlerine geçilmektedir.

Doğu kısmındaki 150 cm kalınlıktaki masif, kargir ayaklara oturan tonozların genişliği 5.7m derinliği ise 9.84m'dir. Batı yönünde otuz tonoz bulunmaktadır. Son tonozdan sonra, Sphendonea başlangıcında dışa çıkıntı yapan ve her iki tonozdan sonra, tekrar eden destek duvarı işlevine sahip mahallerin merdivenler içerdiği, Prof. Dr.Haluk Abbasoğlu'nun yaptığı son kazı araştırmaları ile ortaya çıkmıştır. Shendonea kısmı altyapısı 9 adet tonozdan oluşmuştur. Geç Antik Çağ'da olasılıkla İ.S.3-4' yüzyıllarda,

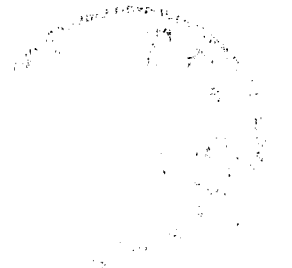
diğer Stadion'larda da görüldüğü gibi Sphendonea'lı kısımda, 42.40m'lik bir arena mekanı oluşturulduğu, ön duvarların yükseltildiği ve yeni işlev arena için, 5 alçak kapı açıldığı izlenmektedir. Bu bir antik devir tadilatıdır. Stadion'un kuzey ucunda bulunan herbiri 22 basamaklı, sekiz merdiven 12 oturma sırasına düşey ulaşımı sağlamaktadır. İki merdiven arası kaile boyu 15.80m olup, basamak genişlikleri 0.60m'dir. Perge Stadion'u Anadolu Stadionları'nın en gelişmiş örneğini göstermektedir (Saltuk, 1995, s.73).

Aspendos Stadionu :

Aspendos, İ.Ö. 5.yüzyıl başlarında, Side dışında, Pamphylia bölgesinde gümüş para basan, zengin ve önemli bir kent olmasına rağmen, bugünkü kalıntıları ile, tümü ile Roma Devri verilerini sergilemekte, Klasik ve Helenistik çağa ait buluntulara raslanmaktadır (R.63).

Stadion, Tiyatronun kuzey kısmında, Akropol'ün doğu yamacında, kuzey-güney ana eksen doğrultusunda, ve kısmen yamaç imkanlarından yararlanılarak fakat kargir Roma taşıyıcı öğeleri ile inşa edilmiştir. Oturma yerleri Kalker, duvarlar ve tonoz ayakları Konglamera taşından, tonozlar ise harçlı-Cameatum- moloz taş dolgu tekniğinde inşa edilmiştir. Koşuyolu'nun uzunluğu 215m, genişliği 30m'dir. Başlangıç eşiği bulunamamıştır. Güney kısımdaki açık uçta, Perge Stadion'unda olduğu gibi kalıntılara henüz rastlanamayan anıtsal giriş kapısı olmalıdır (Saltuk, 1995, s. 69-70).

Batı yönünde yer alan oturma yeri Erken Devir özellikleri göstermekte ve kısmen yamaç eğiminden istifade ile, kargir altyapı şeklinde oluşturulmuş ve daha sonra seyirci kapasitesinin artırılması amacıyla, yine yamaç yönünde kargir ayaklara oturan ilave oturma yerleri yapılmış olmalıdır.

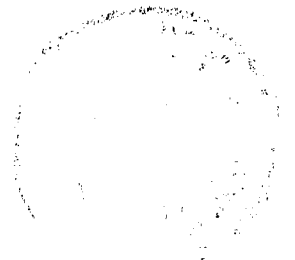
Aspendos Stadion'unun belirgin özelliği, doğu kısmındadır. Oturma yerleri altyapısını oluşturan inşaat sisteminde dış duvar taştan ayaklarla -payandalar- kuvvetlendirilmiş ve tük koşuyolu boyunca devam eden, yekpare tonozlu uzun bir kapalı galeri oluşturulmuş, buraya ışık ve hava dış duvardaki mazgallardan sağlanmıştır. Bu yaklaşım, Bergama Gymnasion'undaki Bodrum-Stadion kavramını akla getirmekte ve bu mahallin kapalı eğitim mekanı, bir nevi ksystus olarak kullanılabileceğini düşündürmektedir. Ancak bugün için kazı araştırmaları yapılamadığından bu konuda kesin bir yargıya varmak oldukça zordur. Bulunan bir yazıtta, Aspendos Stadion'unun salt yarışmalar için kullanıldığının anlaşılması, bu düşüncemizi kuvvetlendiren diğer bir veridir.

Aspendos Stadion'undaki bir diğer mimari özellikte, batı yönündeki oturma yerleri bitiminde oluşturulmuş, kemerli galeridir. Aynı öge, Aphrodisias ve Magnesia gibi büyük festival merkezlerindeki stadionlarda da rastlanmaktadır.

Sillyon Stadionu :

Perge'den Aspendos'a giden yolun solundaki düzlüğün ortasında 200m yükseklikteki bir tepenin üzerinde, platform şeklinde, iyi korunmuş bir kent özelliği taşıyan Silliyon'da gerek mimari topluluklar ve gerekse yapıların Bergama etkisiyle oluşturulmuş olduğu anlaşılmaktadır (Akurgal, 1987, s.543). Pamphylia bölgesindeki Aspendos Stadion'unu örneği esas alınarak, kentin güneybatısında, İ.S.2. yüzyıl ortalarında, yamaç imkanları kullanılarak, kargir altyapı ile, kuzey-güney ana doğrultusunda Tek Sphendonea'lı olarak inşa edilmiştir (R.68).

Koşuyolu'nun uzunluğu 178m, genişliği ise 35m civarındadır (Saltuk, 1995, s.70). Kargir ayaklar ve duvarlarda yöresel malzeme konglamera, oturma yerlerinde ise nisbeten daha kaliteli bir malzeme olan kalker kireçtaşı kullanılmıştır. Bugün oturma yerlerine ait dört sıra, doğu kısmında iyi durumdadır, yamaca doğru yükselen kısım ise yıkık ve çok tahrip olmuştur. Batıda, üst nivoda oturma yerleri görülmemesine rağmen,

inşaat ve mimarinin belirgin öğelerine, aynen Aspendos'ta olduğu gibi rastlanmamaktadır.

Batı oturma yerleri altındaki, tüm koşuyolu boyunca devam eden tonozlu galeri, mazgallarla dıştan, batı cephesinde hava ve ışık almaktadır. Tonozlar yıkıktır.

Batı duvarlarının kuzeyinde, Sphendonea yönünde, Perge Stadion'unda görülen, dışı taştan payanda duvarlar, 5m ve 7m'lik düzensiz aralıklarla muhtemelen geç devir ekleri olarak, yapı bünyesine dahil edilmiştir.

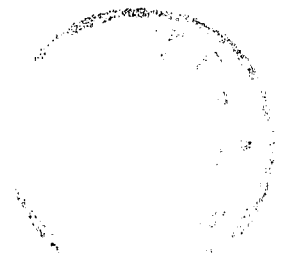
Selge Stadionu:

Pamphyllia - Pisidia sınırında, iyi korunmuş bir dağ kenti hüvviyetindeki Selge'de Stadion, Tiyatronun güneybatısında, kuzeydoğu-güneybatı ana ekseninde, yamaç imkanlarından yararlanılarak, tek sphendonealı ve kargir altyapı öğeleri ile muhtemelen İ.S.2.yüzyıldan daha eski temeller üzerinde inşa edilmiş olmalıdır (Lanckoronski, 1890, s.176) (R.55).

Gerek oturma sıraları sayısı, gerekse inşaat malzemesi ile, kendi içinde yeterli bir kent stadionu niteliğindedir. Güneybatı ucundaki giriş kısmen yokolmuştur. Koşuyolunun uzunluğu 216m, genişliği ise 40m'dir.Yapıda altyapı ve taşıyıcılarda yerel malzeme konglomera, üst bitiş malzemesi olarak da kalker kireçtaşı kullanılmıştır.

Selge Stadion'unda üç ana özellik dikkati çekmektedir ;

a. Koşuyolu nivosu ile, ilk oturma sıraları arasındaki tüm Stadion boyunca devam eden duvar, Perge örneğinde olduğu gibi yaklaşık 1.50m yüksekliğindedir. Ölçülebilen yüksekliği 1.32m olup, alt kısmında 0.46m'lik taban profili ile başlamakta ve 0.38m'lik profil ile bitmekte, ilk oturma sırası önünde yatay ulaşım imkanı verecek tarzda, 0.81m'lik bir düzlüğe imkan sağlamaktadır. Bu düzlük üzerindeki kısımda, 5

sıra halinde oturma yerleri yer almakta ve en son sıra, arkalıklı kesme taş oturma sırası ile bitmekte, arkada yatay ulaşım için galeri veya geçit bulunmamaktadır (Machatschek-Schwartz, 1981, s. 44).

b. Batı yönündeki zemini oluşturan inşaat tekniğine karşılık, doğu yönündeki oturma sıraları taşıyıcı altyapısı, aspendos örneğinde görüldüğü gibi, Roma tarzı bir strüktür ile taşınmaktadır. Sıra adedinin az olması nedeni ile, bu mahalde izleri 8m'lik bir kısımda görülen, 2.10 m yükseklikte 1.44 m genişlikteki kapalı galeri/dehliz oluşturulabilmiştir.

c. Pamphylia geleneğinde görülen Ksystus veya Bodrum Stadion oturma yerleri altındaki tonozlu galerinin Sardis Stadion'unda İmparatorluk Devri inşaatında devam ettirilmesi ve gerekse, örneklerin Aizanoi, Sardis, Pessinus'da raslanan Büyük Tiyatro Stadion Bütünleri'ne adeta öncülük eder konumu ile, Selge Stadion'unun bir geçiş dönemi yapı özelliğini taşıdığını belirtmek hatalı olmayacaktır.

3.6. Çift Sphendonea'lı Anadolu Stadionları (Stadion Amphiteatron)

Çift Sphendonea'lı Stadionların stadion-amphiteatron olarak tanımlanması, Strabon tarafından yapılmıştır. Yapının stadion ölçü ve nisbetlerinde bulunması ve kuvvetle muhtemel daha önceki devirlerde aynı yerde mevcut daha eski Stadionlardan yararlanılmış olması ve Roma Yaşam tarzına ve oyunlarına uygun işlevlerde kullanılması bu tanıma uygun kılmaktadır. Özellikle İ.S.I yüzyıla tarihlenen bu yapıların en belirgin örneklerine, Aphrodisias, Laodikea ad Lycum ve Nysa (ad Maendrum) da bulunmaktadır.

Aphrodisias Stadion - Amphiteatronu :

Erken Bronz Çağı'nda (İ.Ö.2800-220) itibariyle Akropol Höyüğü'nde bir yerleşme alanı olduğu belirlenen kentin, Byzantion'lu Stephanos'a göre Antik Çağ'daki bir diğer adı Ninoe'dir ve Babil kökenlidir. Ayrıca yine Mezopotamya kültürünün belirleyici ögesi Astarte veya Ishtar ile Afrodite arasındaki benzerlik çok iyi bilinmektedir. Karya sınırındaki kentin Mezopotamya ile tarih boyunca kültürel devamlılık gösteren ilişkileri kuvvetlidir. Kent Geç Helenistik dönemde bölgesel yarışmalar ve festivallerin merkezi olmuş, Roma Devri'nde de, felsefe, heykeltıraşlık ve sanat merkezi olarak bu özelliğini devam ettirmiştir (Akurgal, 1987, s.468).

Aphrodisias 520 hektarlık bir bölüme yayılmakta ve etrafı 3.5km'yi bulan bir sur ile çevrilmiştir (R.45). Stadion kentin kuzeybatı kesiminde doğu-batı ana eksen doğrultusunda, düz bir arazide inşa edilmiş ve Anadolu'da en iyi korunmuş örneklerden biridir. Yapı 262mx59m'lik koşuyolu çevresinde kurvaturalı olarak 30.000 seyirci kapasitesine sahip, 30 adet oturma sıralı, Çift Sphendonealı'dır. İ.S.I ve II.yüzyıla tarihlenmektedir (R.46).

Her iki uçta ana eksen doğrultusunda, koşuyolu nivosuna doğrudan giriş sağlayan birer adet tonozlu anıtsal giriş tüneli-vomitoya- bulunmaktadır. Gerek kuzey ve güneydeki oturma yerleri ve gerekse sphendoneadakiler dıştan büyük istinat buvarları arasında dolgu yapılarak suni olarak oluşturulmuş, toprak yamaçlar üzerinde bulunmakta ve bu husus Helenistik yapı karakterini yansıtmaktadır.

Her oturma kademesi mermer ve 40cm yükseklikte, 76cm genişlikte plana yansımakta ve bindirme payları ile taşların derinliği 95 cm'yi bulmaktadır. Henüz kesin ölçümleri yapılamayan kurvaturanın bir ekseninde yaklaşık içbükeylik mesafesi yaklaşık 190cm civarındadır. Oturma sıralarının merdivenlerle kesilen uçlarında, Odeion'da olduğu gibi, yunus balığı ve arslan pençesi şeklinde bitim elemanları, dekoratif şekilde yer

almaktadır. En üst kısımdaki oturma sıraları arasında, portikolu bir galeri, yapıyı çevrelemekte, yatay ulaşımı ve gezinti mahali işlevini görmekte ve Magnesia Stadion'unu hatırlatmaktadır.

Aphrosidias Stadion'unun doğu ve batısında tonoz kemerli iki kat girişi ile, güneydoğusunda seyircinin girişini sağlayan üç kapısı bulunmaktadır. Doğu ve batısındaki hafif meyilli tonoz, kemerli girişlerin üstünde oturma sıraları yer aldığı halde güneydoğu girişinde buna raslanmamaktadır. Vomitoryalar yalnızca oyunlar ve yarışmacılar girişlerine ayrılmış olmalıdır. Stadion'un doğu kapısı oldukça iyi durumdadır.

Laodikeia Ad Lycum Stadion - Amphiteatronu :

Kuruluşu, İ.Ö.3.yüzyıl'la tarihlenen, Laodikeia Kenti bir plato üzerinde yer almakta ve Lykos Çayı vadisine hakim konumda bulunmaktadır (R.50). Antik Dönemde tanınmış bir tekstil üretim merkezidir.

Stadion, kentin güneyinde kuzeybatı-güneydoğu ana eksen yönünde çift sphendonealı ve kurvaturalıdır. Zengin bir şehirli tarafından yaptırılıp, İmparator Vespasianus'a İ.S. 79 tarihinde ithaf edilmiştir (Akurgal, 1987, s.466).

Yapı çok tahrip olmasına rağmen, Aphrodisias Stadionu ile ortak yapısal özellikler göstermektedir. Ana eksen doğrultusundaki yaklaşık 30.000 seyirci kapasiteli oturma yerleri doğu ve batı yönlerinde büyük istinad duvarları ile tutulmuş, dolgu toprak sun'i yamaçlarla altyapı oluşturulmuş ve ana eksenin her iki ucunda, Sphendonea kısımlarında vomitoryalar, yarışmacılar giriş kapıları, kargir tonozlu olarak inşa edilmiştir. Koşuyolu uzunluğu Sphendonealar dahil 305m dir. Pist nivosu toprak ile yaklaşık 1.50m dolu bulunduğu ve ayrıntılı kazı çalışmaları yapılmamış olduğundan, genişlik ve diğer mimari öğeler saptanamamaktadır. Stadion verileri ile,

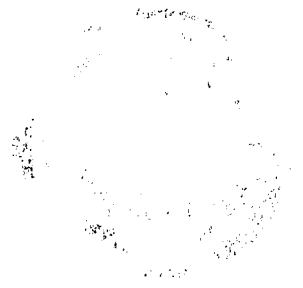
Amfiteyatrosu şeklinde oluşturulmuş bu yapının aynı zamanda gladyatör gösterilerinde kullanıldığı, kitabelerden anlaşılmaktadır.

Laodikea Stadionu oturma kademeleri arasında sıkça görülen bir detay dikkati çekmektedir. Yaklaşık 10cm çapında L şeklindeki -deveboynu- oyukların, halat bağlantı yerleri olması ve Roma Devrinde amfiteyatrolarda olduğu gibi, yapının üzerinin germe halat sistemleri ile kısmen bir kumaş örtü ile -Velum- örtülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Kumaş endüstrisi merkezi Laodikea'nın malzemeyi temin ettiği ve Phokai'laların, denizcilik teknikleri ve makaralı sistemdeki uzmanlıkları ile, tören ve yarışma ve oyunlardan önce, bu sistemi gerdikleri düşünülebilir. Benzer şekildeki küçük oyuklara daha ufak ölçülerde, Anadolu'da Tiyatro ve Odeonlarda raslanmaktadır.

Nysa Stadionu :

Dik bir vadinin iki yamacında İ.Ö.3. yüzyılda kurulmuş olduğu bilinen Nysa, gerek arazi teaslamaları ve gerekse inşaat teknikleri ustalığı olarak, Anadolu'da ender görülen kentler arasındadır (R.44).

İ.Ö.63 yılında Amasya'da doğan ve İ.S.21' de ölen ünlü coğrafyacı Strabon, bu kentte öğretim görmüş ve kenti anahtarları ile tanımlamıştır. Nysa için, hızlı akan ve derin bir boğaz oluşturan ırmakla bölünmüş "bir tür çifte kent" denmektedir (Akurgal, 1987, s.462). Strabon önce boğazın üzerinde ya da içinde kurulmuş olan üç yapıdan bahseder : iki kenti birleştiren bir köprü, bir Amphiteatron - Stadion ve akan suların içinden geçtiği gizli bir yeraltı geçidin, sonra tiyatroyu ve onun altında bir yanda yeralan gençler gymnasionu ve öbür yakada bulunan agora ve gerontikon'u anlatmıştır. Stadion ırmak akış yönünde, kuzey-güney ana ekseninde çift sphendonealı olarak inşa edilmiş ve ırmak kanalı pist seviyesini altından geçirilmiştir. Koşuyolu uzunluğu 192m genişliği ise 44m'dir. Oturma yerleri ve koşuyolu sel suları ile aşırı derecede tahrib olmuştur.

Nysa Stadion'unun Anadolu Stadionları içinde iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, stadion amphiteatron tipinin öncülüğünü yapması, ikincisi ise ırmak sularının koşuyolu kısmına şişirilerek savaklanması ile, stadyon zemininin Roma Devrindeki su oyunlarına -naumachia- uygun havuz haline getirilebilme imkanı ve olasılığıdır. Aynı durum, Bergama'daki Amphitiatro yakınındaki stadion için de geçerli olabilir. Kesin bir yargıya varabilmek için daha fazla bilimsel veriye ihtiyaç bulunmaktadır. Gymnasion bitişiğinde yapının yer almış bulunması, Helenistik geleneğin de devam ettiğinin bir kanıtıdır.

3.7. Stadion - Tiyatro Bütünleri

İ.S. 2. yüzyılda İmparatorluğun diğer yörelerinde olduğu gibi Anadolu'da da, Provincia Asia -büyük yapı bütünleri- külliye kompleksi- inşa edildiği kalıntılardan anlaşılmaktadır. Gösteri ve yarışma yapıları bütün olarak Tiyatro-Stadionlara, Anadolu'da Aizanoi ve Sardis'te raslanmakta , Pessinus'taki Hipodrom-Tiyatro bütünü ise, geç antik devirde yapımına önem verilen, Hipodrom türünün öncüsü olmaktadır (R.79) .

Aizanoi Stadionu :

Anadolu'da Zeus ve Kybele kültünün birlikte bulunduğu Phrygia bölgesindeki Aizanoi Kentinin mevcut kalıntılarından ve yazıtlardan İ.Ö.I. yüzyıla kadar uzandığı, mevcut stadionun tiyatro ile birlikte kentin en parlak dönemi İ.S.2. yüzyılda inşa edildiği ve İ.S.3.yüzyıla kadar yapım sürecinin devam ettiği görülmektedir (Hoffmann, 1993, s.437) (R.69). Stadion kentin kuzey kısmında, kuzey-güney ana eksen yönünde, düz bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Koşuyolu uzunluğu 214m genişliği ise ortalama 38m'dir. Kurvatura tek yönde 1.75 cm olarak ölçülmüştür.

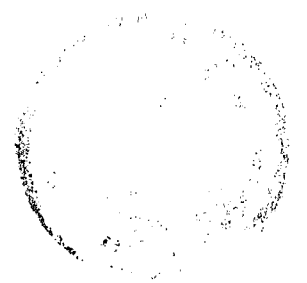
Güneydeki giriş kısmının eski planlarda belirtildiği gibi (Fyfe, s.158) yuvarlak olmadığı ve dikdörtgen olarak bittiği 1987-1991 kazı araştırmaları sonunda belirlenmiştir. Yapı kuzey yönünde tiyatro sahne duvarı ile sınırlıdır. Halen orjinal koşuyolu seviyesi, 120 cm daha altta bulunmaktadır.

Oturma yerleri altyapı inşaatı, Aphrodisias ve Laodikeia'da uygulanan tekniği göstermektedir. Doğu ve batı yönündeki iki masif duvar arası toprak dolgu ile yamaç haline getirilmiş üzeri roma çimentolu harç ve moloz taşla bir nevi blokaj uygulanmış ve bu temeller üzerine Stadionun mermer oturma sıraları yerleştirilmiştir. Koşuyoluna bakan ön duvar 2.00m yükseklikte olup, Perge, Selge ve Arykanda Stadionları'na benzer alt ve üst bitim profilleri göstermekte, pist nivosundan 9 adet basamakla ilk oturma sıraları önündeki 1.30m genişliğindeki yatay ulaşım platformuna ulaşılmaktadır. 15 adet oturma sırası mevcut olup, arka duvar yüksekliği 8.00m'yi bulmaktadır.

Güney uçta bu dış duvarlar parodos duvarı ile tamamlanmakta ve ilk basamaklar önünde frontonlu iki sütundan oluşan bir mimari düzenleme ile noktalanmaktadır. Ana eksenin orta kısmında, batı yönünde, altı kemerli tonozlarla Loca kısmına bağlantı sağlanması yanı sıra, stadyum koşuyolu nivosundan anıtsal girişi de yapılmaktadır. Tiyatro-Stadion bütünü kuzey-güney ana ekseninde mimari bir bütün olarak ele alınmıştır (Hoffmann, 1993, s.437-475). Fransa'sa Arausio Tiyatro Stadion Bütünü karşılaştırmalı örnek olarak verilebilir. Bu kompozisyonda Tiyatro ve Stadion ana eksenleri yanyana, paralel konumdadır.

Sardes Stadionu :

Lidya Krallığı'nın merkez kenti olarak Sardes, İ.Ö.7. yüzyıldan başlayarak Anadolu tarihinde önemli rol oynamaktadır. İ.Ö. 546'da Kyrus tarafından ele geçirilmesinden sonra Pers egemenliği altına girmiştir. Persler, Straplık idaresinde olan kenti batıdaki İmparatorlukların büyük bir kalesi şekline dönüştürmüşlerdir. Ünlü Kral Yolu

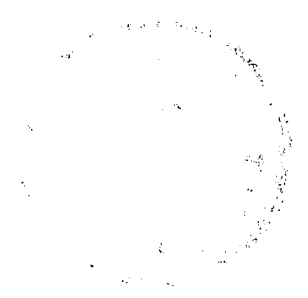

Susa'dan başlıyor ve Sardes'da sona eriyordu. Lydia yüz yıllık bir zaman süreci içinde Anadolu'nun en güçlü devleti olmuş ve uzun bir zaman gücünü korumuştur. Lydia'lılar 7.yüzyılın sonunda ilk para basan devlet olmaları nedeniyle ekonomi ve ticaret alanlarında ölümsüz bir ün kazanmışlardır. Diğer Anadolu kentlerinin olduğu gibi Sardes'in de Pers hakimiyetinden kurtarılması İ.Ö.334'de Büyük İskender ile sağlanmış, ve İ.Ö. III., II., ve I. yüzyıllarda, Helenistik Dönem boyunca aynı parlaklıkta bir dönem yaşamış, Roma Çağı'nda da İ.Ö.133 tarihinden itibaren Anadolu'daki birçok kent gibi mimarlık yönünden üne kavuşmuş ve gelişmiştir (Akurgal, 1987, s.377-379).

Stadion, Akropol'ün kuzey yamacında tiyatro sahne duvarına paralel ve bitişik olarak, doğu-batı ana eksen doğrultusunda inşa edilmiştir(R.75, 76). Güneydeki oturma yerleri ana doğal yamaç meyilinde, kuzeydekiler ise sphendonea dahil , harçlı moloz taş, taşıyıcı duvarlar ve tonozlar üzerine oturmaktadır. Kesme taş, altyapı inşaatında kullanılmış, yalnızca kuzey yönündeki localar alt ve üst yapısında kullanılmıştır. Sardes Stadionu kazı araştırmaları henüz ayrıntılı şekilde yapılmamış olmakla birlikte, mevcut durumu ile önemli bazı konuları ortaya koymaktadır ;

1. Koşuyolu boyunca devam eden ve Aspendos ve Bergama'da görülen Bodrum-Stadion, ksystus anlamındaki kapalı koşuyolu burada da görülmektedir.
2. Kuzey kısmında, Aizanoi Stadionu'nda görülen, kargir giriş ve Pulvinar kısmına sahiptir.
3. Bitişindeki Tiyatro, 20.000 kişilik olup İ.Ö.3. yüzyılda inşa edilmiş ve Roma devrinde restore edilmiştir. Sardes'te Tiyatro ile Stadion'un iki farklı devirde inşa edilmiş olduklarına şüphe yoktur.

Ancak, ileride yapılacak kazı araştırmalarında, Stadion güney yamacındaki oturma yerleriyle ilişkili bir Helenistik Dönem kalıntısı veya altyapısı bulunduğu takdirde, Sardes'teki Stadion-Tiyatro kompozisyonunu Helenistik Devir'e kadar uzatmakta ve ilk önemli örnek olarak belirlemek mümkün olabilecektir.

4. BÖLÜM : DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Anadolu, tarih boyunca doğu ile batı arasında gerçek anlamda bir köprü olmuş, Antik Dünyanın, Mısır, Mezopotamya, Ön Asya kültür verilerinin gerek kendi bünyesindeki sentezlerinde ve gerekse Girit Merkezli Ege Adaları ve Kıta Yunanistanı'ndaki gelişmelere adeta veri tabanı oluşturmuştur.

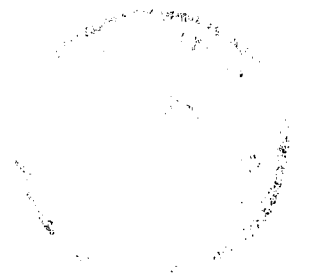
Mısır ve Mezopotamya'da görülen gösteri alanları mekanlarına Girit'te Knossos ve Phaestus Saraylarında raslanmakta, tören yolu geleneği de, Lykia-Karya ilişkileri ile Anadolu'da olasılıkla Kadyanda'ya ulaşmış olmalıdır.

Yunan Orta Çağı sonlarından itibaren belirmeye başlayan, yarışmalar ve kutlamalar kültürü ile ilgili mimari, kargir yapılara (Stadion'ara) Yunanistan'da daha öncesinde raslanmamaktadır.

Stadionların Anadoludaki gelişmeleri özellikle Helenistik ve Roma İmparatorluk Çağlarında görülmekte, bazan yapılar birkaç devir özelliğini ve inşaat tekniğini bünyelerinde bulundurmaktadır.

Gerek mimariyi oluşturan öğelerin devirlere göre süreç içinde incelenmesi ve gerekse, Yunanistan ve Anadolu Stadionlarının işlevsel ve mimari mekansal karşılaştırmaları, Stadionların Anadolu'ya özgü gelişmelerinin belirlenmesine imkan vermekte ve araştırmanın temel amacı olan Anadolu Stadionları tipolojisinin oluşturulmasını mümkün kılmaktadır. Buna göre :

- 1- Anadolu Tapınak-Tören Yolu Stadionları ana tipleri Didyma ve Kadyanda'da,
- 2-Gymnasion Stadionları, ana tipi, Bergama Gymnasion'unda,
- 3-Ksysts'lu Stadion ana tipi, Priene'de,

- 4-Dikdörtgen Planlı Stadion ana tipi, Miletos'da,
 - 5- Tek Sphendonea'lı Stadion ana tipi, Perge'de,
 - 6-Çif Sphendonea'lı Stadion ana tipi, Aphrodisias'ta,
 - 7- Stadion-Tiyatro bütünü ana tipi, Aizanoi'de
- ana guruplar halinde belirlenmektedir.

Doğal olarak, her ana tipin küçük değişiklikler gösteren alt tiplerini oluşturmak da olasıdır. Değişen yaşam biçimi ve gelişen inşaat teknikleri alt tiplerin oluşmasındaki doğurucu etkenlerdir. Anadolu Stadionları'nın bu gelişimleri ve oluşumları, özellikle İ.Ö.2. yüzyıl ile, İ.S.3. yüzyıl arasındaki Helenistik dönem ve Roma İmparatorluk çağında izlenmektedir. Stadionlar üzerinde devam etmekte olan bilimsel kazı ve araştırmalar, ana tipin belirlenmesinden çok, alt tiplerin çoğaltılmasına imkan sağlayacaktır.

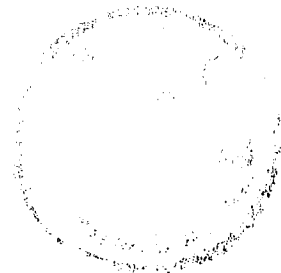
Önerimiz, dünya kültür tarihi içinde yerini alması gereken ve çok önemli bir süreci belirleyen Anadolu Stadionları Ana Tipleri Didyma, Kadyanda, Bergama, Priene, Miletos, Perge, Aphrodisias ve Aizanoi Stadionlarının, Venedik kararları ışığında Anastilos uygulamaları ile fikir verecek nitelikte restore edilmeleridir.

Bu uygulamalarda ayrıntıları mimari araştırma bölümünde verilen :

Koşuyolu sınırlarının başlangıç ve bitiş eşiklerinin, su drenaj sisteminin, izleyici mahalleri sınırının ve en az bir modül merdiven ve oturma ögelerinin, koşuyolu ile ilk oturma sırası arasındaki oturma duvarının , giriş kısmındaki kapı ve parados duvarının, üst galeri ve portikonun, localar ve diğer giriş kapılarının, Ksystus'un in situ yazıtlar ve süslemelerinin yer alması, çevrenin temizlenmesi ve düzenlenmesi, yönlendirici ve tanıtıcı panolarla Stadion hakkında gerekli açıklamalar eşliğinde, restitüsyon durumlarının sergilenmesi ve ayrıca çeşitli dillerde tanıtıcı broşürler dizisi hazırlanması, Arkeolojik Alanlar yönetimi ilkeleri açısından uygun ve yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E.,
Anderson; Spier,
Aran, B.,
Bean, G.,
Bieber, M.,
Bilinski, B.,
Bittel, K.,
Blouet,
Bohn, R.,
Butler, H.C.,
Charbonneaux, J.,
Creama, L.,
Creama, L.,
Delorme, J.,
Diest, V.von.,
Dilettanti, so.,
Durm, J.,
Gardiner, E.N.,
Gardiner, E.N.,
Gromort, G.,
Gruben, G.,
Hadas, M.,
Harris, H.A.,
Hense, Leonard,
Kirsten; Kraiker,
Laloux, V.,
Laloux; Monceaux,
Lanckoronski, K.,
Lavedan, P.,
Lawrence, A.W.,
Lebas; Reinach,
Mansel, A.M.,
Marrou, H.,
Martin, R.,
Martin, R.,
Miltner, F.,
Mumford, L.,
Mousset, A.,
Mylonas, P.,
- 1987, Ancient Civilisation and Ruins of Turkey.
1950, The Architecture of Ancient Greece.
1971, Anadolu'da Roma Devri Mimarisi.
1966, Aegean Turkey.
1961, The history of Greek and Roman Theater.
1959, L'Agonistica Sportiva Nella Grecia Antica.
1967, Archäologischer Anzeiger, H.2.
1908, Expédition Scientifique De Morée.
1899, Altertümer von Aegea in J.B.
1922, Excavations at Sardis.
1945, La Sculpture Grecque Classique.
1959, L'Architettura Romana.
1939, I monumenti Architettonici Aphrodisiensi.
1960, Gimnasion.
1913, Nysa ad Maendrum.
1829, Altertümer von Ionien.
1910, Baukunst der Griechen.
1930, Athletics of the Ancient World.
1960, Greek Athletic Sports and Festivals.
1947, L'Architecture en Grèce et à Rome.
1966, Die Tempel Der Griechen.
1966, La Rome Impériale.
1964, Greek Athlets and Athletics.
1953, Hellen-Latin Eski Çağ Bilgisi, Çev: S. Baydur.
Griechenlandkunde.
1988, L'Architecture Grecque.
1889, Restauration d'Olympie.
1890, Städte Pamphylliens und Pisidiens.
1926, Histoire de l'Urbanisme.
1957, Greek Architecture.
1888, Voyage Arché. en Grèce et en Asie Mineure.
1963, Ege ve Yunan Tarihi.
1956, Histoire del'éducation Dans L'Antiquite.
1956, L'Urbanisme Dans la Grèce Antique.
1965, Manuel d'Archéologie Grecque.
1958, Ephesus.
1961, The City in History.
1958, Les Ant. de La Grèce, Olympie et Les Jeux Grecs.
1952, Über Stadia.

- Niessen, H., 1908, Orientation.
 Otto, W., 1957, Handbuch der Archaeologie.
 Pere, A., 1958, Les Jeux Olympiqueus Antiques.
 Pottiers, Vases du Louvres.
 Ramsay, W.M., 1895, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Çev: M.Pektaş
 Robert, L., Les Gladiateurs Dans l'Orient.
 Robertson, D.S., 1943, Handbook Greek of Roman Architecture.
 Robertson, D.S., 1969, Greek and Roman Architecture.
 Rostovtzeff, M., 1941, Social and Econ. History of the Hell. World.
 Rostovtzeff, M., 1957, Social and Econ. History of the Roman Empire.
 Saltuk, S., 1995, Antik Stadyumlar.
 Schazmann, P., 1923, Pergamon, Das Gymnasion.
 Schede, M., 1934, Die Ruinen Von Priene.
 Schrader, B., 1927, Der Sport Im Altertum.
 Scranton, R., 1941, Greek Walls.
 Texier, Ch., 1839, Descriptions De L'Asie Mineure.
 Vitruvius, 1990, Mimarlık Üzerine On Kitap, Çev: Dr. Suna Güven
 Wiegand; Gerkan, 1921, Miletos.
 Wiegand; Schrader, 1904, Priene.
 Winter, F., 1956, Kunstgeschichte Im Bildern.
 Wycherly, R.E., 1949, How the Greeks Built Cities.
 Zschietzschmann, W., 1960, Wettampf Und Übungsstätten In Griechenland, Stadion.

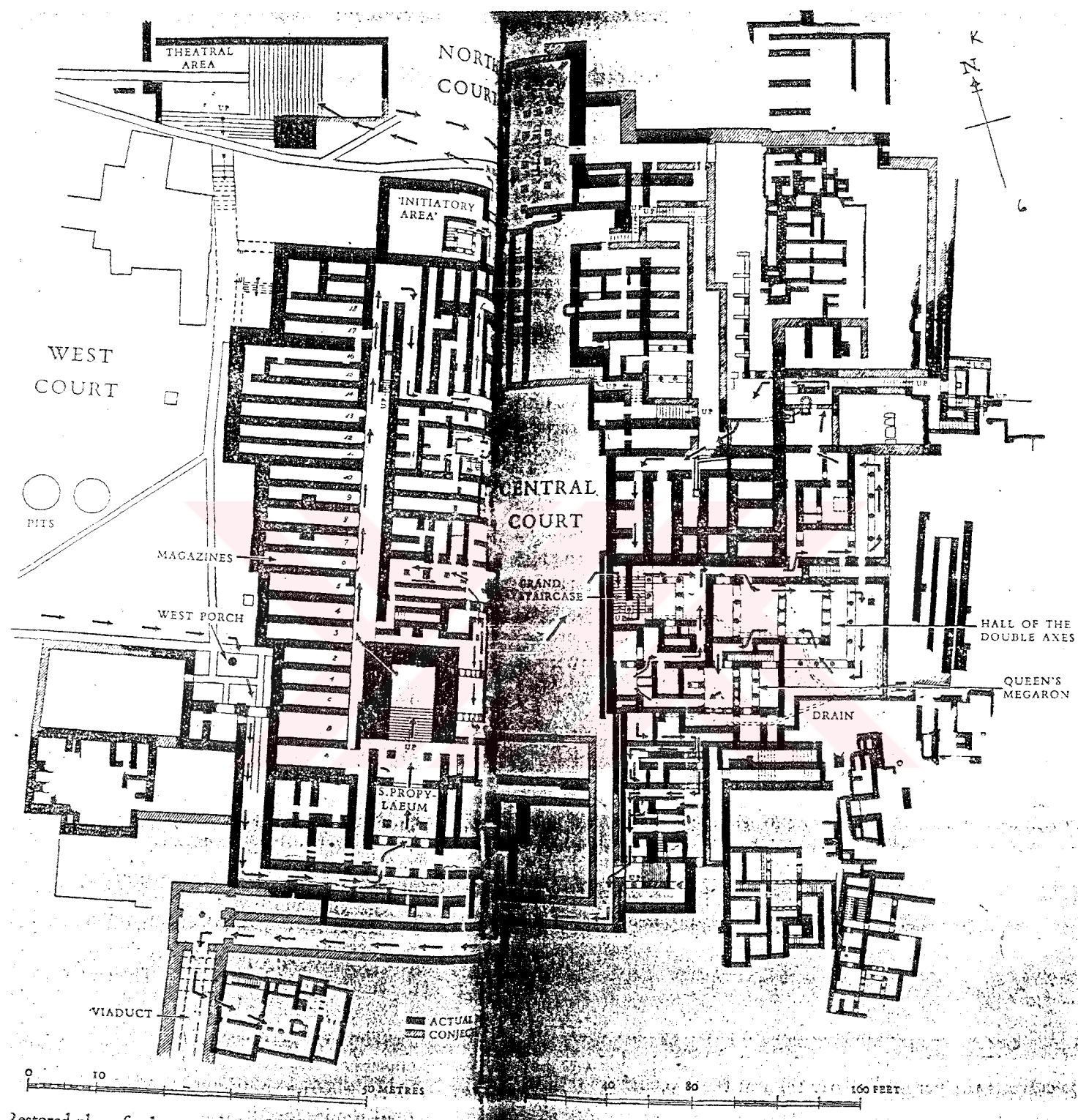

R.1. Antik Çağ Yunanistan Stadionları

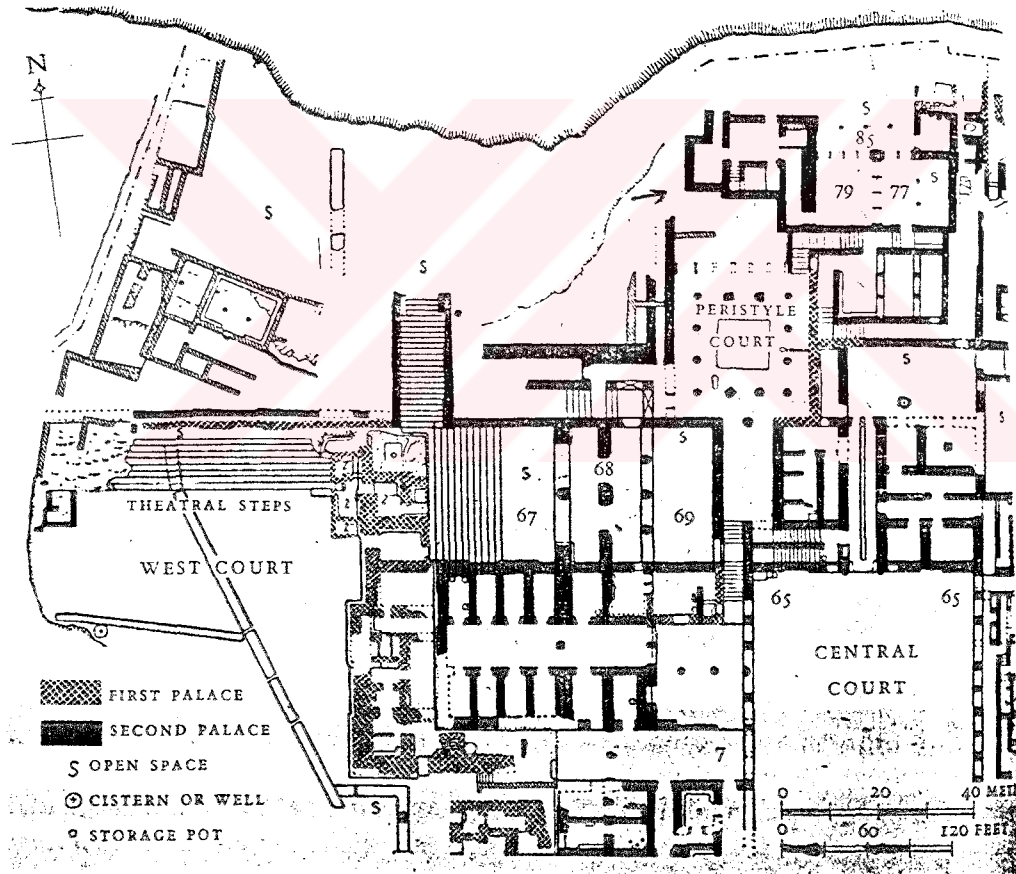

R.2. Antik Çağ Anadolu Stadionları

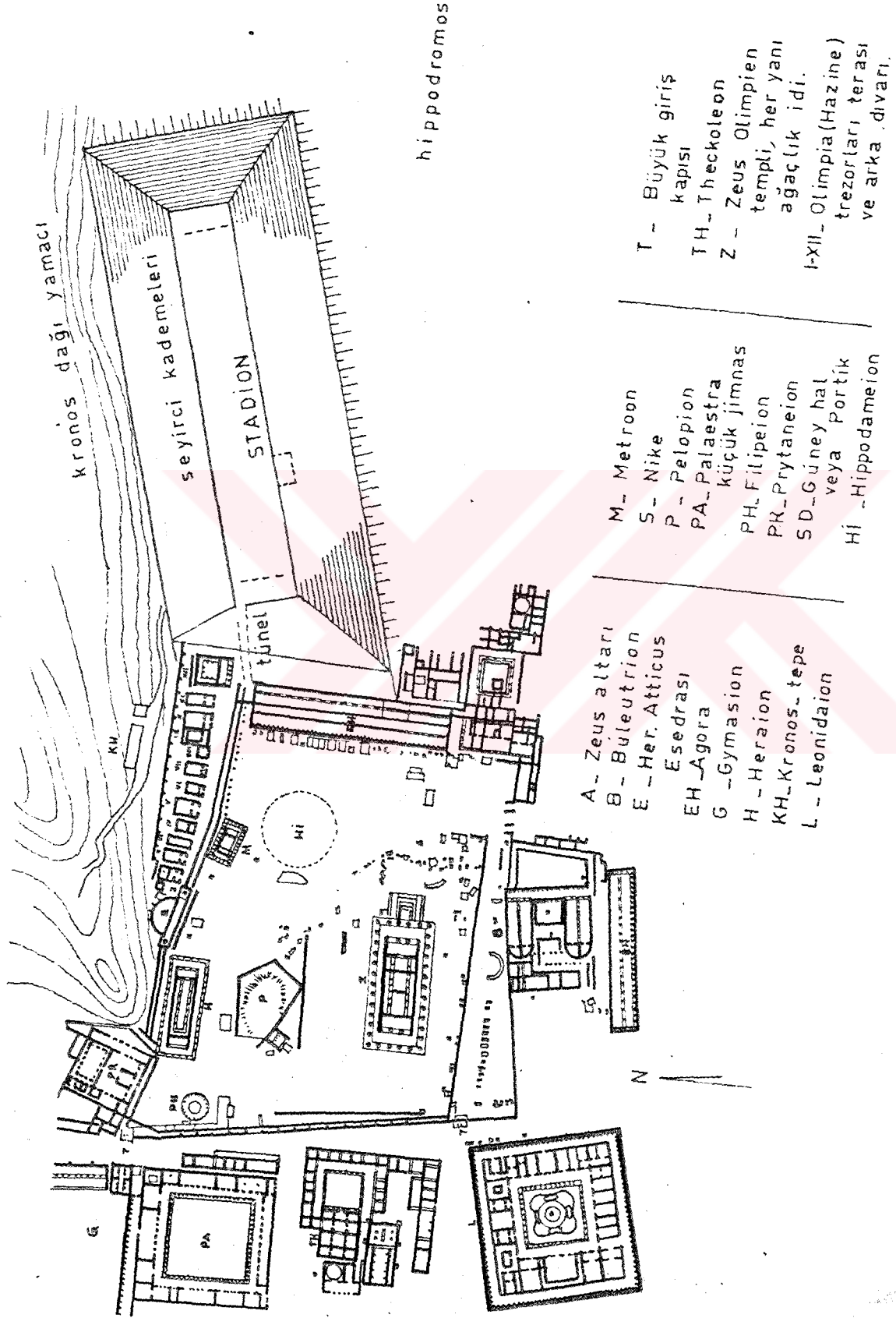

R.3. Girt Knossos Sarayı planı (Lawrence).

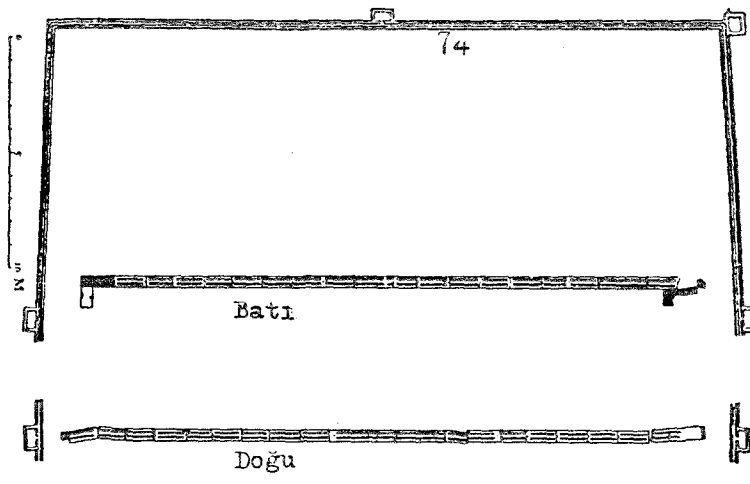

R.4. Girit Phaestus Sarayı planı (Lawrence).

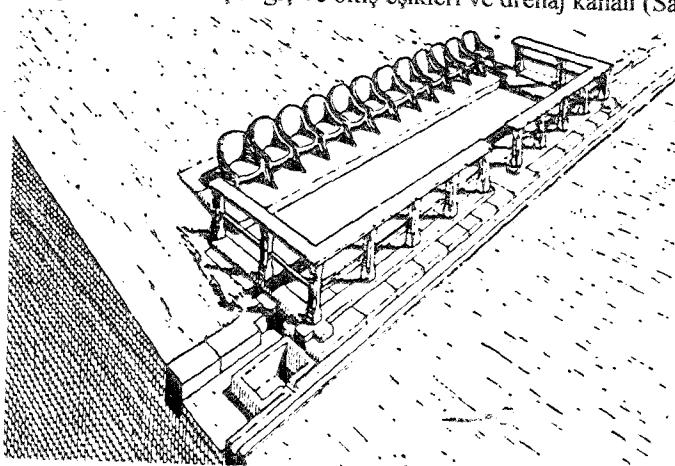

ALTIS OLİMPİA

R.5 Olimpia Altis planı ve Stadion

a) Olimpia Stadiyonu başlangıç ve bitiş eşikleri ve drenaj kanalı (Saltuk)

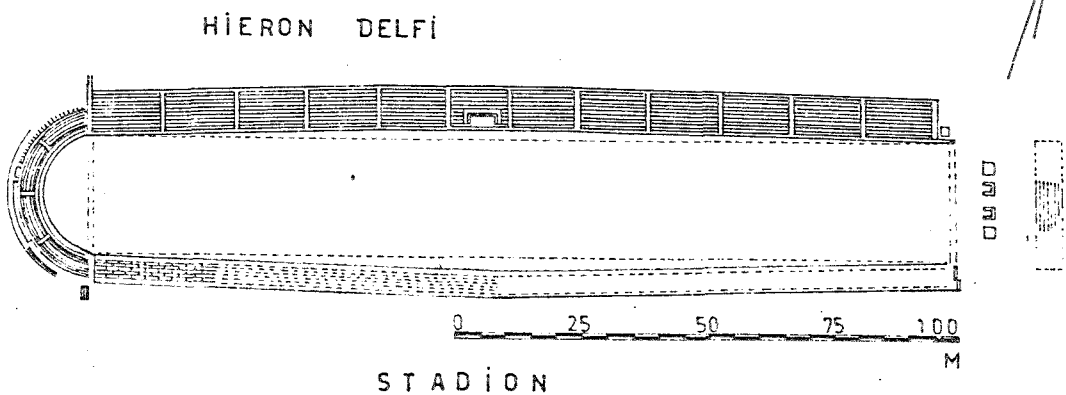

b) Olimpia Stadiyonu Yöneticiler Locası restitüsyonu (Schleif).

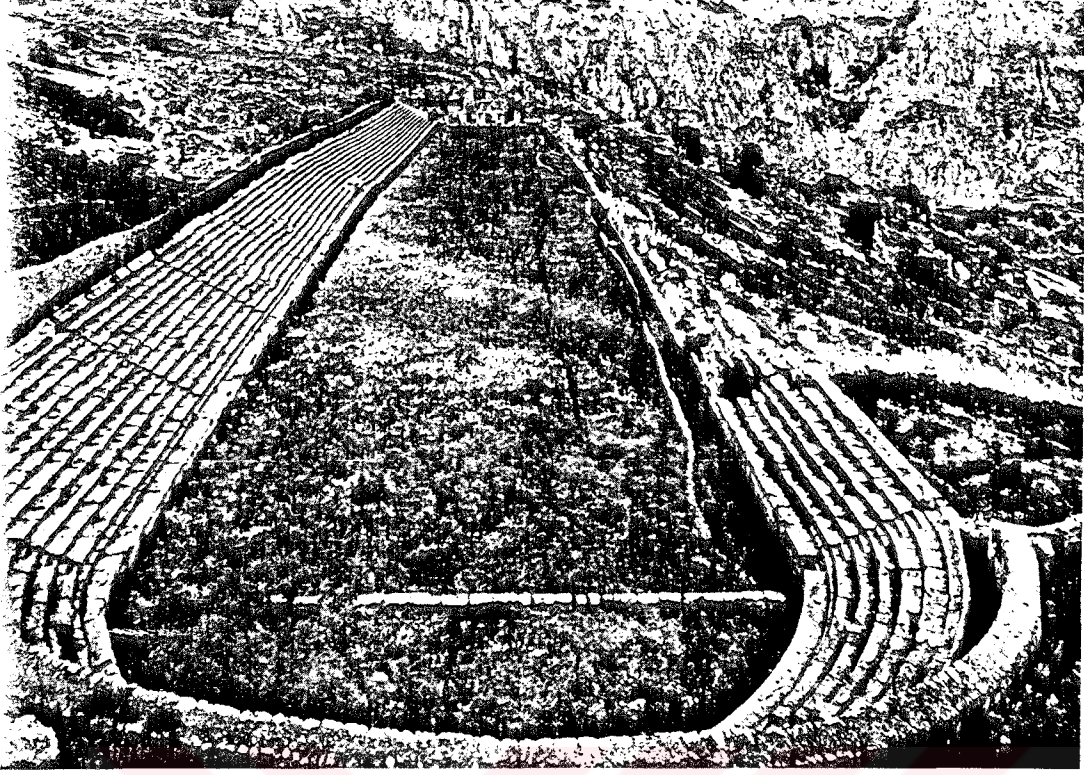
R.6. Olimpia Stadiyonu.

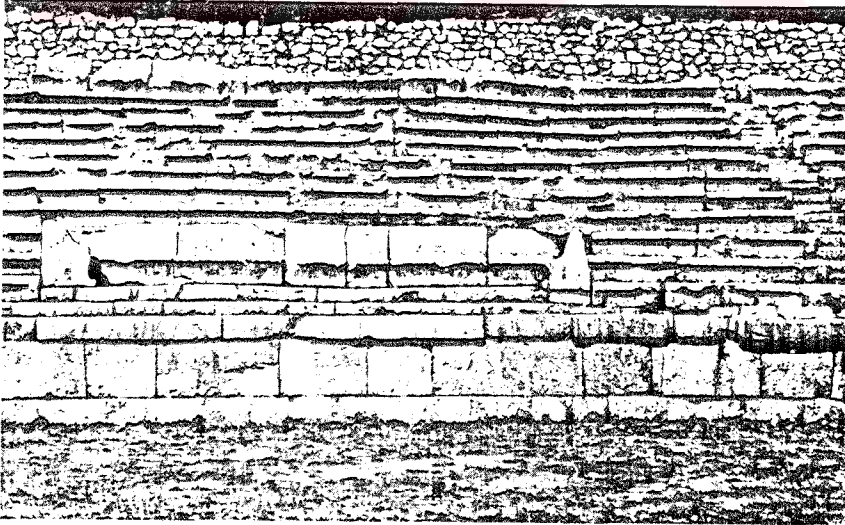
-

R.7. Delphoi genel planı (Zsehefzschmann).

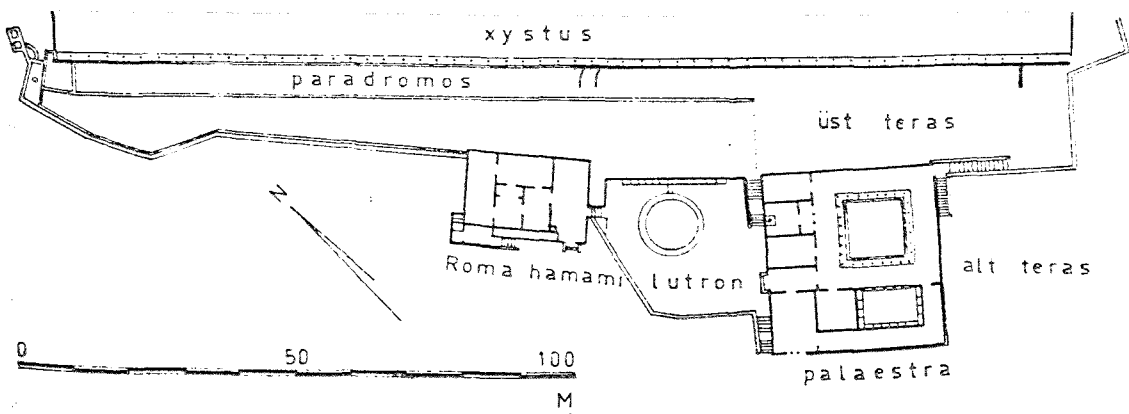

a) Stadion'un batıdan görünüşü (Zsiehiefzschmann).

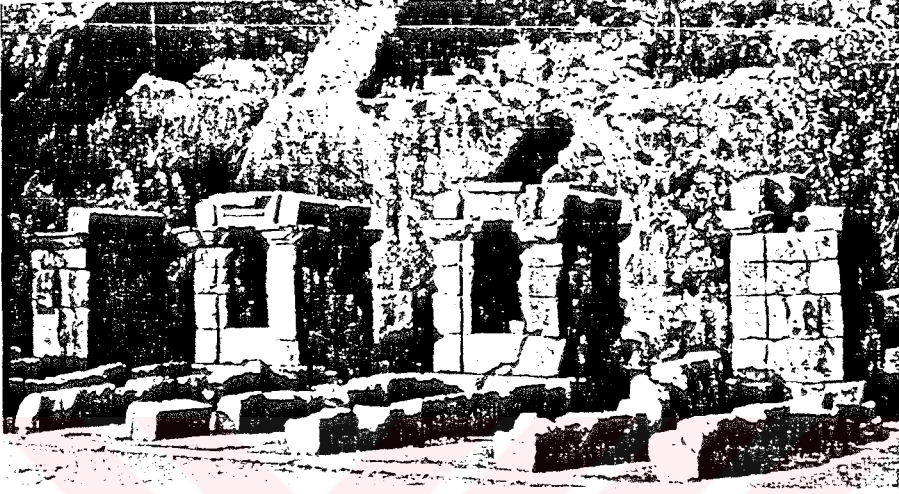

b) Şeref locası ön duvar, kaile ve merdiven mimari öğeleri (Zsiehiefzschmann).

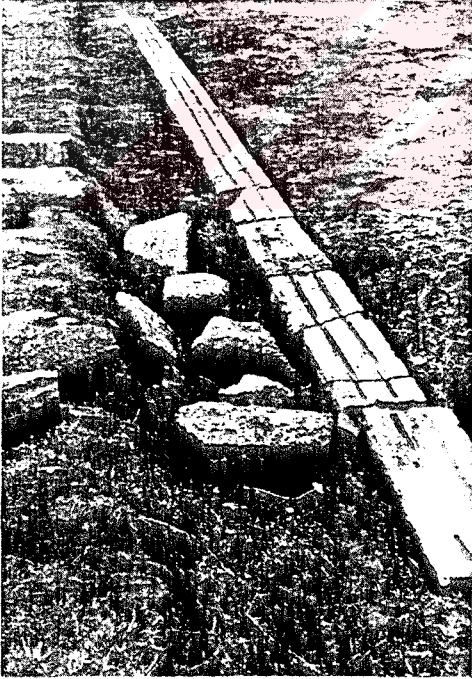
R.8. Delphoi Stadionu (Zsiehiefzschmann).

DELPHOI (Gimnasion)

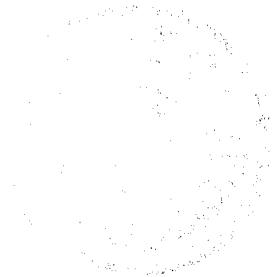

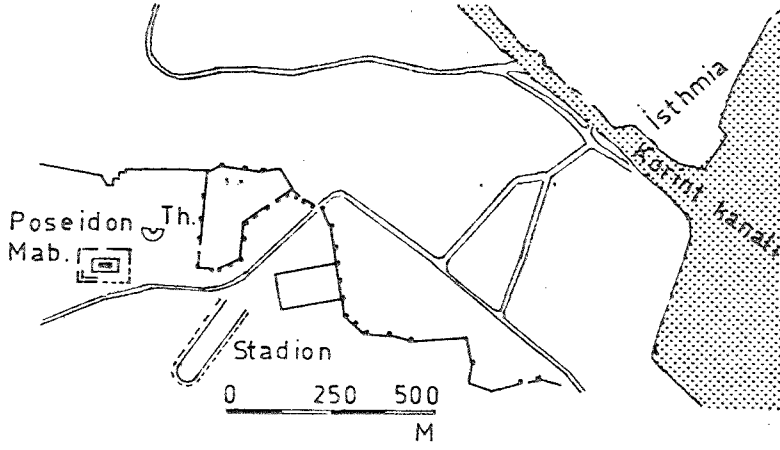
a) Stadion'un antısal giriş kapısı (Zsiehfzschmann)

b) Stadion başlangıç eşikleri (Zsiehfzschmann).

R.9.Delphoi Stadiunu.

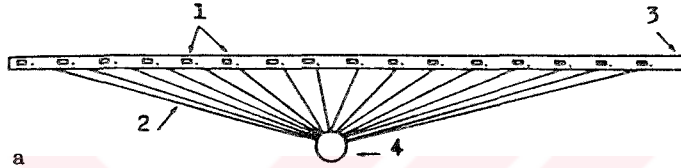

ISTHMIA

POSEIDON Kutsal yeri

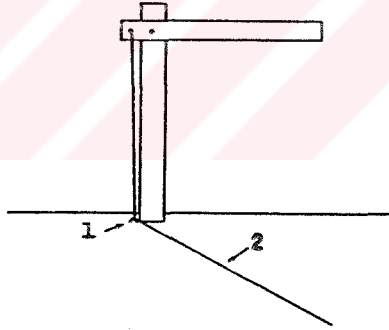
a) Poseidon Kutsal Alanı.

a

Başlama hattı; İsthmia'daki (ölçeksiz)

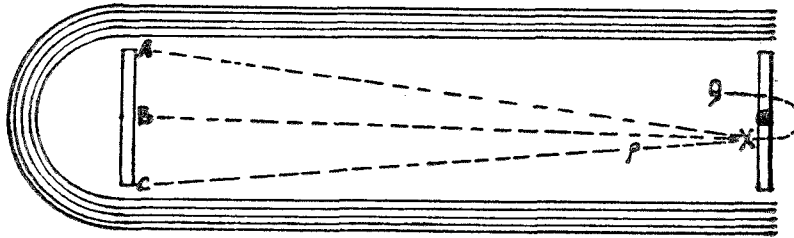
- 1)Direk delikleri ve bronz kancalar, 2)Şeritler,
3)Taş eşik, 4)Başlatıcı çukur.

b

Başlangıç kapısının (hyspleks) rekonstrüksiyonu.

- 1)Kanca, 2)Başlatıcı çukuruna giden şerit.

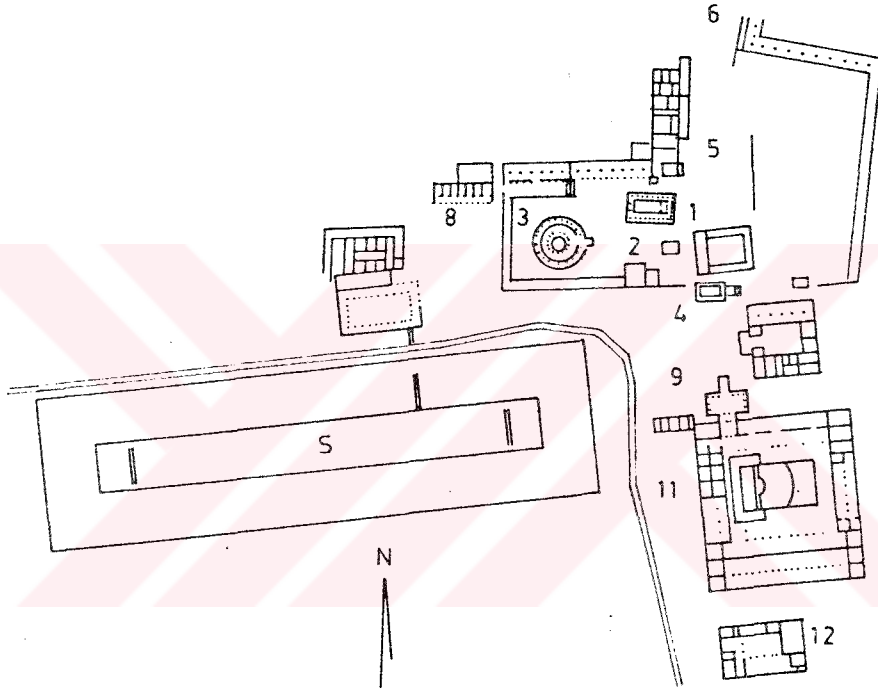
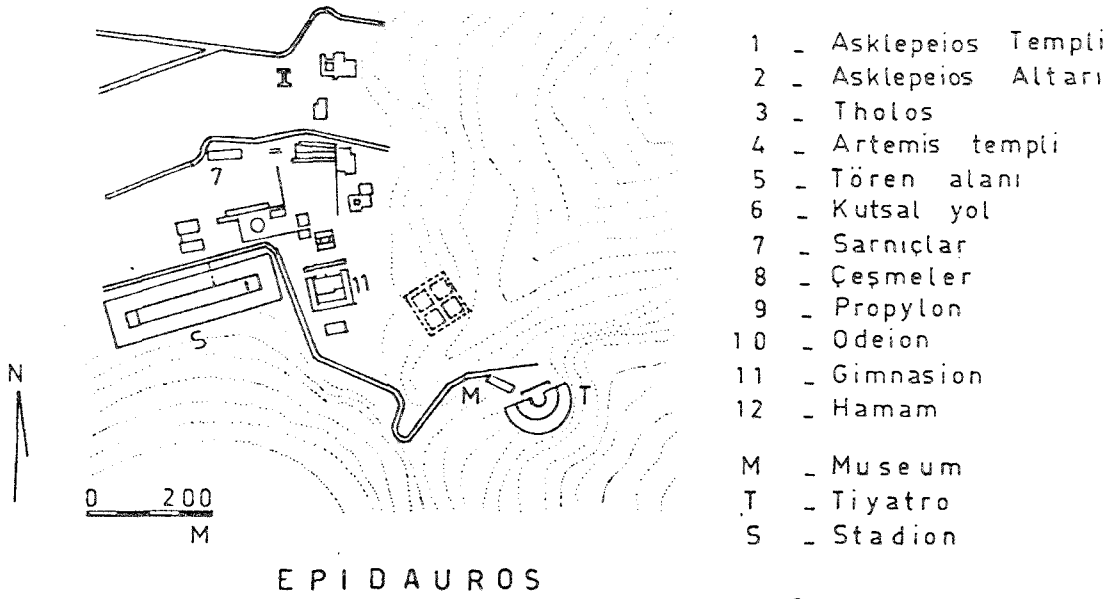

c

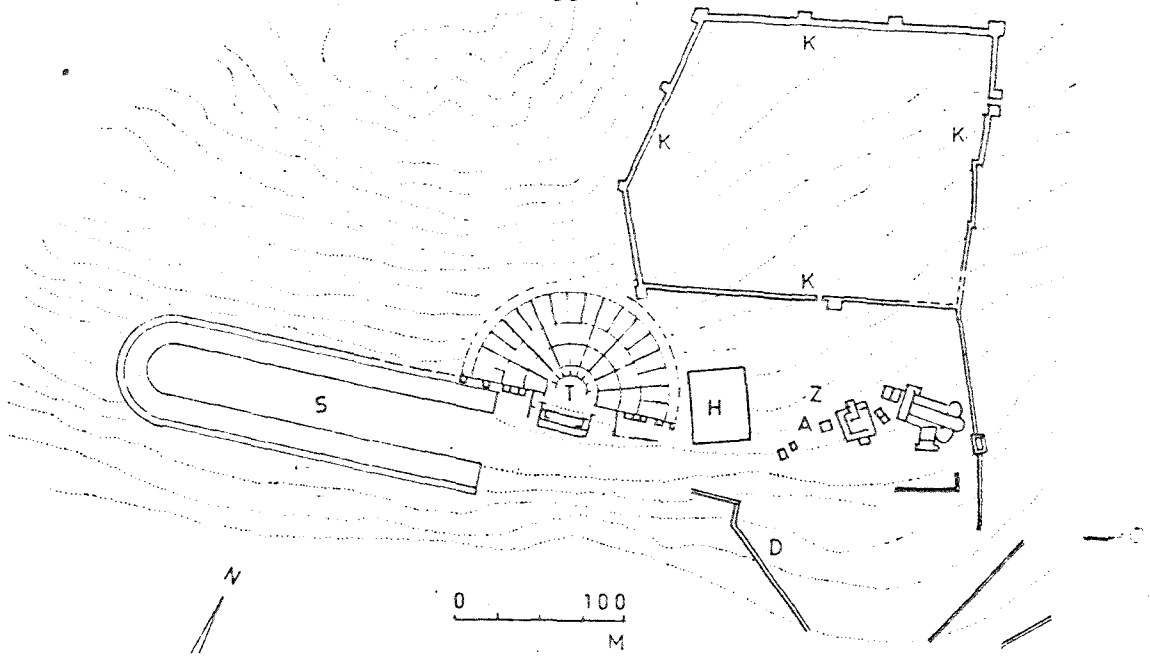
Başlangıç eşiği ve dönüş direği (X).

b) Başlangıç eşiği sistemi (Saltuk).

R.10. Isthmia Poseidon Kutsal Alanı

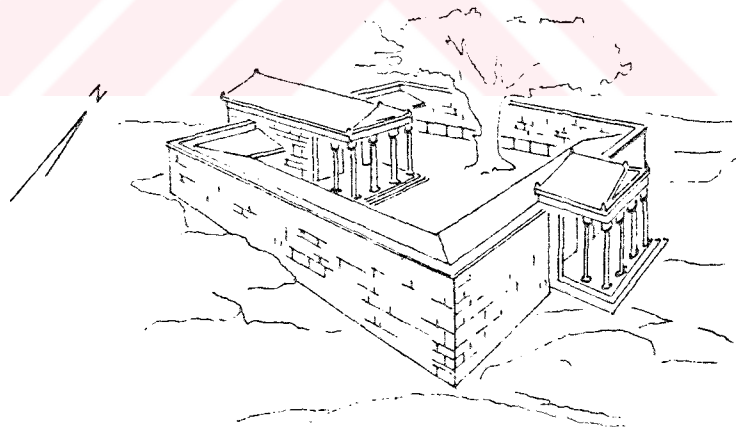
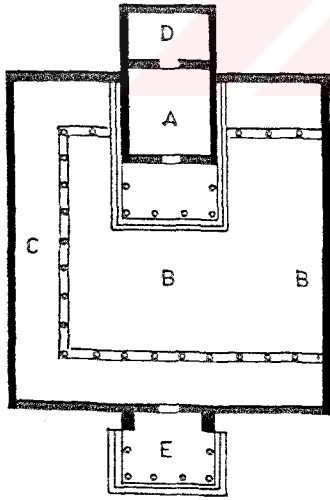

b) Kuzeybatıdan bakış (Diem).
 R.11. Epidauros.

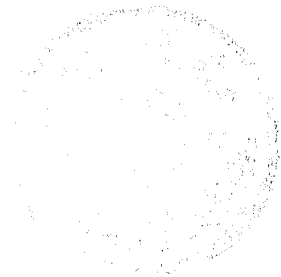
Z : Zeus Kutsal harimi	T : Tiyatro
A : Aphrodite Mabedi	S : Stadion
D : Temenos duvarları	H : Sütunlu salon
	K : Surlar

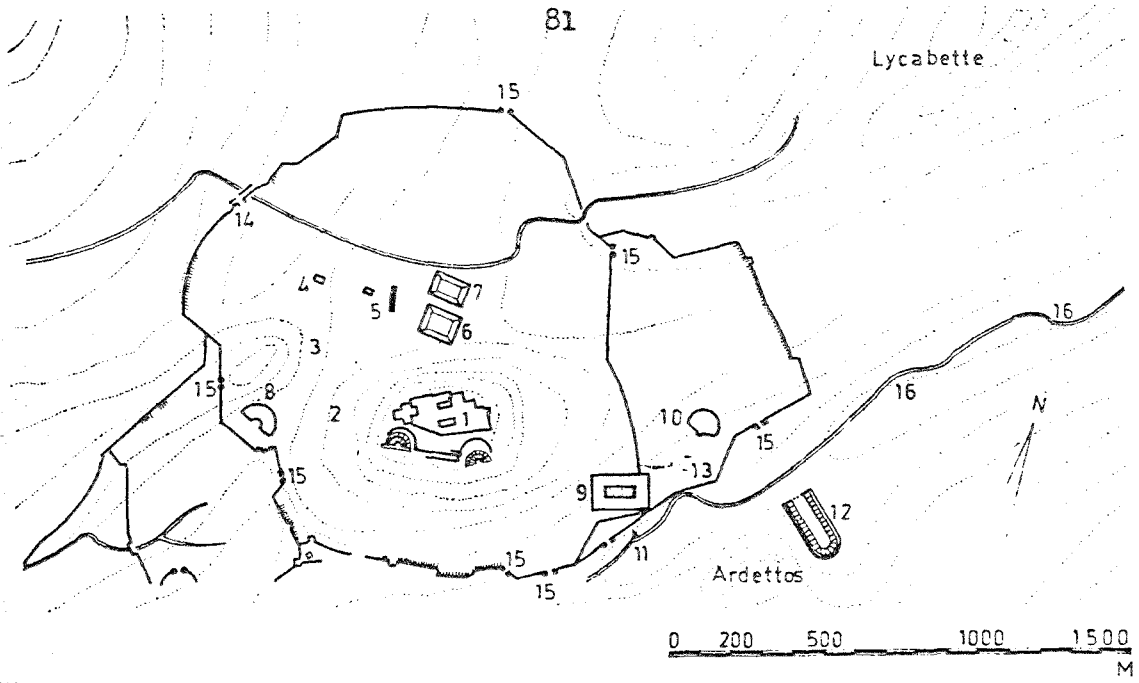
a) Vaziyet Planı.

A - Kutsal mekân	C - Sütunlu galeri
B - Temenos , duvarları	D - Mabet
	E - Propylon

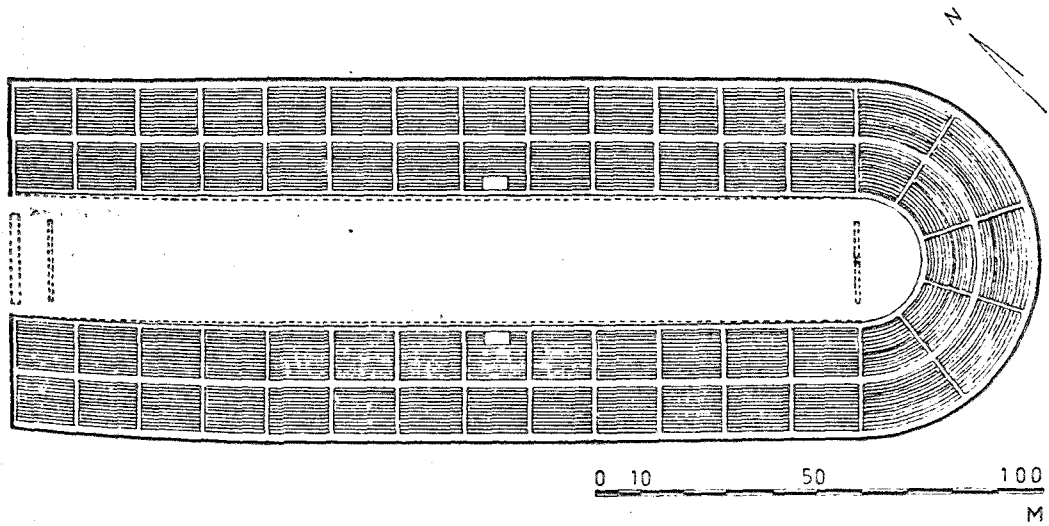
b) Zeus Kutzai Harimi.

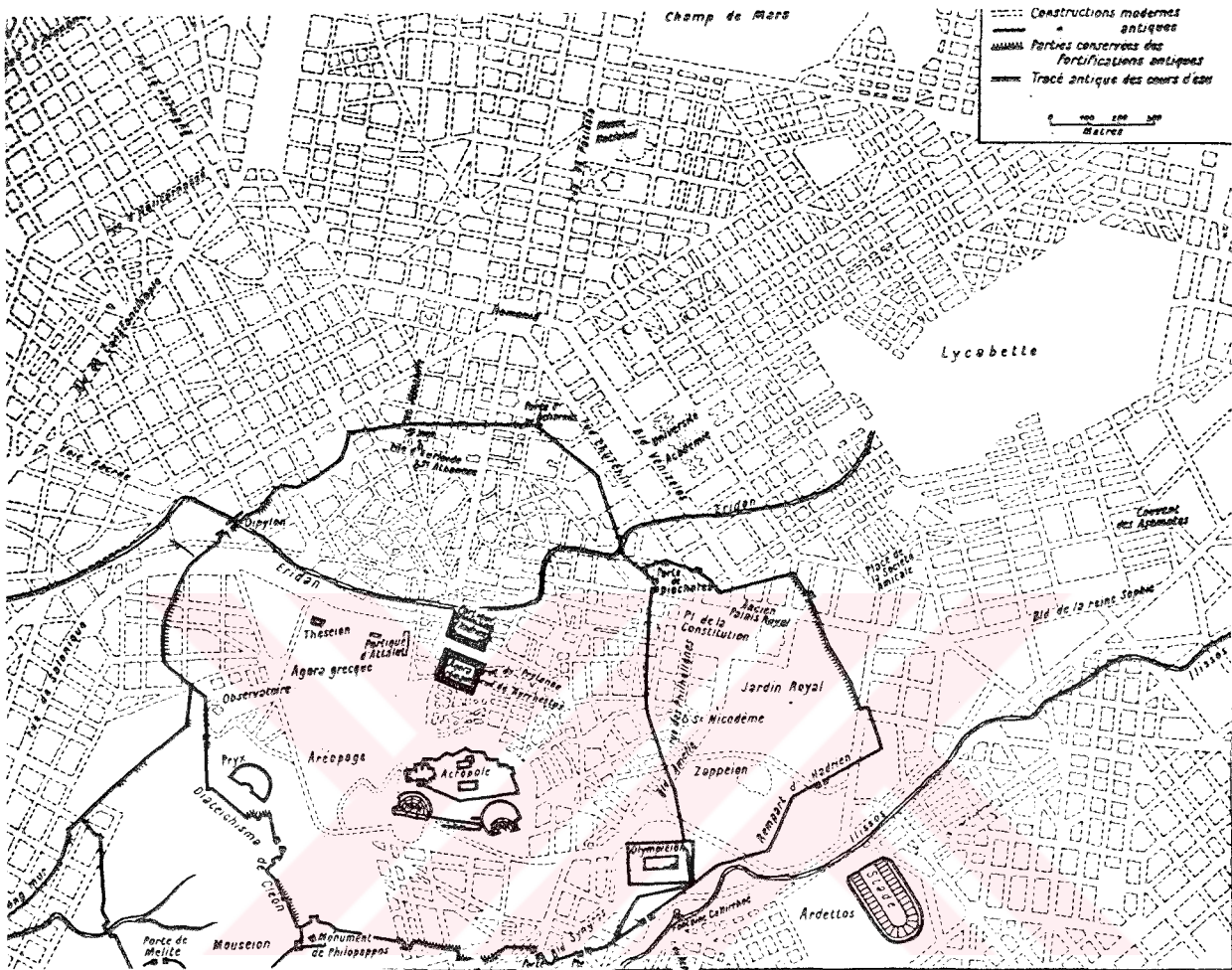
1. Akropol	7. Hadrianus portığı	12. Stadion
2. Areopage	8. Pryx	13. Hadrianus suru
3. Yunan Agorası	9. Olympieion	14. Dipylon
4. Theseion	10. Zappeion	15. Kapılar
5. Attalos portığı	11. Callirhoe çeşmesi	16. İlisos
6. Roma Agorası		

a) Vaziyet planı

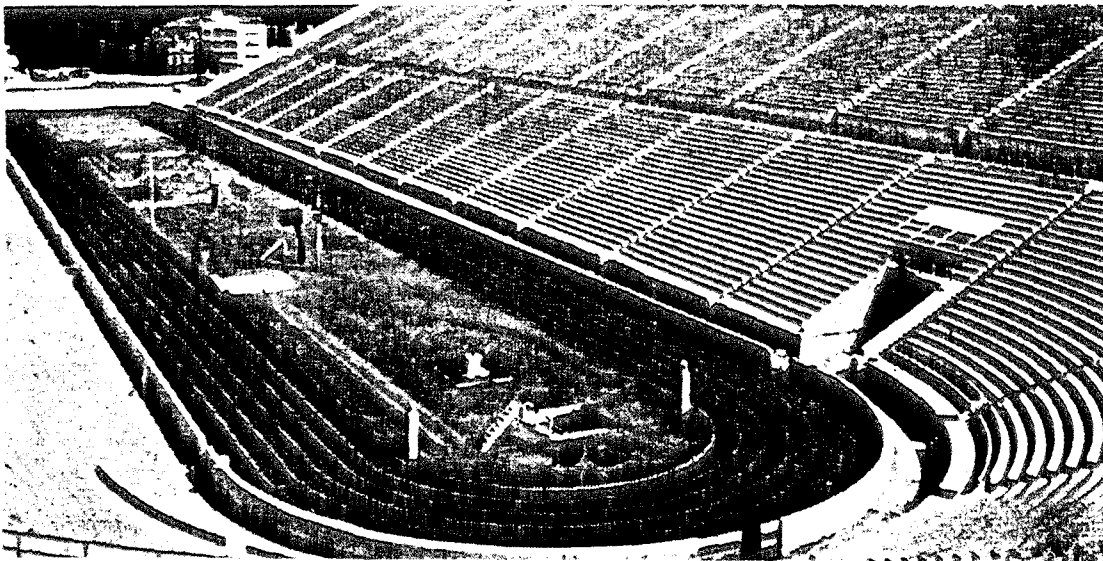

PANATENAİK STADIÖN

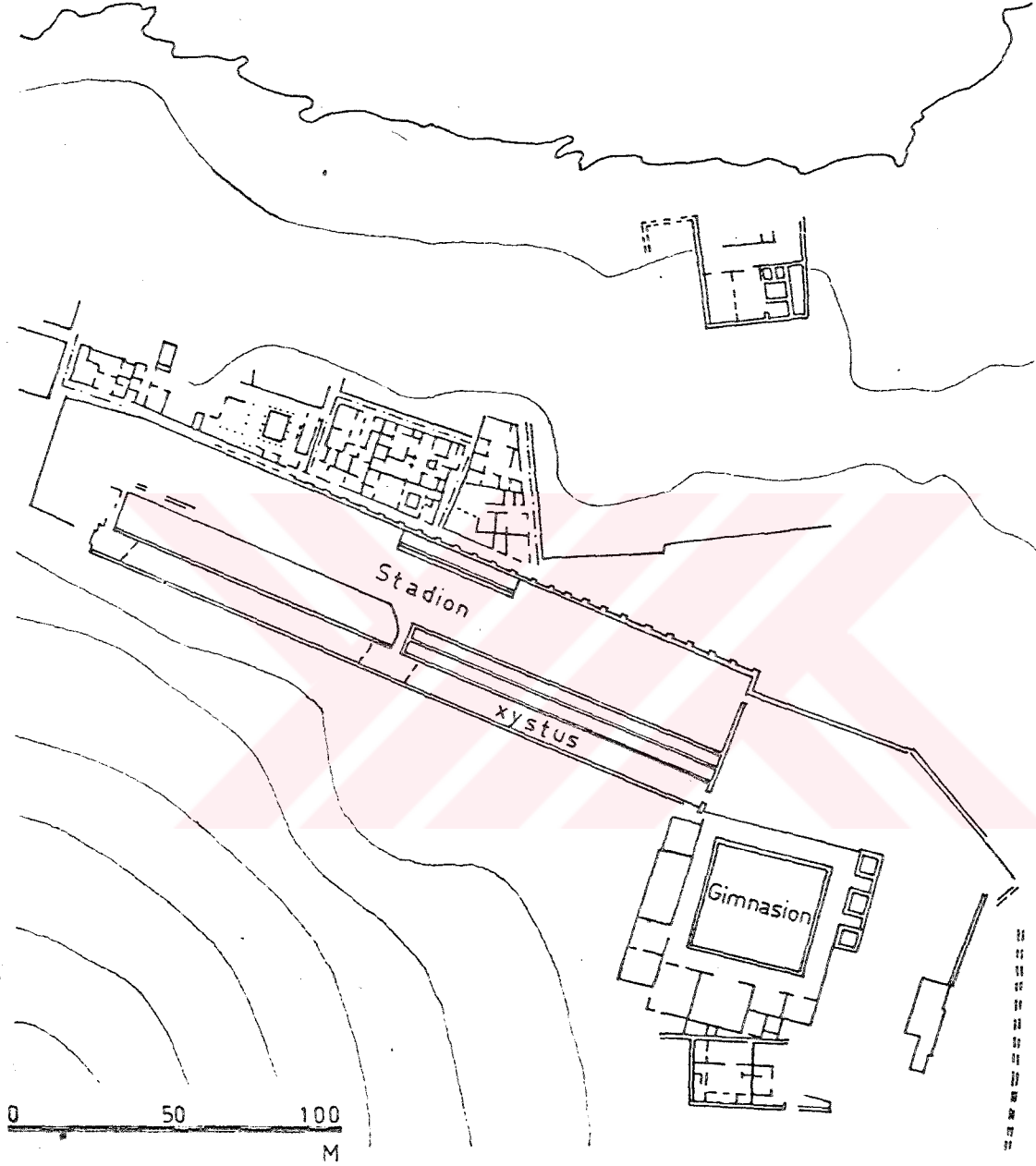
b) Stadion planı

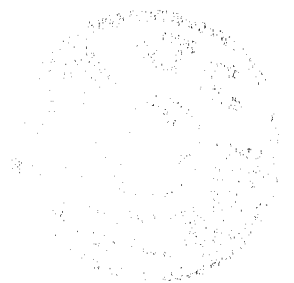
a) Kent planı (Delorme)

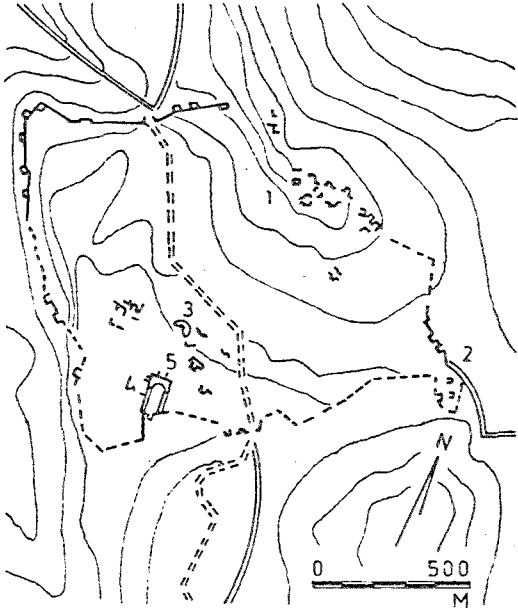

b) Stadion resmi

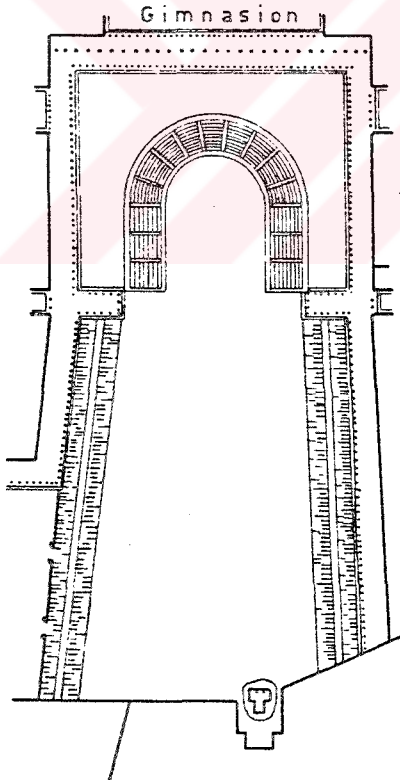
R.15. Delos Gymnasion-Stadion bütünü (Delorme)

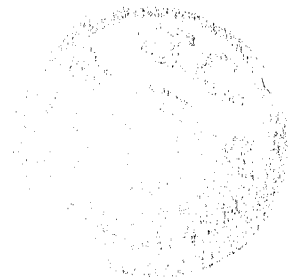

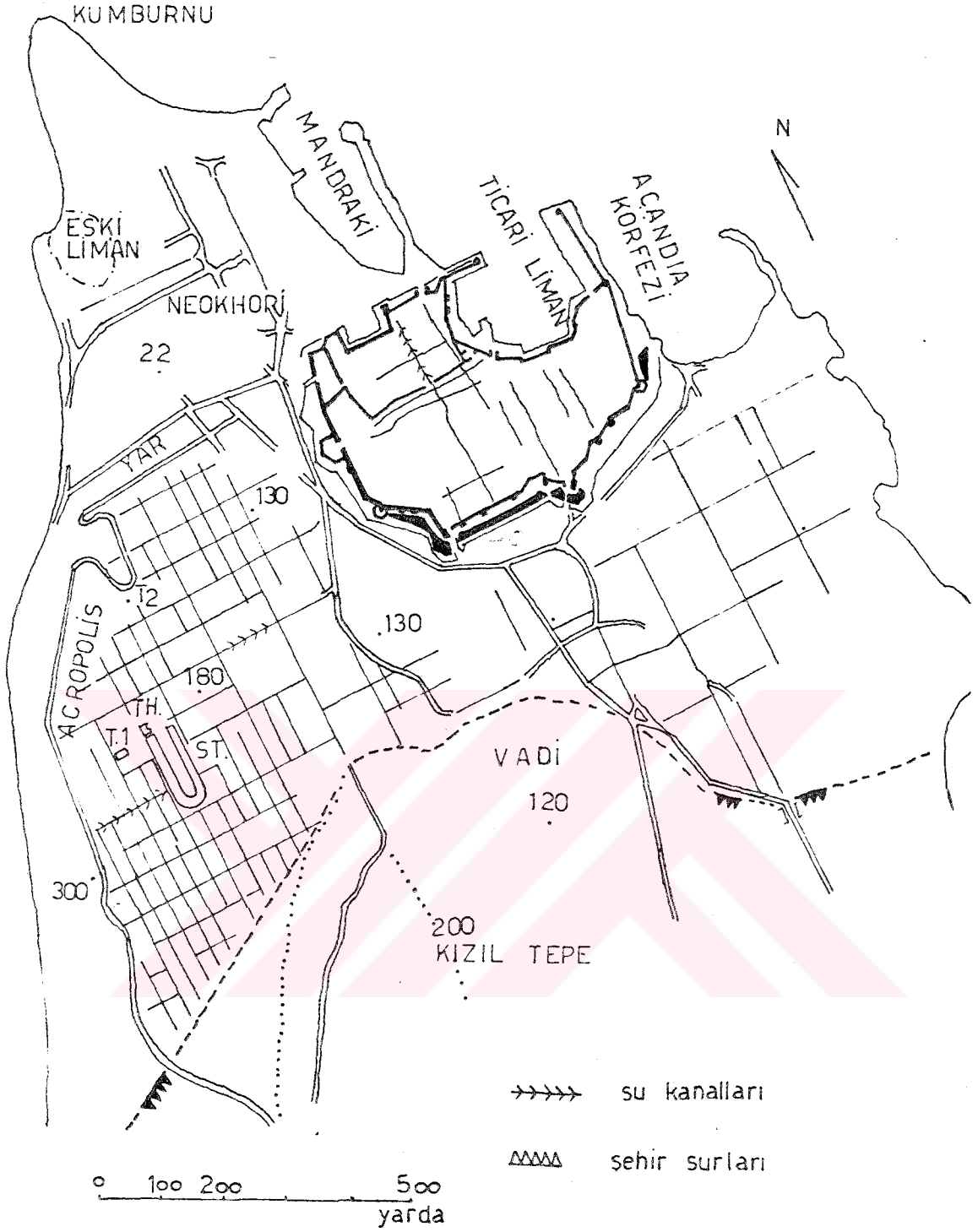
- 1_ Zeus kutsal harimi
- 2_ Lakonia kapısı
- 3_ Tiyatro
- 4_ Stadion _Gimnasion
- 5_ Hierothesion

MESSENE

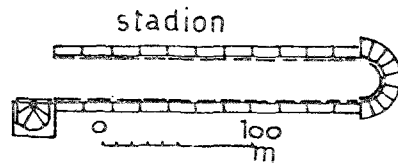

R.16. Messene Gymnasion-Stadion bütünü

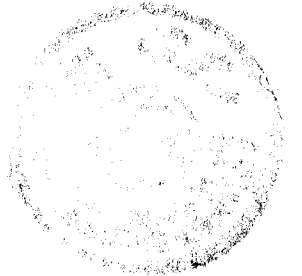

RHODOS

R.17. Rodos Kent planı ve Stadion

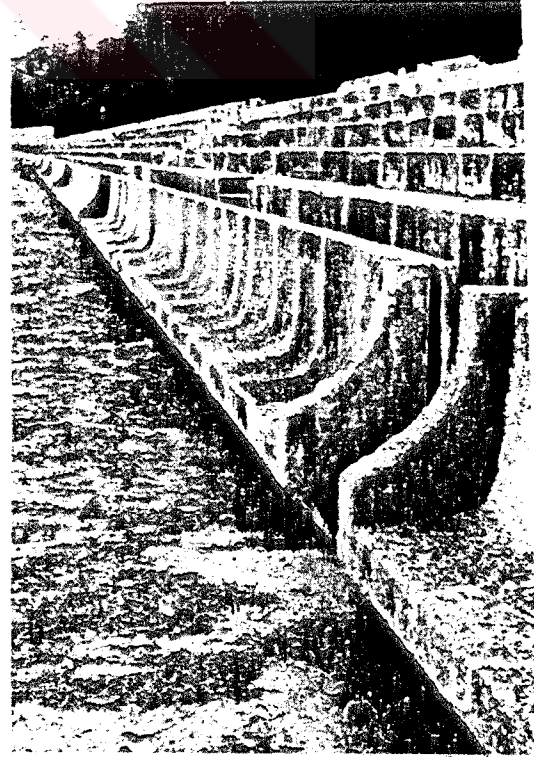

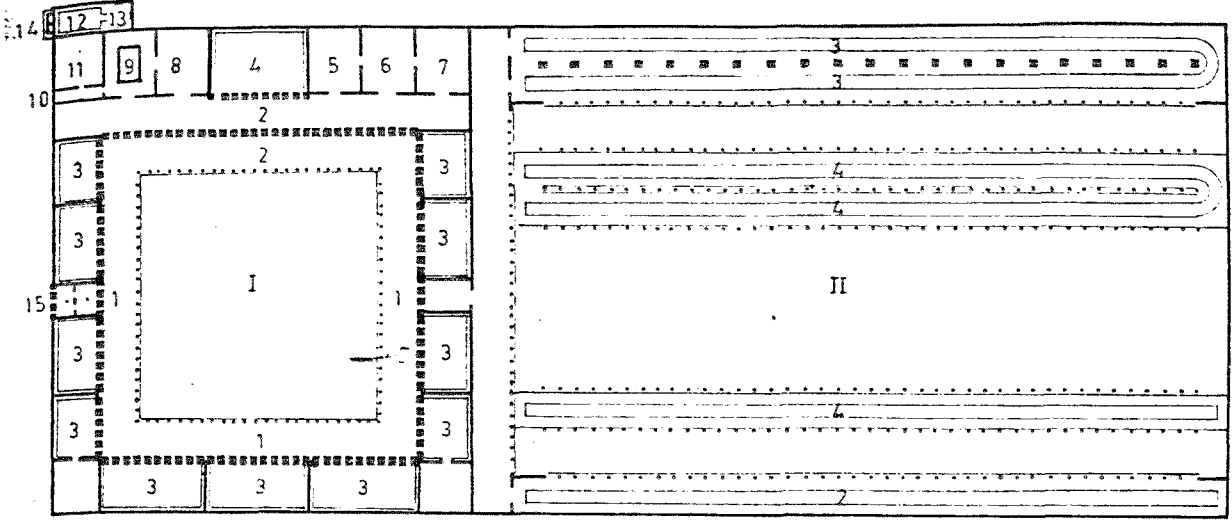
a) Güney görünüş(Zsehiefzschmann)

b) Parados duvarı ve kaile (Zsehiefzschmann)

c) İlk oturma sıraları (Zsehiefzschmann)

I Palaestra

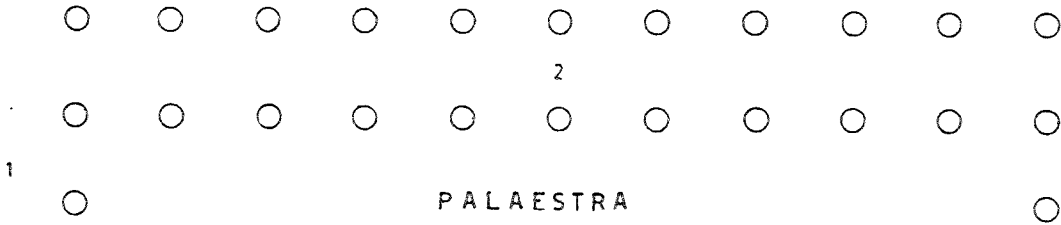
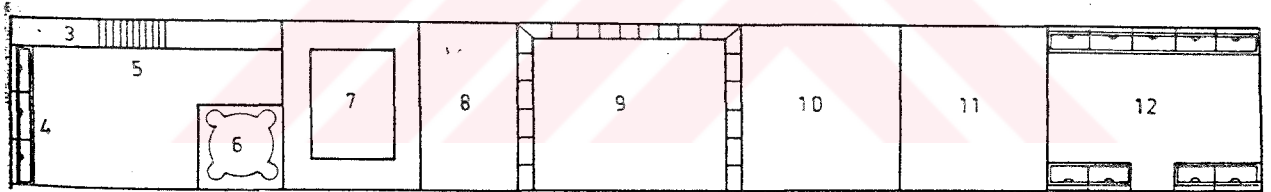
- 1, 2. Peristylon (1 Porticus simplices, 2 Porticus duplex)
 3. Exedra
 4. Ephebeum
 5. Coryceum
 6. Conisterium
 7. Lutron
 8. Elaeothesium

Gimnasion

Peristyl: uzunluk = 2 Stadion
 Ephebeum: $\frac{\text{genislik}}{\text{derinlik}} = \frac{3}{2}$
 Xystus: uzunluk = 1 Stadion
 genislik = 32 Ayak

II Gimnasion

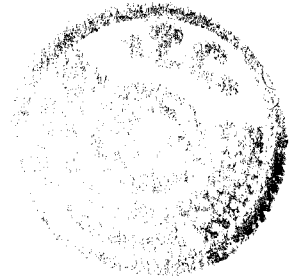
1. Porticus
 2. Xystus
 3. Porticus (Xystus) duplex
 4. Paradromides

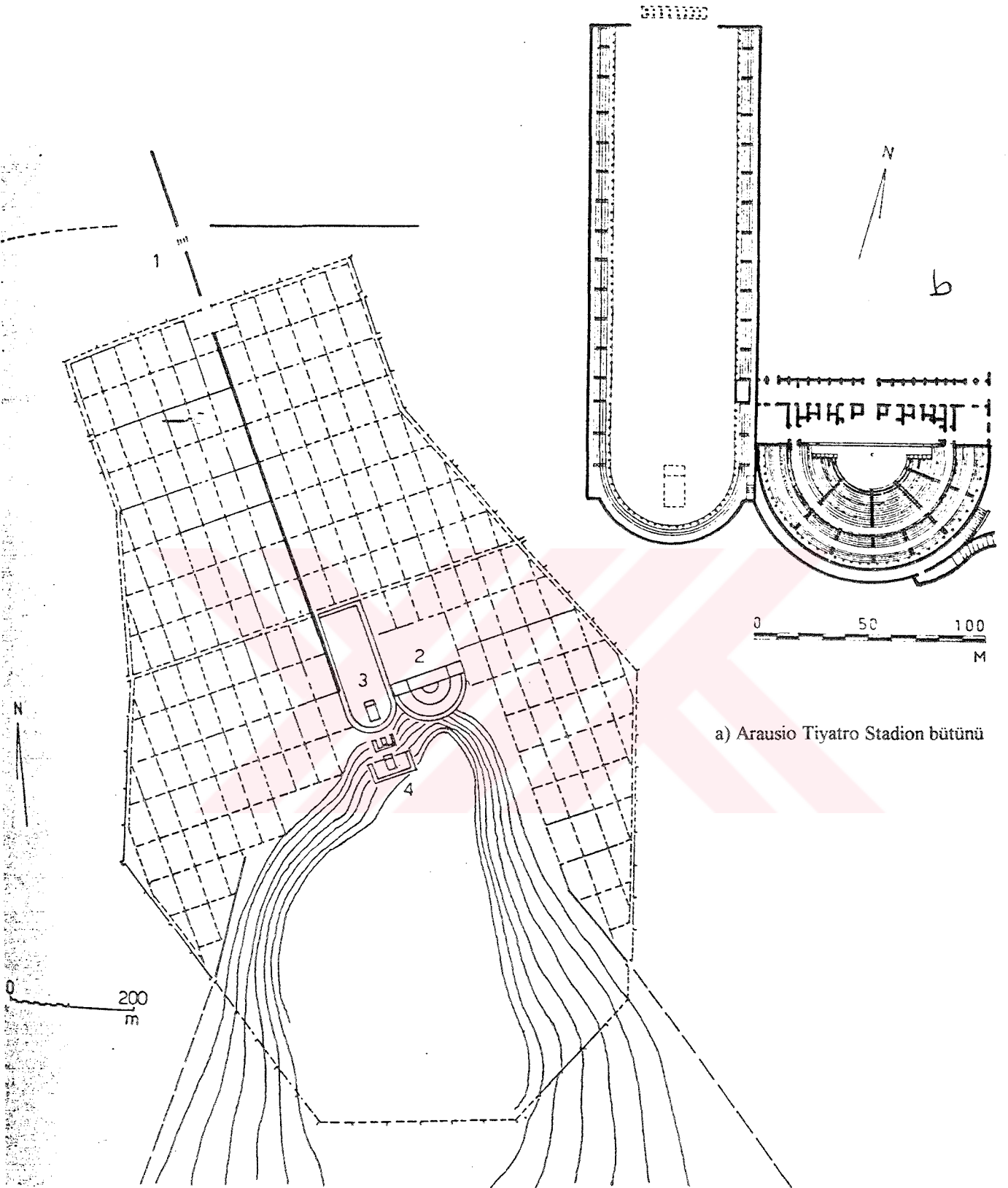

PALAESTRA

- 1, 2. Peristylon (1 Porticus simplices, 2 Porticus duplex)
 3. Iter in propnigeum
 4. Calida lavatio
 5. Concamerata sudatio
 6. Laconicum

7. Frigidarium
 8. Elaeothesium
 9. Ephebeum
 10. Coryceum
 11. Conisterium
 12. Frigida lavatio

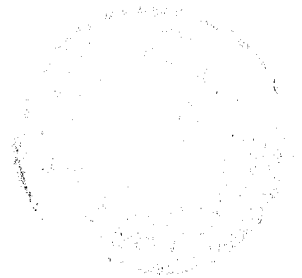
a) Arausio Tiyatro Stadion bütünü

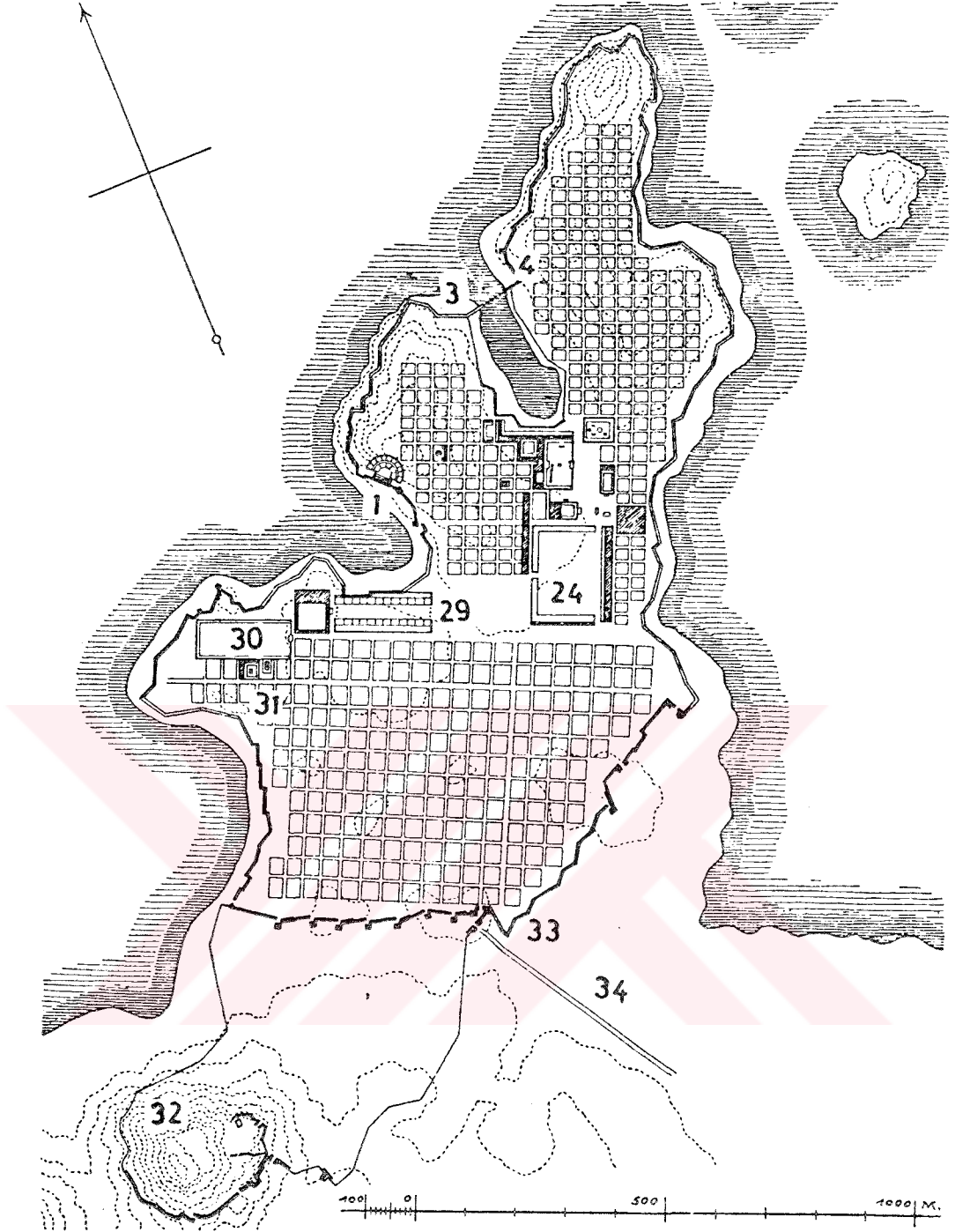
ORANGE (A RAUSIO)

1. Zafer takf 2. Tiyatro 3. Stadion ve mabet 4. Mabet

b) Arausio kent planı

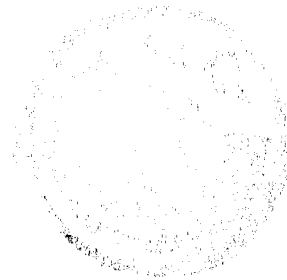
R.20. Arausio

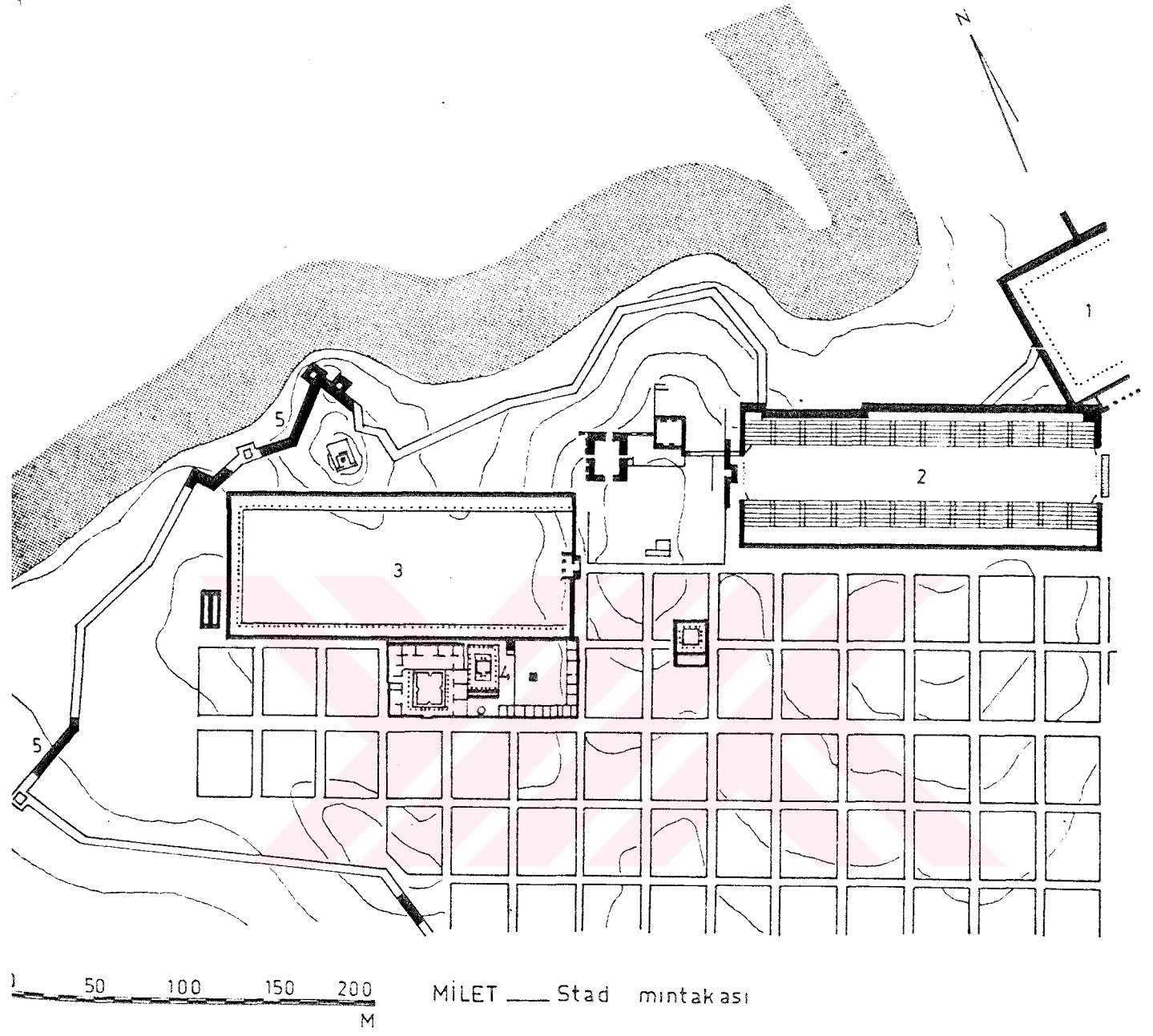

- Milet. Genel plan. 1) Tiyatro (Lev. 108 b). Milet'in bu büyük tiyatrosu Türkiye'deki antik yapıların en etkileyicilerinden biridir. Friedrich Krauss, Hellenistik Dönem'de birbirini izleyen dört yapı evresi saptamıştır. Bugüne değin çok iyi korunmuş olan Tiyatronun Roma Çağı'nda 15.000'den fazla kişilik oturma yeri vardı. 3, 4) Hellenistik Dönem'den kalan iki aslan heykeli, bugün de orijinal antiitetik durumlarını korumakta ve liman girişinin her iki yanında apotropaik anlamda koruyuculuk görevlerini yapmaktadırlar. Başları limana doğru dönüktür. 24) Güney Agora (Şek. 348, 349). 29) Stadyum. M.Ö. 150 yıllarında yapılmış ve Roma Çağı'nda değişikliğe uğramıştır. 30) Batı Agora. Milet'in olasılıkla Geç Hellenistik Dönem'de yapılmış en

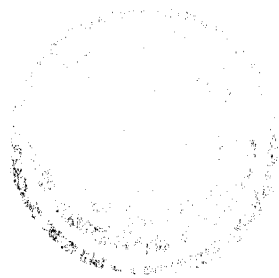
R.21. Miletos Kenti planı (Akurgal)

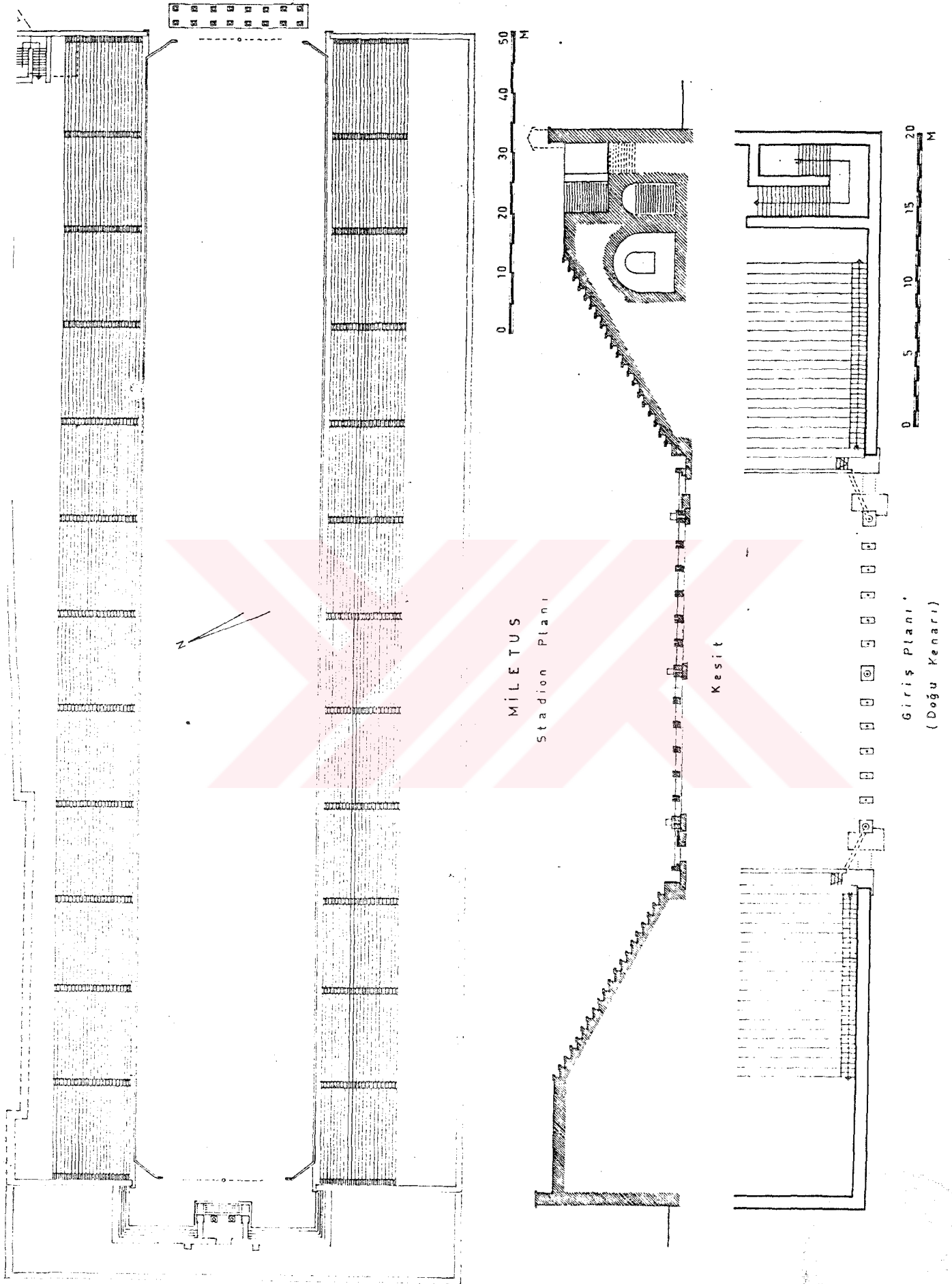

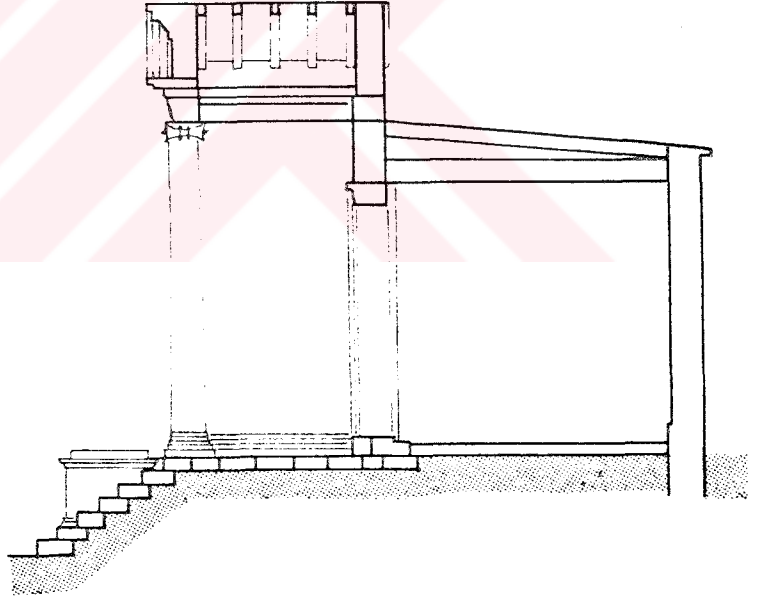
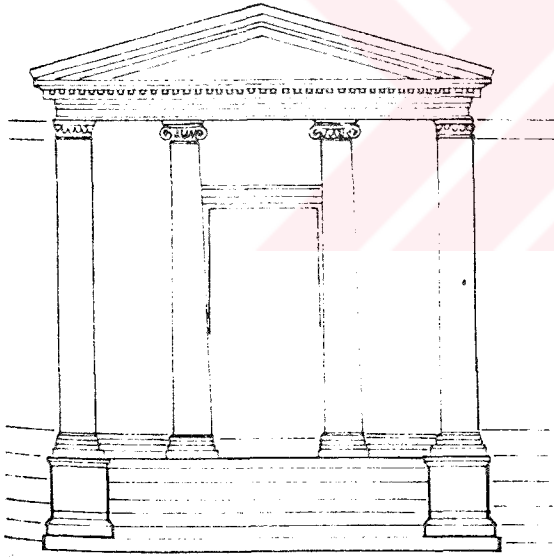
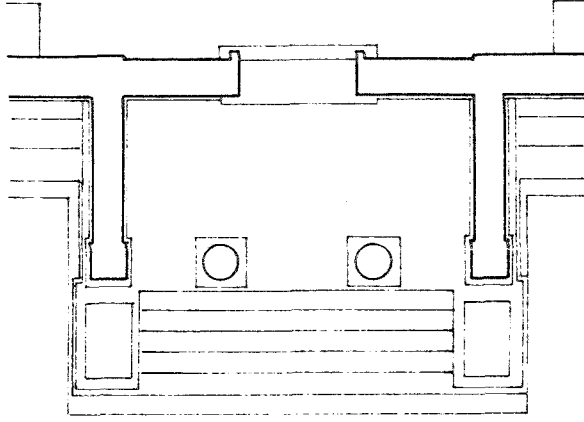
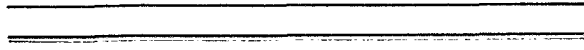

- 1 - Faustina hamamları
- 2 - Stadion
- 3 - Batı agorası
- 4 - Atena mabedi
- 5 - Şehir surları

R.22. Miletos Stadion bölgesi (Akurgal)

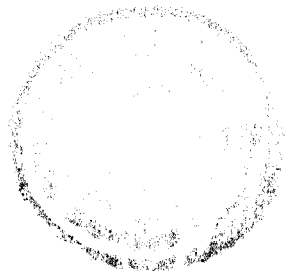

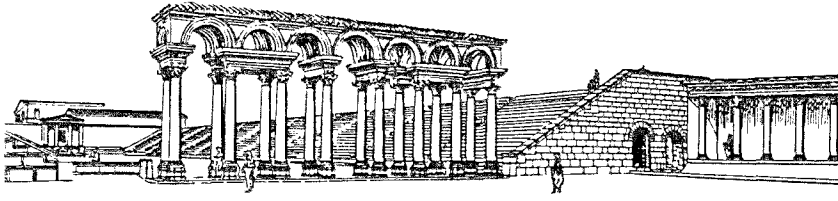

M İ L E T U S

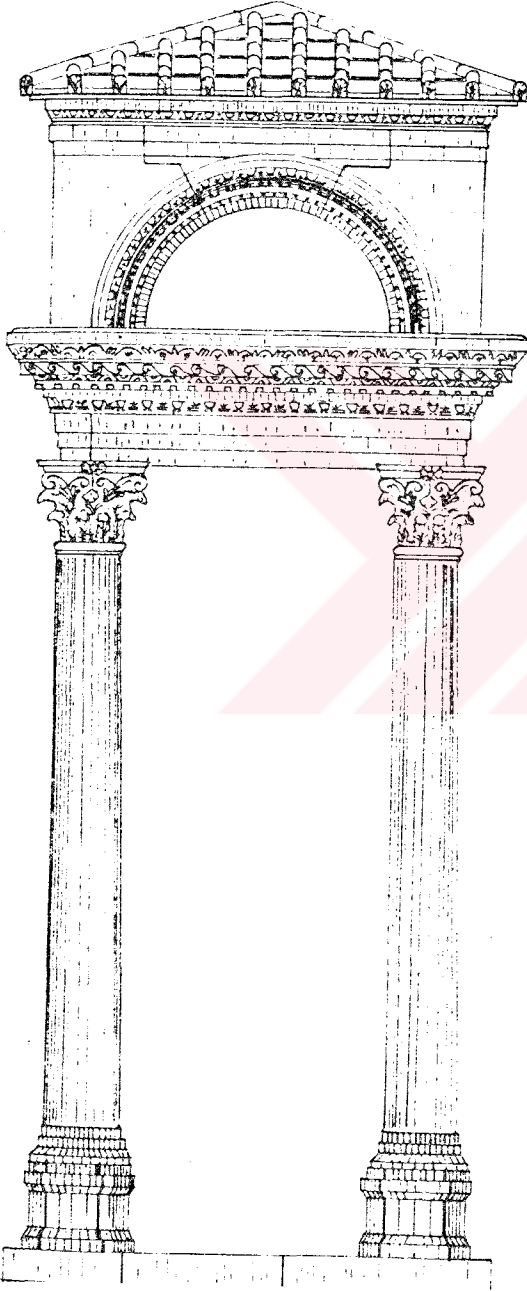
Stadion Batı Kapısı
(Hellenistik Devir)

R.24. Miletos Stadionu Batı Kapısı (Hellenistik Dönem)

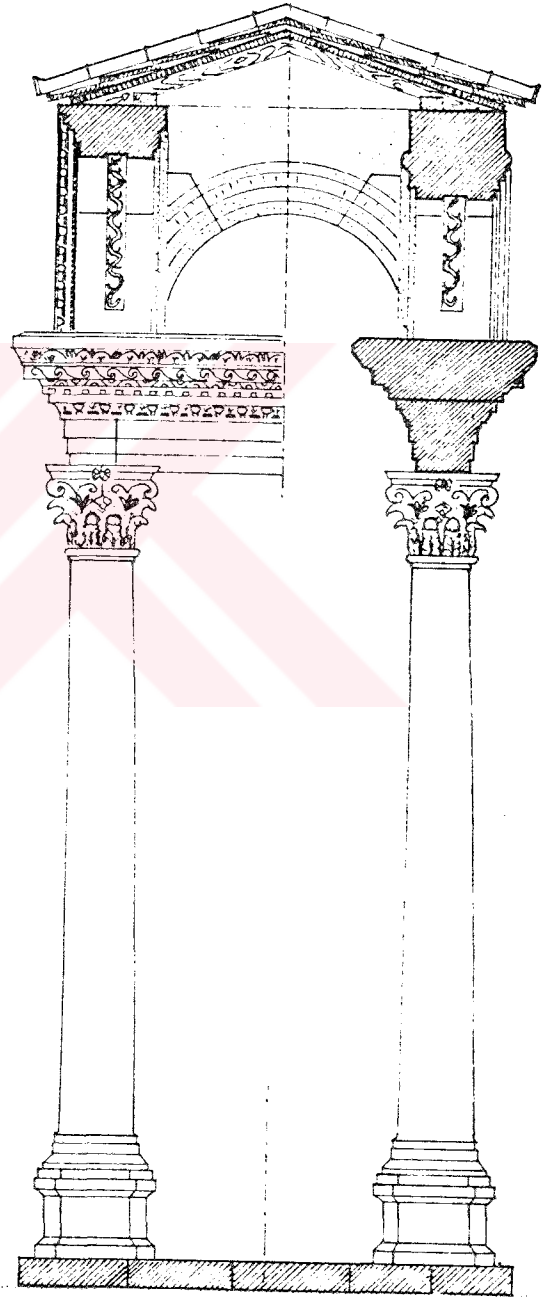

a) Doğu girişi restitüsyonu (Wiegand)

yan cephe

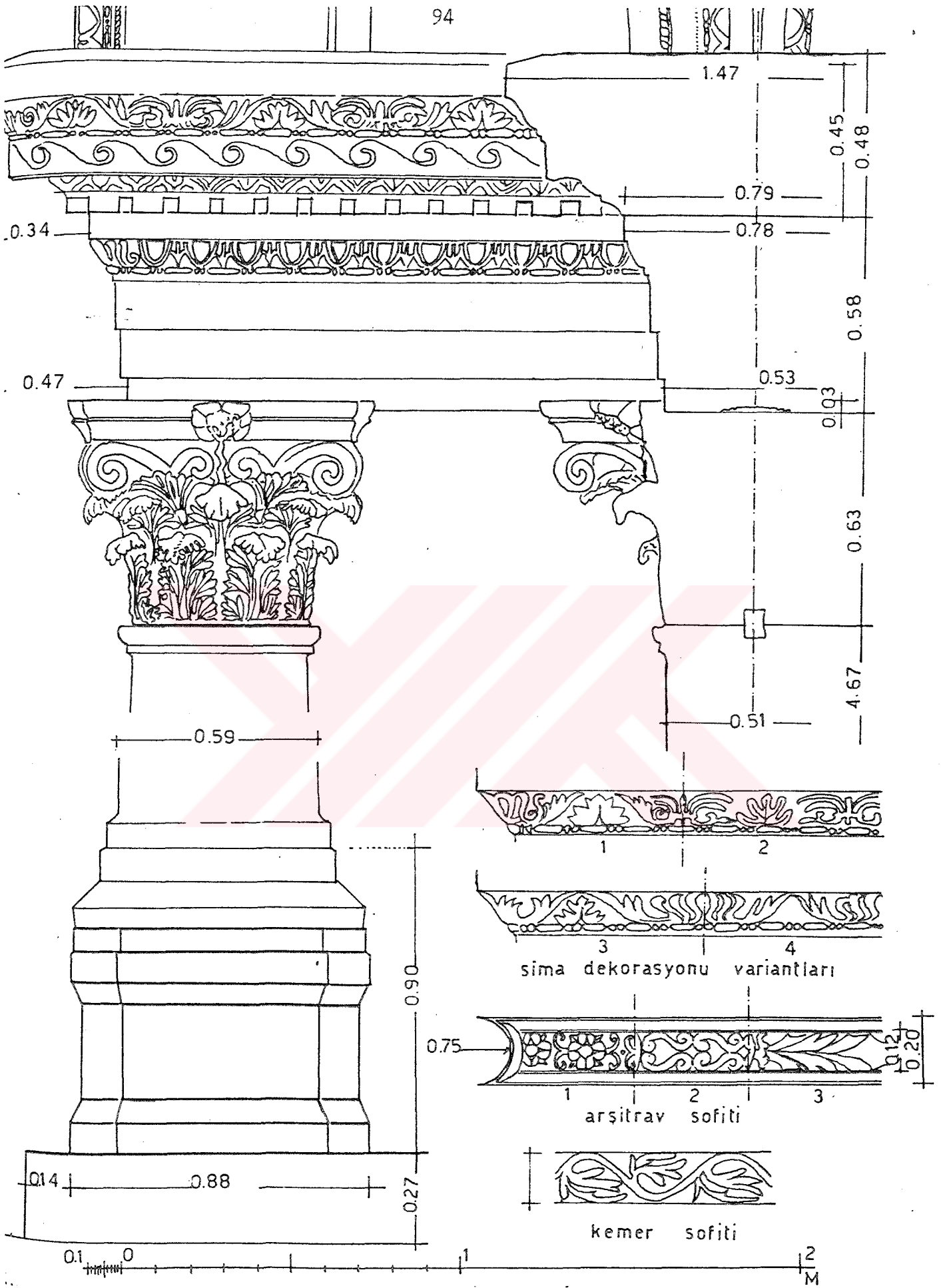

b) Doğu Kapısı (Geç Roma)

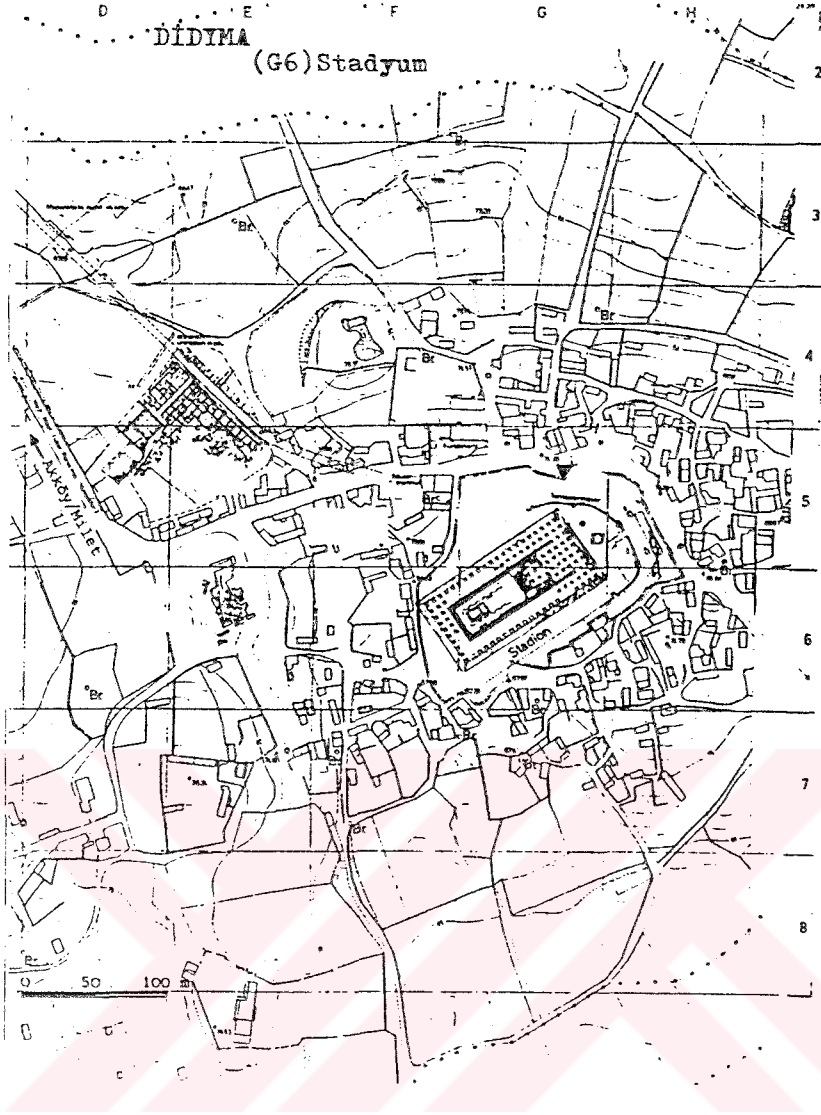
kesit

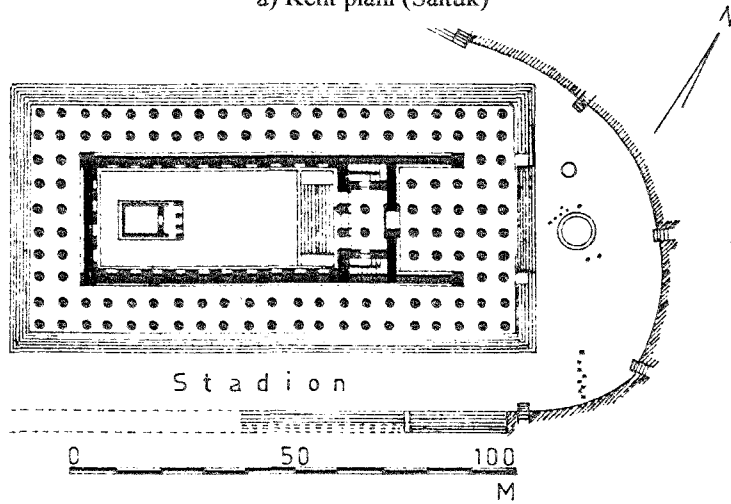
R.25. Miletos Stadiyonu

R.26. Miletos Stadionun Doğu Kapısı ayrıntısı

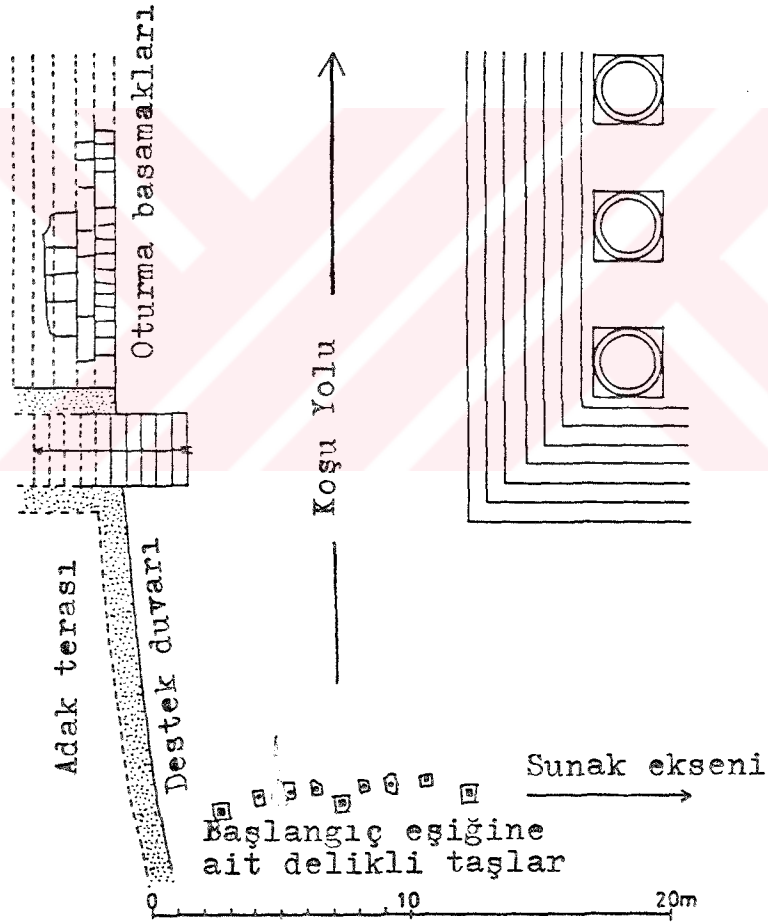

a) Kent planı (Saltuk)

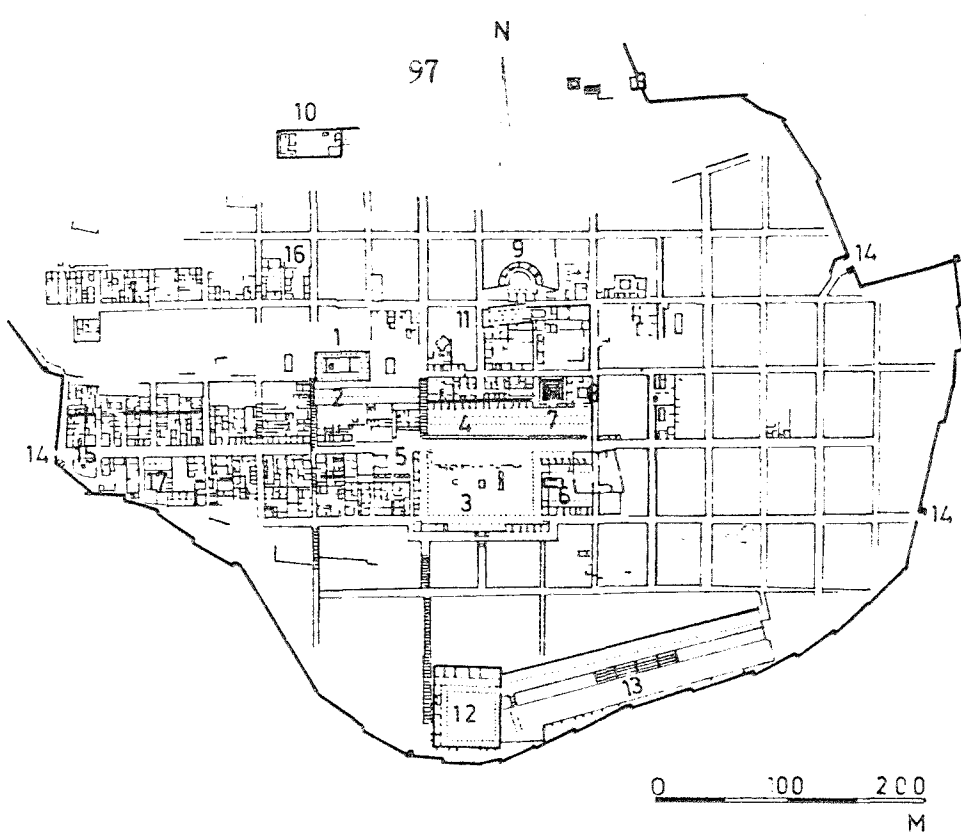

b) Tapınak Stadyonu (Akurgal)

R.27. Dydimia

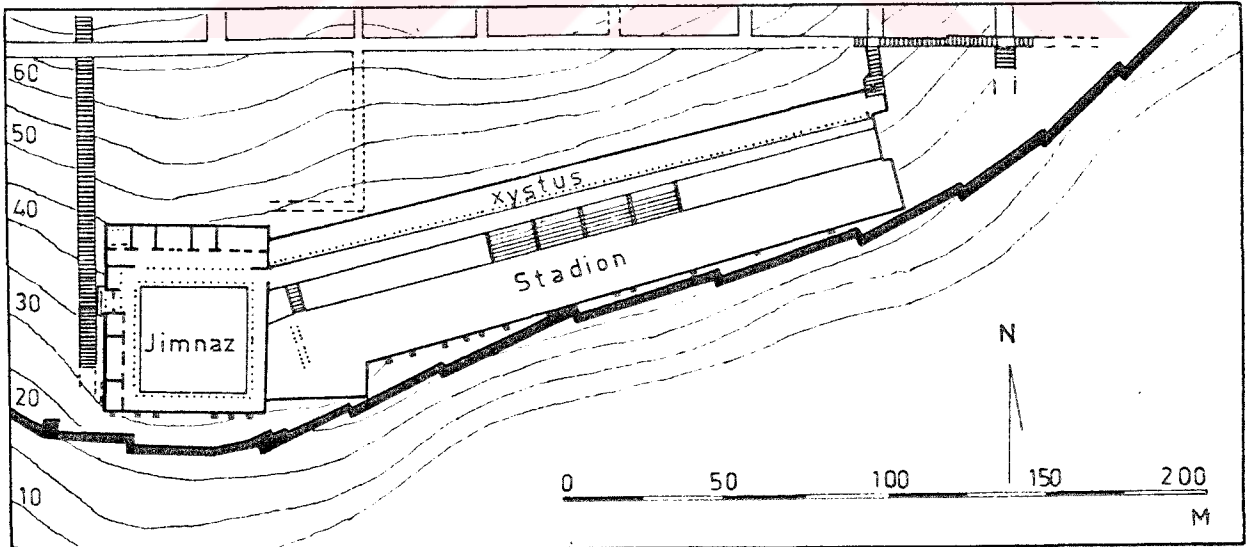
Başlangıç eşiği ile birlikte stadyum

PRIENE

1. Athena mabedi	10. Demeter Sanktüeri
2. Stoa (Athena mabedi)	11. Yukarı Jimnaz
3. Agora	12. Aşağı Jimnaz
4. Kutsal stoa	13. Stadion
5. Çarşı	14. Şehir kapıları
6. Zeus Temenosu	15. Kibele Temenosu
7. Bouleuterion	16. Büyük ev
8. Prytaneion	17. B.İskender evi
9. Tiyatro	

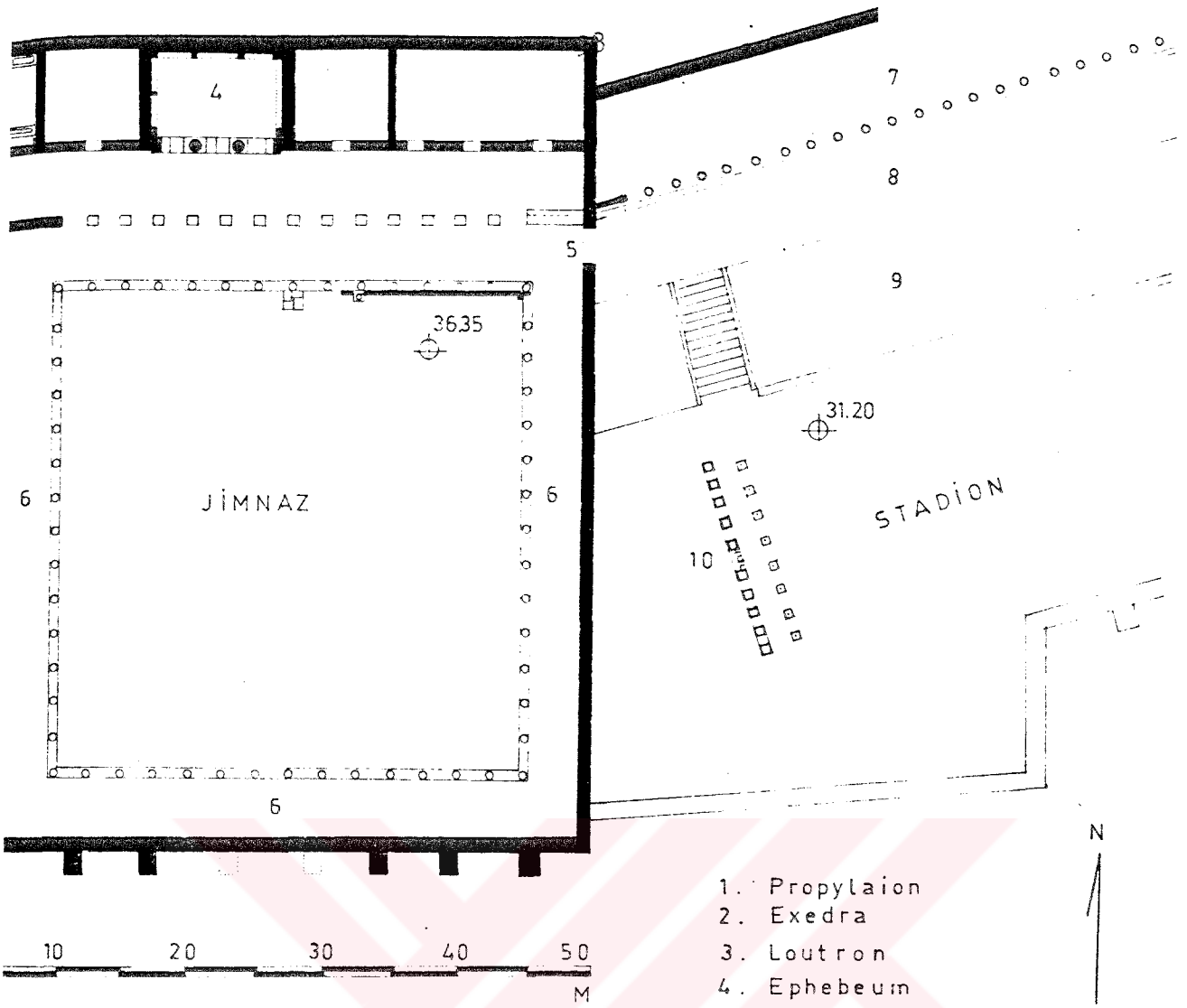
a) Kent planı

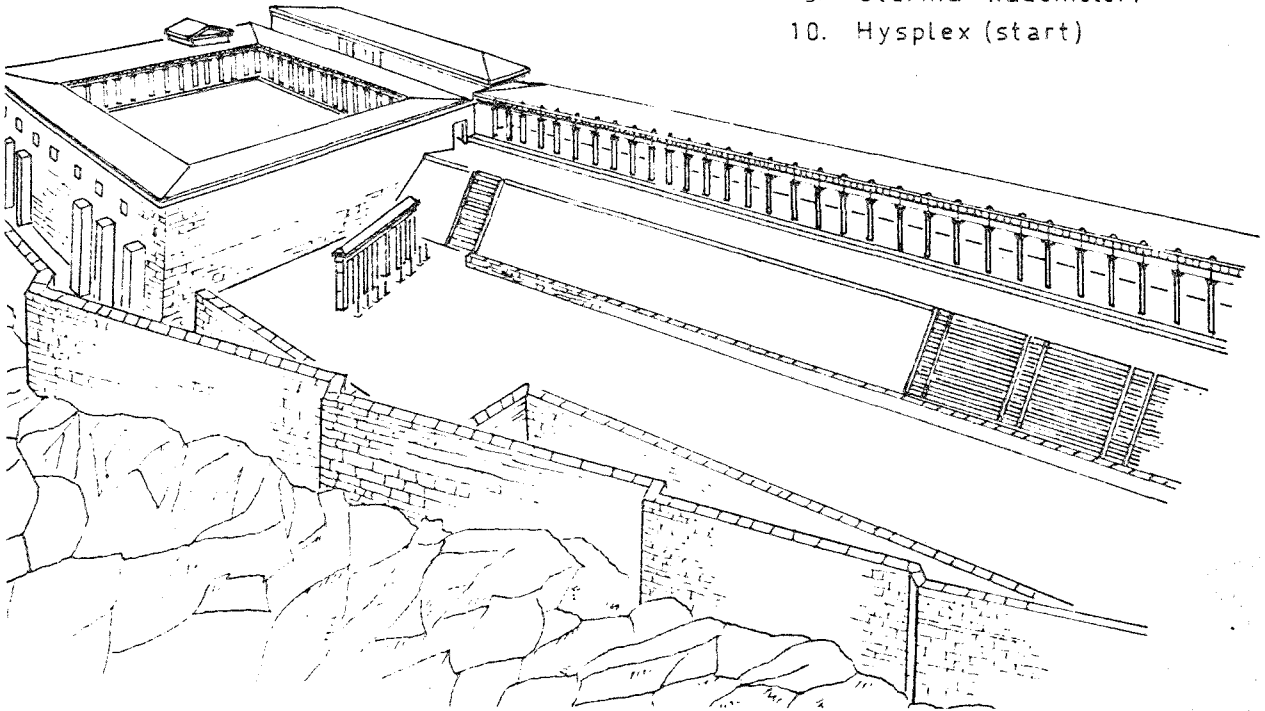
JIMNAZ VE STADION

(İ.E. 2nci. yy.)

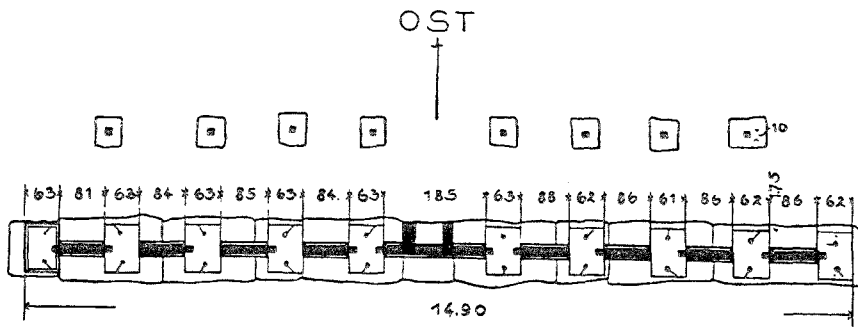
b) Gymnasion ve Stadion planı

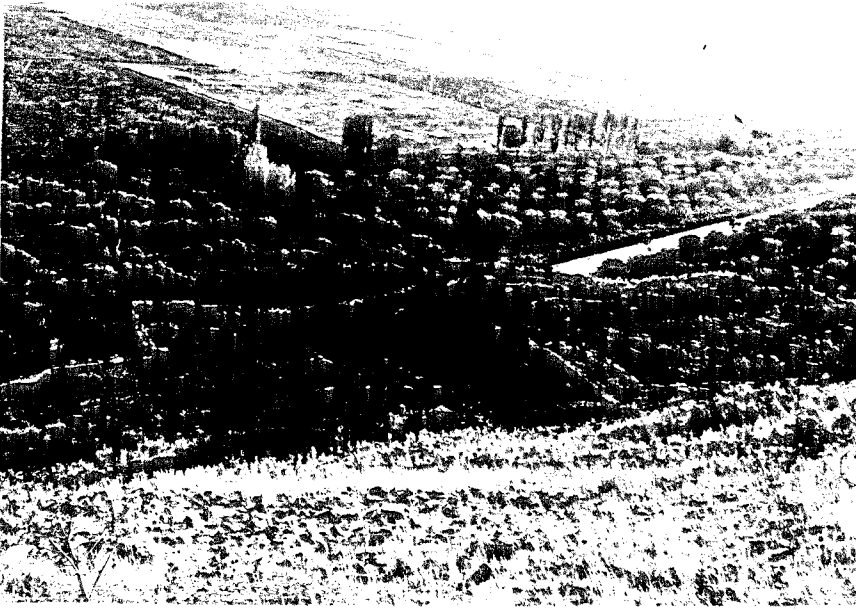
1. Propylaion
2. Exedra
3. Loutron
4. Ephebeum
5. Stadion kapısı
6. Porticus
7. Xystus
8. Paradromos
9. Oturma kademeleri
10. Hysplex (start)

R.30. Priene Gymnasion ve Stadion plan ve restitüsyonu

R. 31. Priene Stadion kapı ve başlangıç eşiği (Wiegand-Schrader)

a) Kuzeyden Bakış

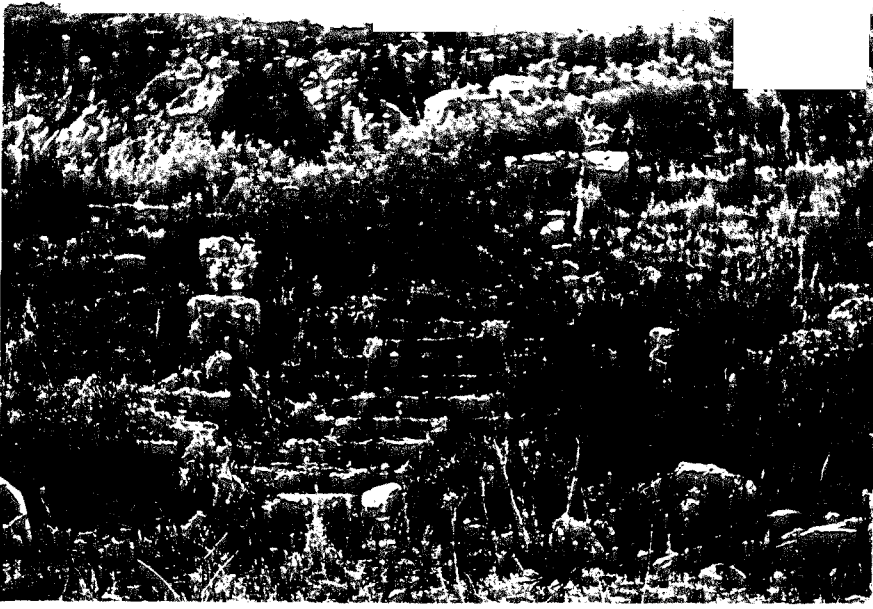

b) Batı yönündeki başlangıç eşiği

c) Kaile aralarındaki merdiven
ögesi(İlk basamak)

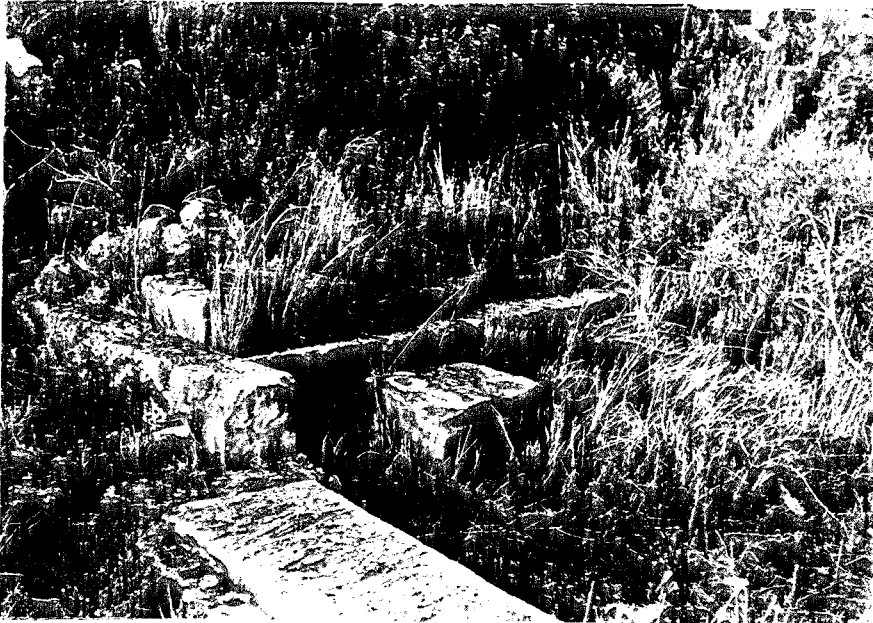

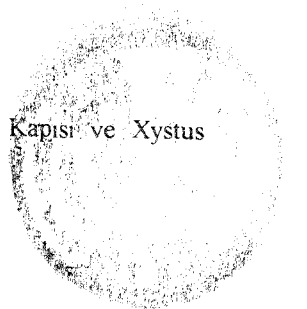
a) İdareci ve yarışmacıların iniş
merdiveni

b) İstinad duvarı, kent güney
surları detayı

c) Gymnasion Kapısı ve Xystus
başlangıcı

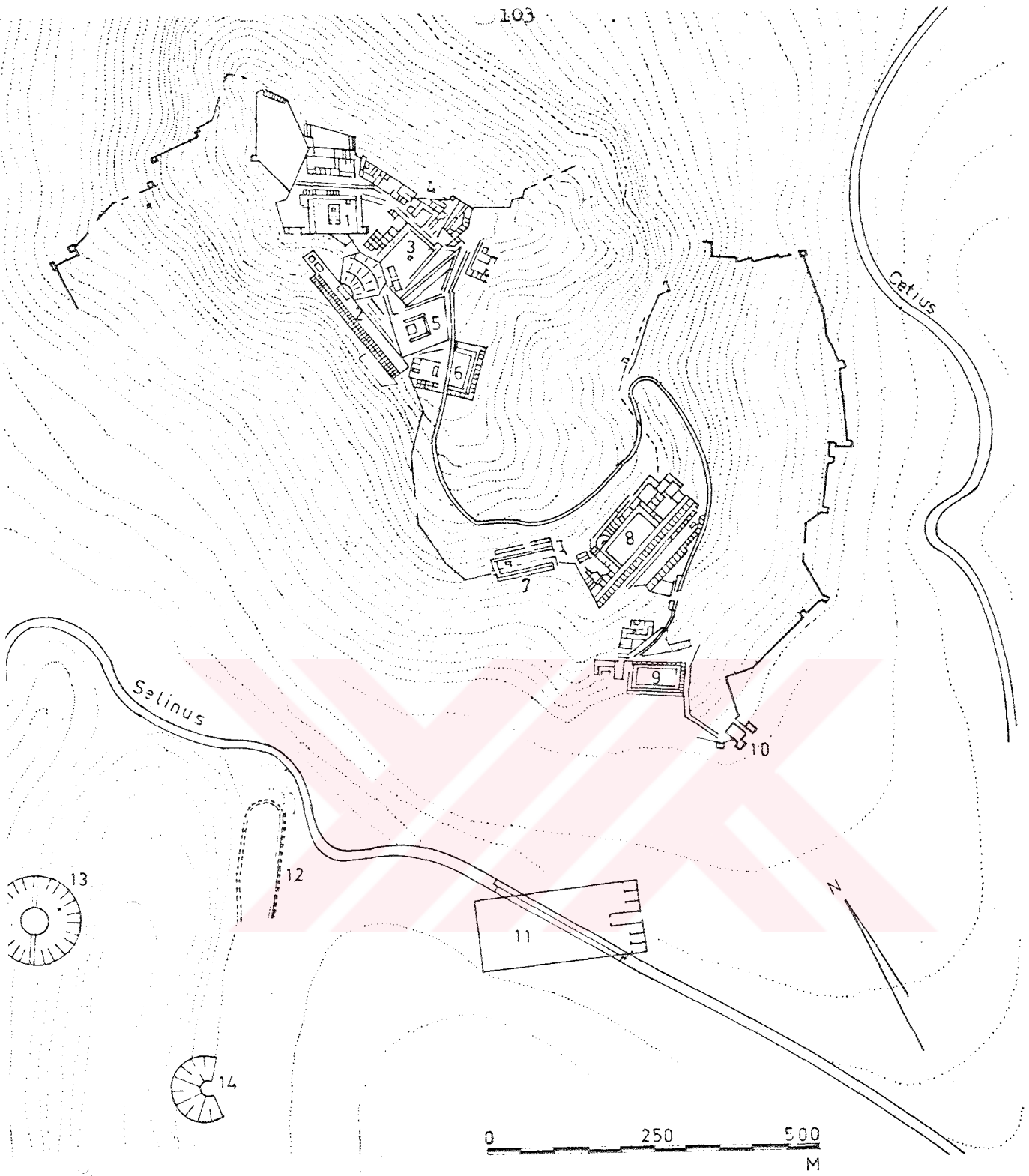
a) Mermer gradin profili
(Anathyrose tekniği)

b) Xystus korniş elemanı
(helenistik Devir)

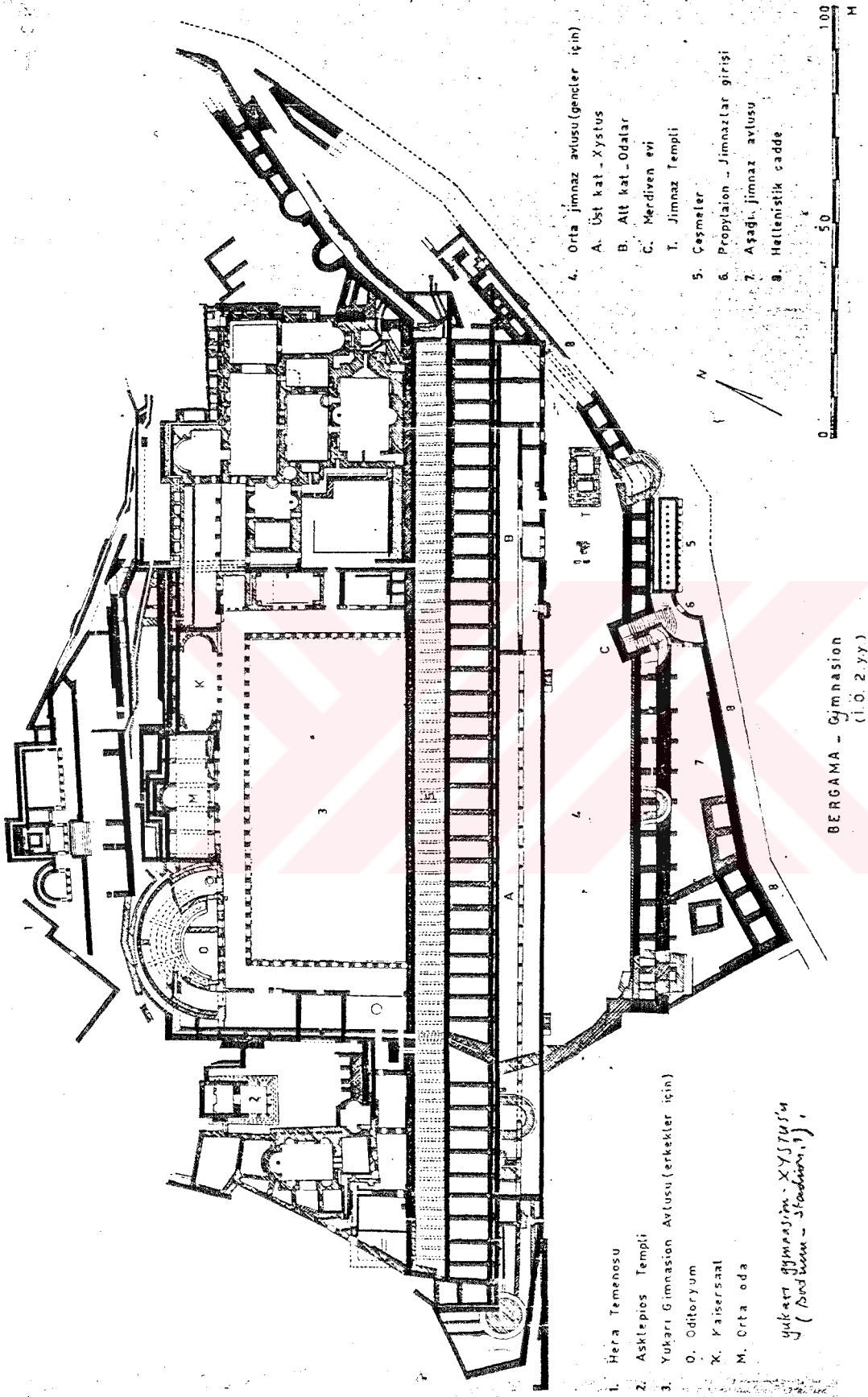
c) Xystus, trglif elemanı

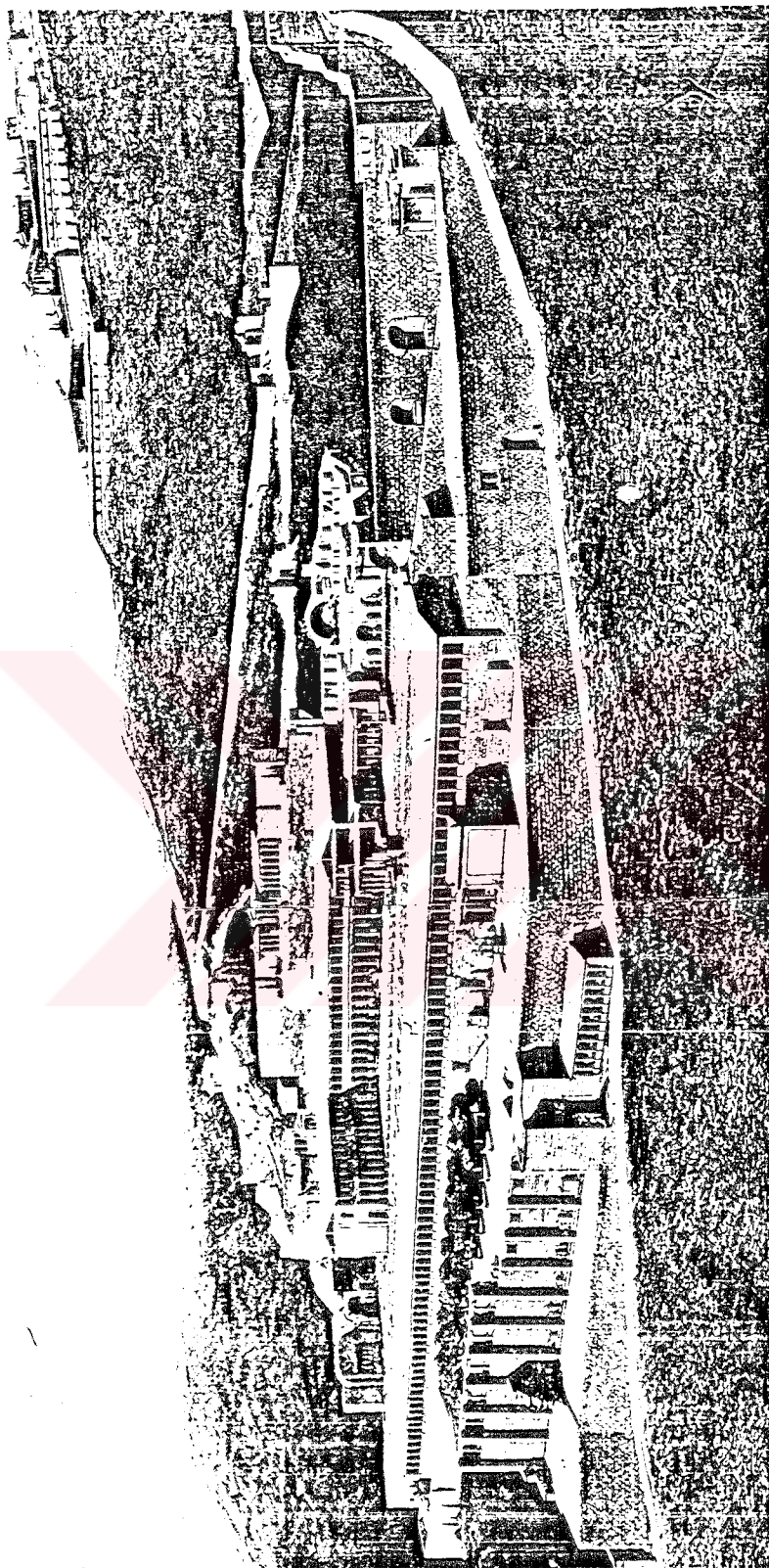
B E R G A M A

1_ Trajaneum	8_ Gimnasion
2_ Tiyatro ve Terası	9_ Aşağı Agora
3_ Athena Temenosu	10_ Eumenes Kapısı
4_ Saraylar	11_ Serapis mabedi
5_ Zeus Altarı	12_ Stadion
6_ Yukarı Agora	13_ Amfitiyatro
7_ Demeter Temenosu	14_ Tiyatro

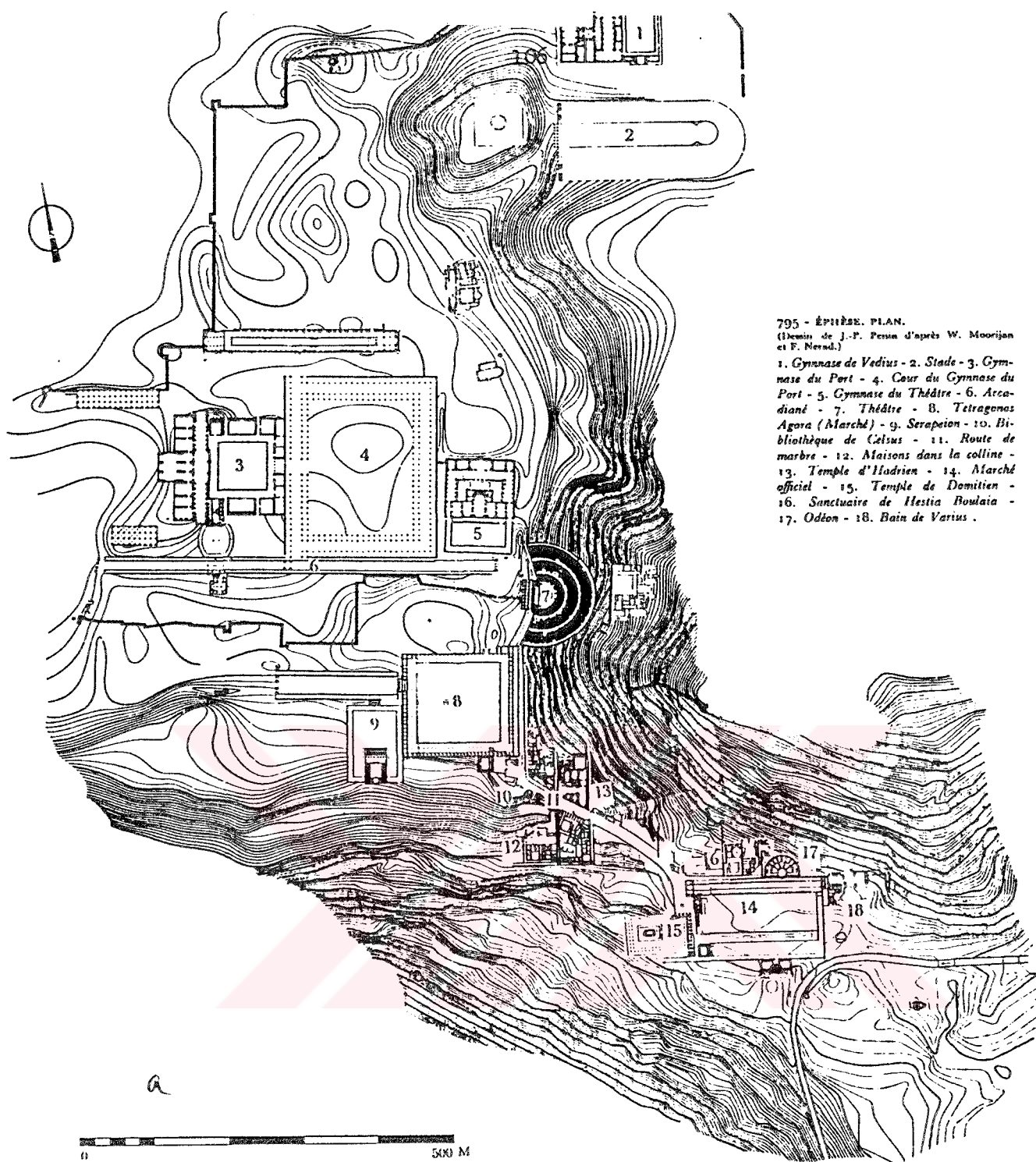
R.35. Bergama Kenti planı

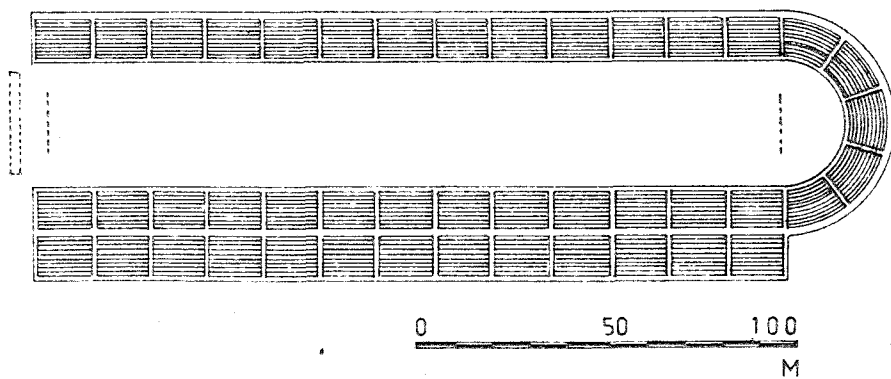
R 36. Bergama Gymnasionu planı

R 37. Bergama Gymnasionu restitūsyonu

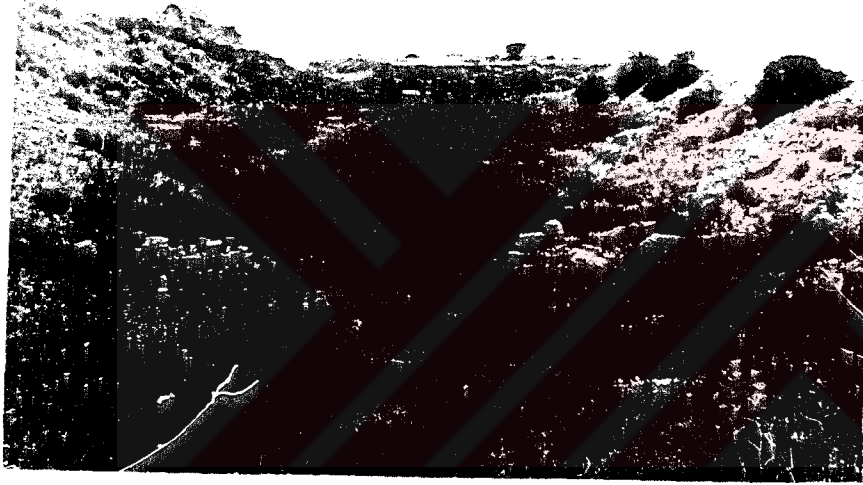
a) Kent plani (Andrea)

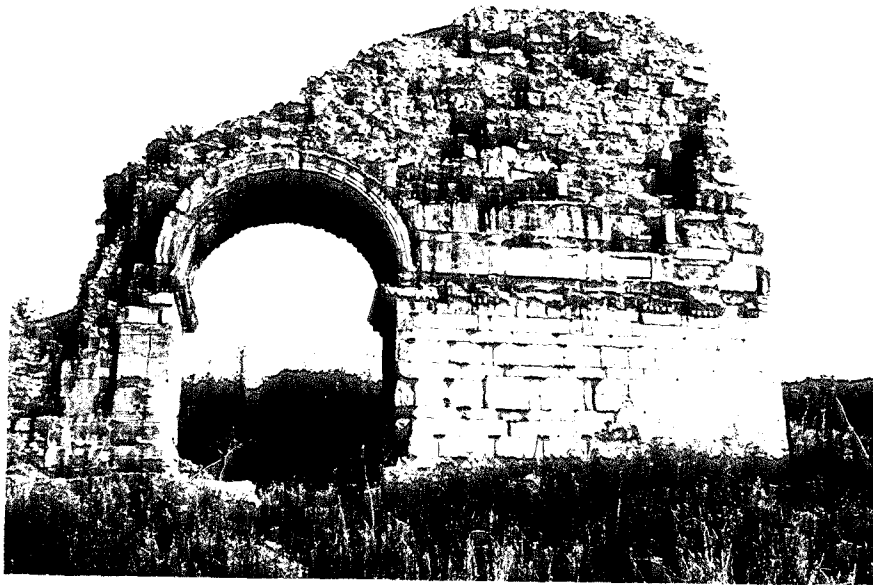
b) Stadion plani

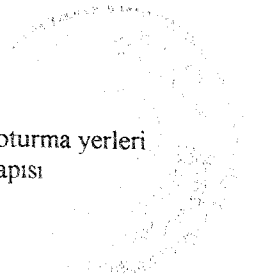
a) Stadion batı görünüşü

b) Stadion doğu görünüşü. Ön planda Geç Antik Devir tadilat kalıntıları

c) Güneybatı oturma yerleri seyirci giriş kapısı

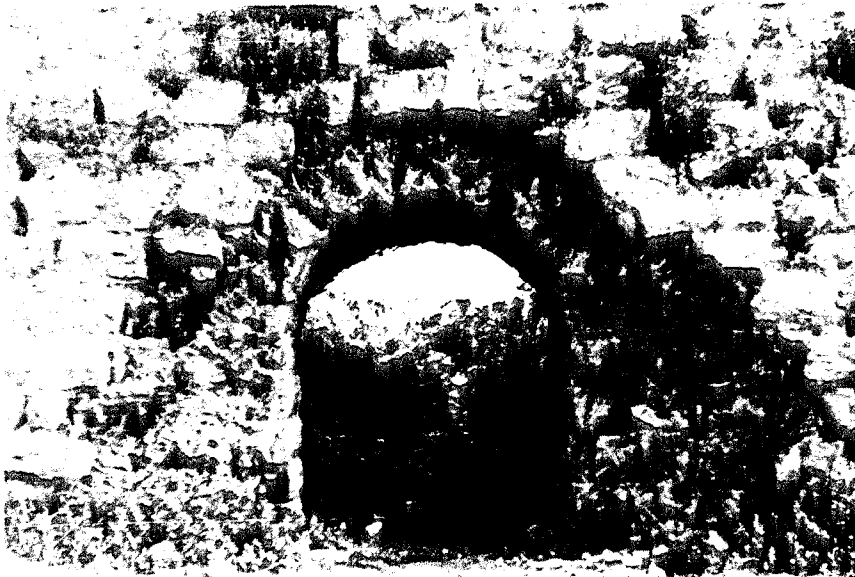

a) Stadion Batı Kapısı kalıntıları

b) Dekoratif Batı Kapısı görünüşü
(III. Yüzyıl ilk çeyreği)

c) Oturma yerleri altındaki seyirci
çıkış kapısı

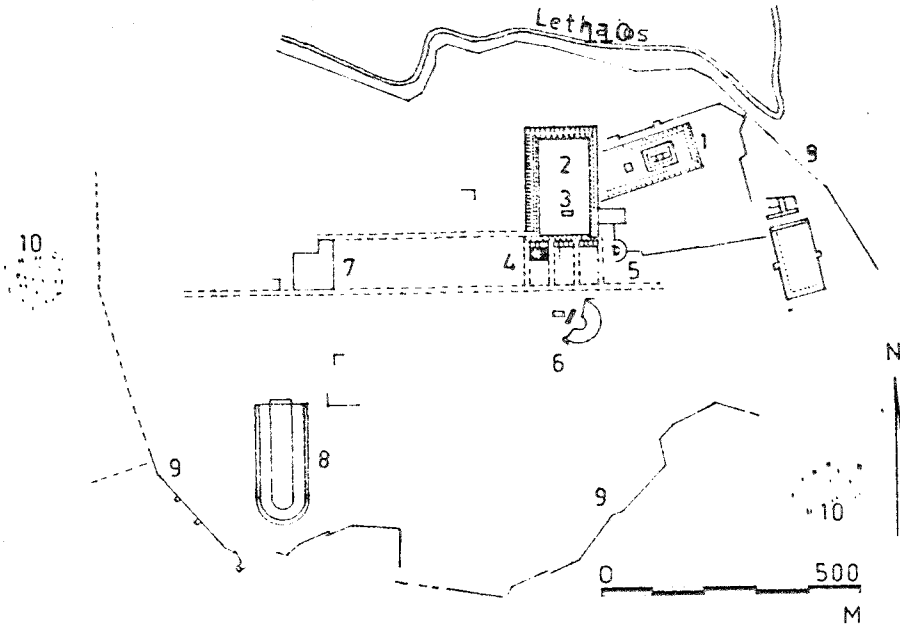
a) Batı giriş kapısı sütun kaideleri

b) Batı giriş kapısı zemin ayrıntısı

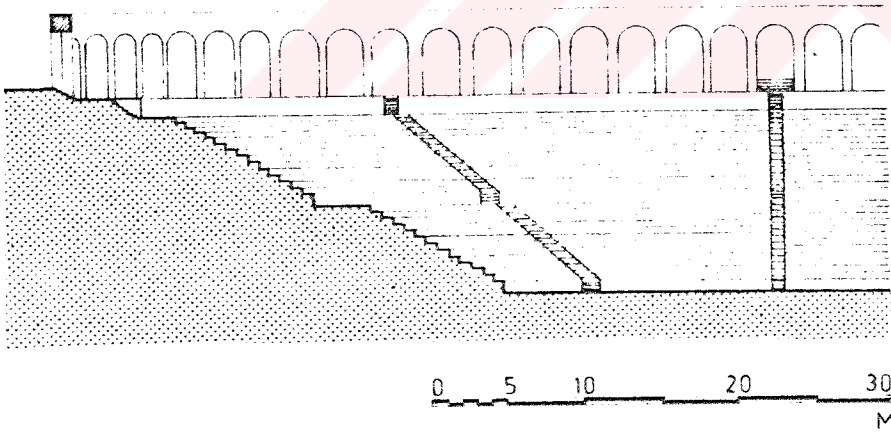

c) Batı giriş kapısı döşemesi
dekoratif kabartmaları -ödüller-
(Geç Antik Dönem)

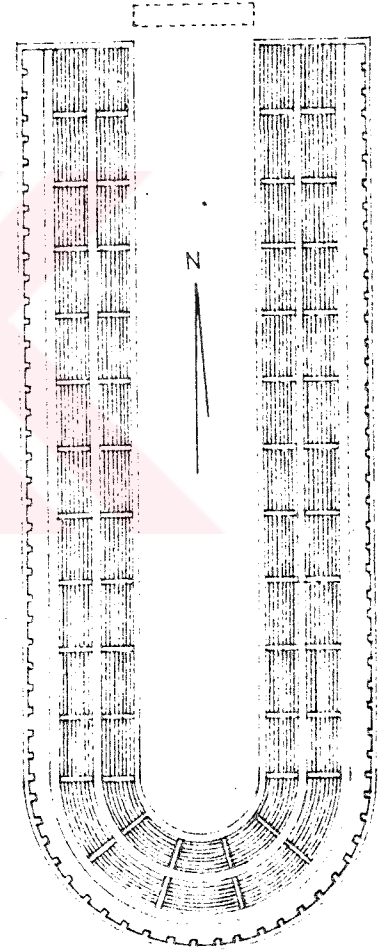
MAGNESIA AD MAENDRUM

1_ Artemision	6_ Tiyatro
2_ Agora	7_ Roma hamamı
3_ Zeus mabedi	(Gimnasion)
4_ Palaestra	8_ Stadion
5_ Odeon	9_ Şehir surları
	10_ Necropolis

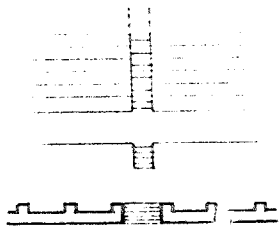

kesit

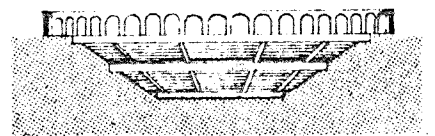
S T A D I O N

plan

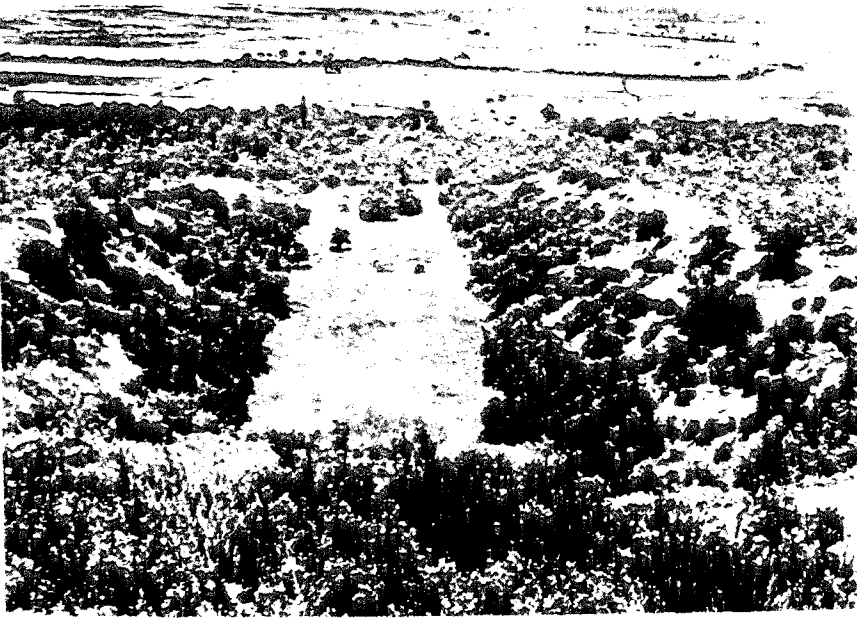

üst galeri

kesit

0 50 100 M

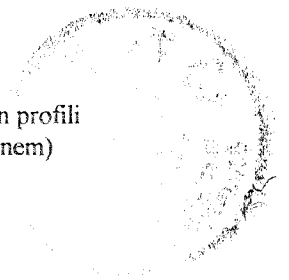
a) Magnesia ad Maendrum
Stadion görünüşü

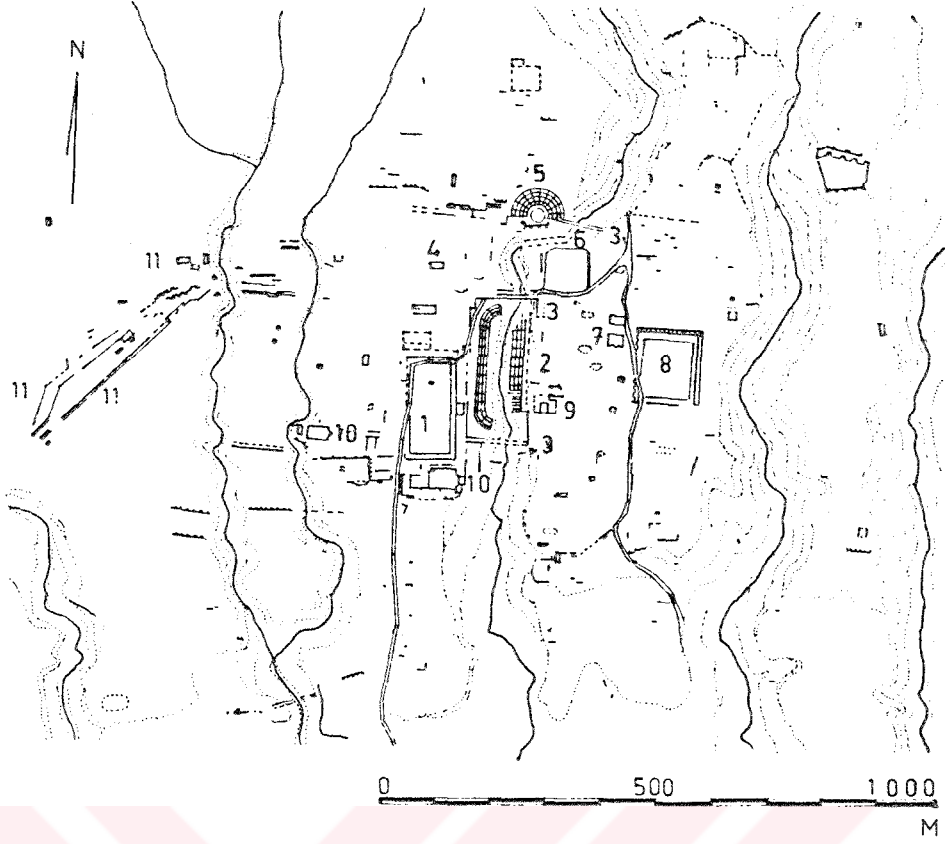

b) Üst galeri portiko nişi ayrıntısı

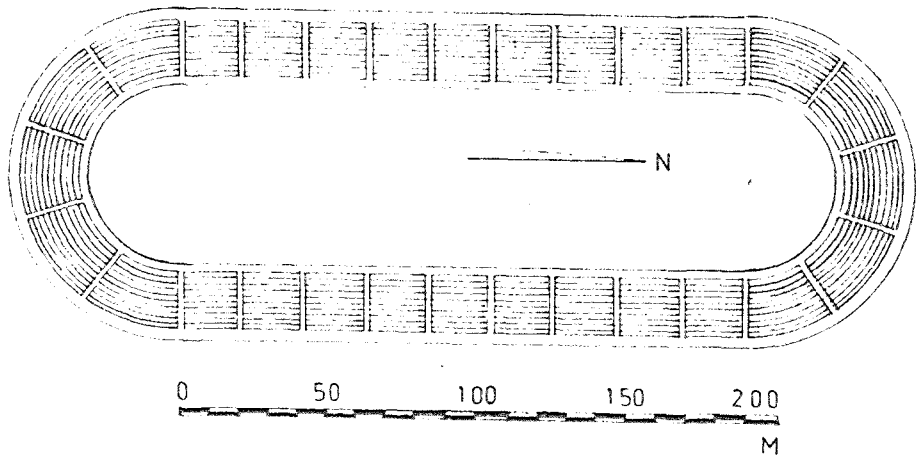
c) Mermer gradin profili
(Hellenistik Dönem)

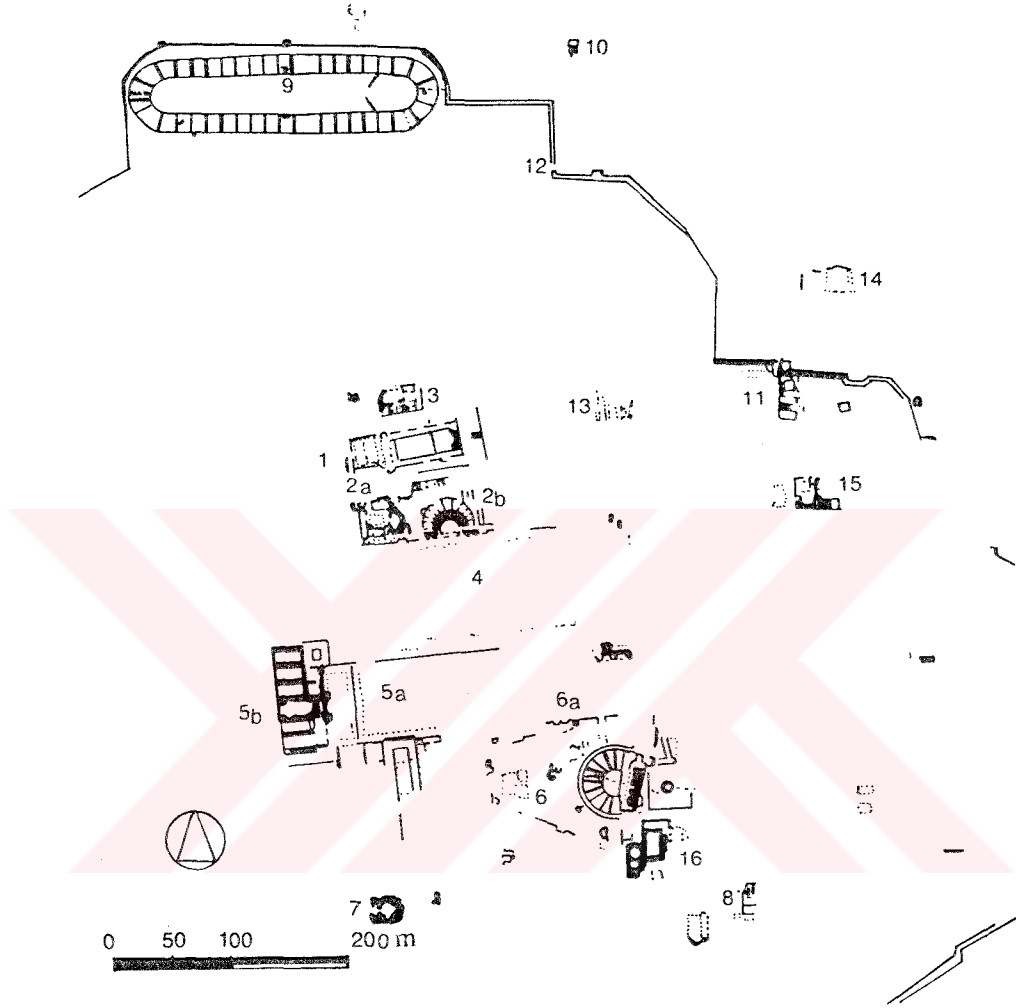

1 - Gymnasion	7 - Bouleuterion
2 - Stadion - Amfiteatron	8 - Agora
3 - Roma köprüleri	9 - Roma hamamı
4 - Roma devri kütüphanesi	10 - Bizans kiliseleri
5 - Tiyatro	11 - Necropolis
6 - Tünel	

a) Kent planı (Akurgal)

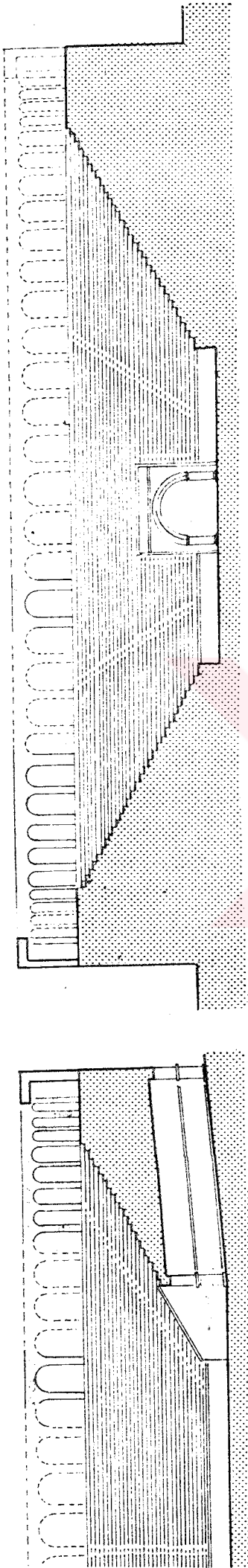

b) Stadion planı (Akurgal)

- Aphrodisias kentinin planı. 1) Aphrodite Tapınağı. M.Ö. 1. yüzyılda yapılmıştır. M.S. 5. yüzyılda bir Hristiyan bazilikasına çevrilmiştir. 2a) Piskopos Sarayı. M.S. 5. yüzyıl. 2b) Odeion. M.S. 2. yüzyıl. 3) Kuzey temenos yapıları. Bir zamanlar felsefe okulu olarak kullanılmış olabilirler. 4) Agora. 205 x 120 m. boyutlarında olan bu kuzeydeki açık alan, Dor düzeninde portikolarla çevrelenmiştir. 5a) Agora. Güneydeki bu açık alan 212 x 69 m. boyutlarındadır. İon düzeninde olup, Tiberius portikoları (M.S. 14-37) adıyla anılan portikolarla çevrilidir. 5b) Hadrian hamamları (M.S. 117-138). 6a) Akropol. Bronz Çağı yerleşim yeridir. 6b) Tiyatro. Geç Helenistik Dönem'de yapılmış ve Marcus Aurelius (M.S. 161-180) zamanında onarılmış olan tiyatro 10.000 seyirci kapasitelidir. 7) Bizans kilisesi. Bir martyrium olabilir. 8) Gymnasion. 9) Stadion. Olasılıkla M.S. 1. yüzyılda yapılmıştır. Antik çağın en iyi korunmuş stadiumu olan bu yapıda 30.000 kişilik oturacak yer vardır. 10) Roma Çağı kuzey mezarlığının bir bölümü. 11) Su kanalı ve giriş kapısı. 12) Kent surunun kuzeydoğu kapısı. 13) Propylon ya da tetrapylon. Hadrian döneminde yapılan (M.S. 117-138) bu anıtsal giriş kapısı Aphrodite Tapınağı'nın karşısındadır. 14) Nymphaeum (çeşme). 15) Aphrodisias Müzesi. 16) Tiyatro hamamları.

R.45. Aphrodisias Kenti planı (Akurgal)

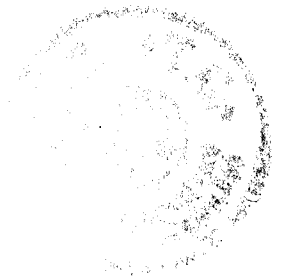
k e s i t t e r

p l a n

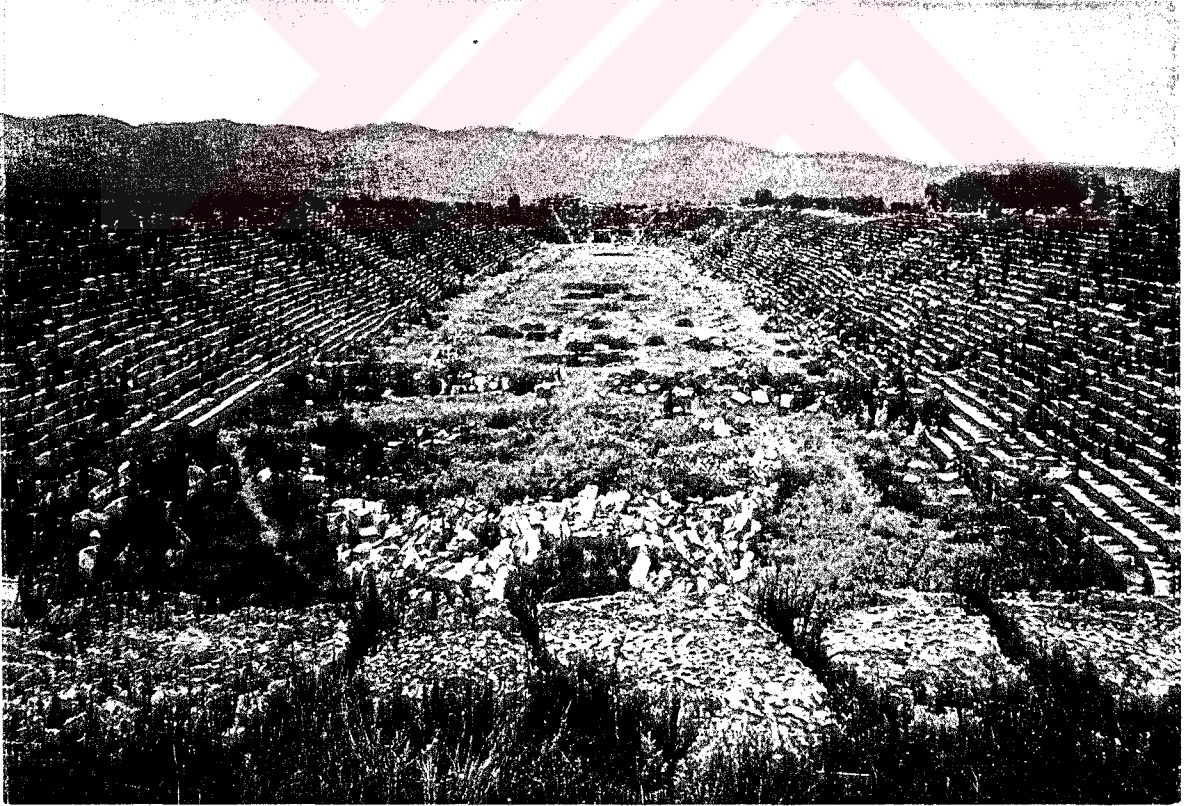
A P H R O D I S I A S - S t a d i o n

R 46. Aphrodisias. Stadion planı ve kesitleri

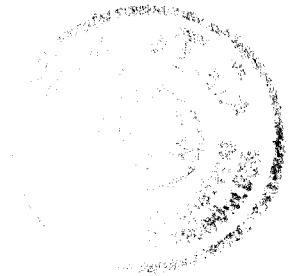

a) Arslan pençesi motifi (Merdiven kenarı gradın bitimleri detayı)

b)Stadion (Ön planda Geç Antik Dönem, oval tadilatı)

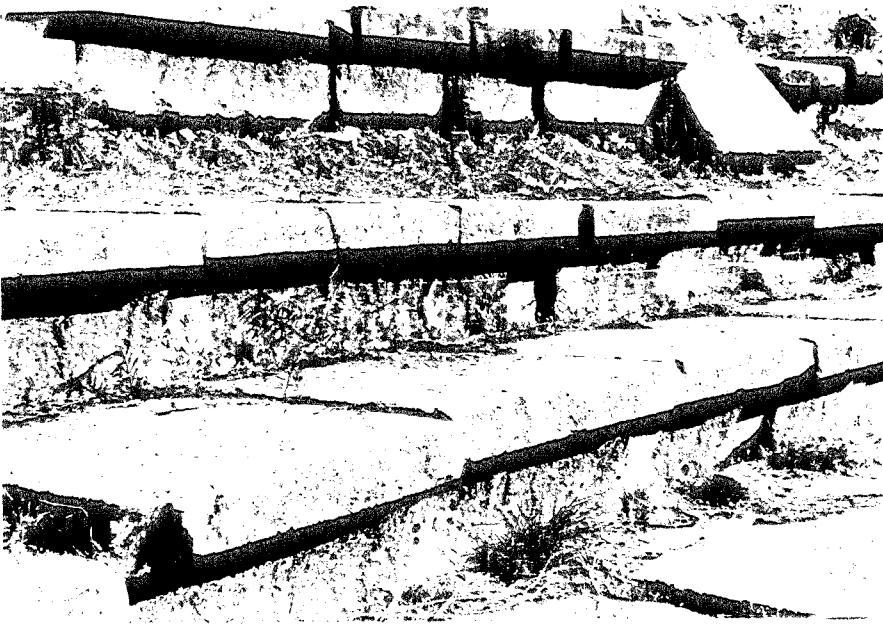
a) Vomitorya ve korniş profili ayrıntısı (sol yanda Geç Antik Dönem eki)

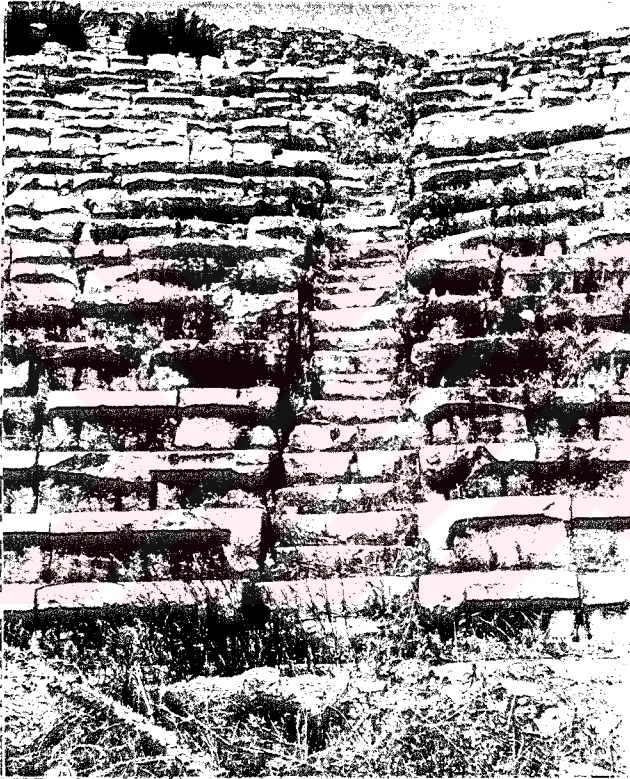
b) Vomitorya ve loca görünüşü (Doğu sphendoneası)

c) Loca özel merdiveni ve parapet ayrıntısı (Doğu sphendoneası)

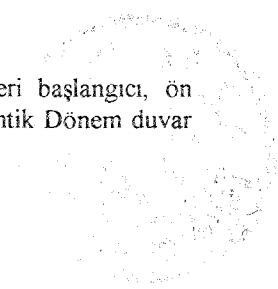
a) Gradin ayrıntısı (II. Yüzyıl)

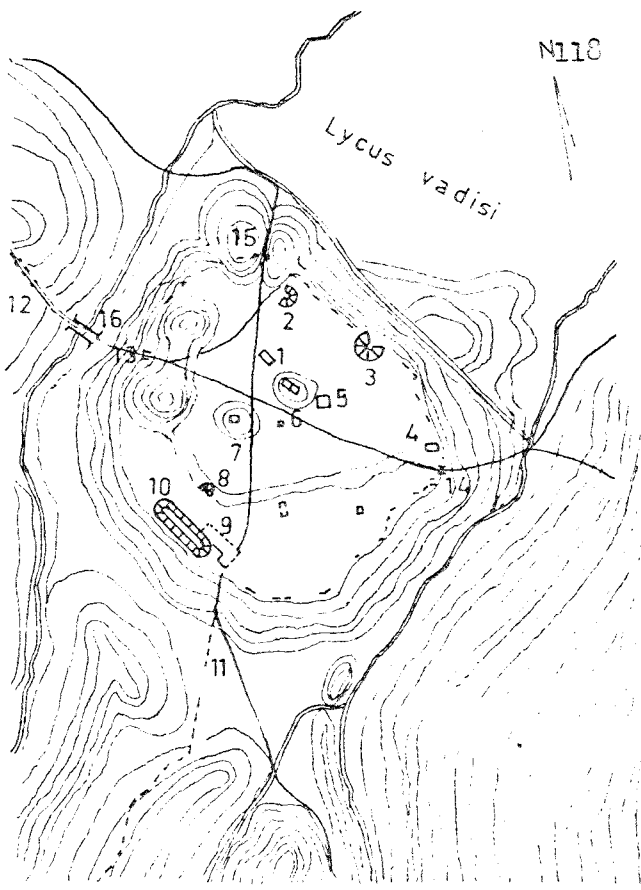

b) Merdivenler, sıra bitimleri ve üst galeri portiko kalıntıları

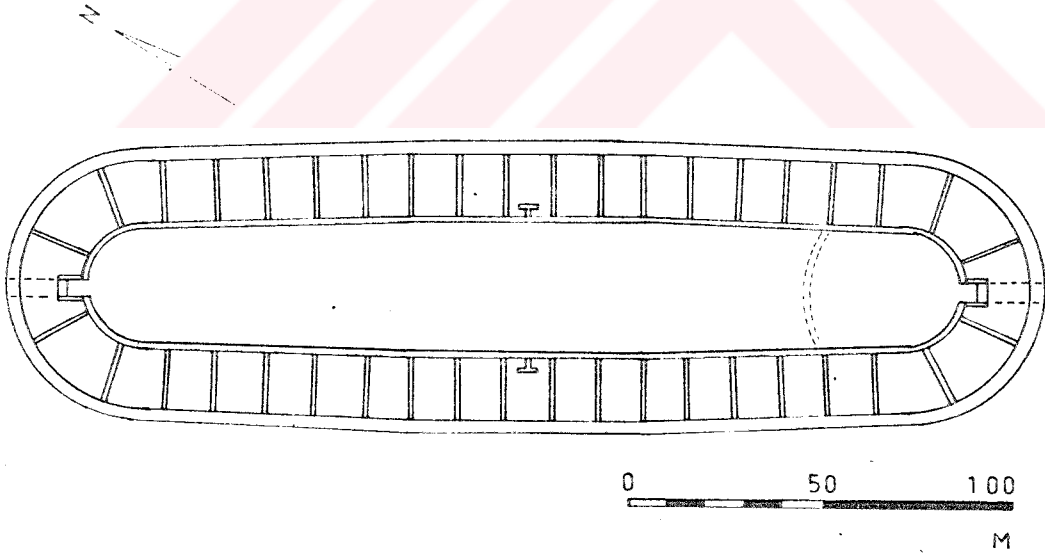
c) Oturma yerleri başlangıcı, ön galeri ve Geç Antik Dönem duvar eki

- 1 MABED
- 2 KÜÇÜK TIYATRO
- 3 BÜYÜK TIYATRO
- 4-6 KALINTILAR
- 7 NYMPHAION
- 8 ODEON
- 9 JIMNASION
- 10 STADION
- 11 SU KEMERİ
- 12 KRAL YOLU
- 13 EFES KAPISI
- 14 SURIYE KAPISI
- 15 LAODICEIA KAPISI
- 16 KOPRÜ

a) Kent planı

b) Stadion planı

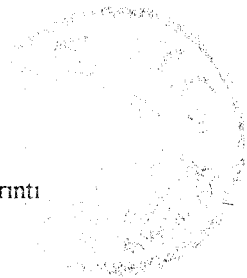
a) Stadion'un görünüşü

b) Kuzeybatı ucu, vomitorya tonozu, kagir alt yapı kalıntıları

c) Kagir duvardan ayrıntı

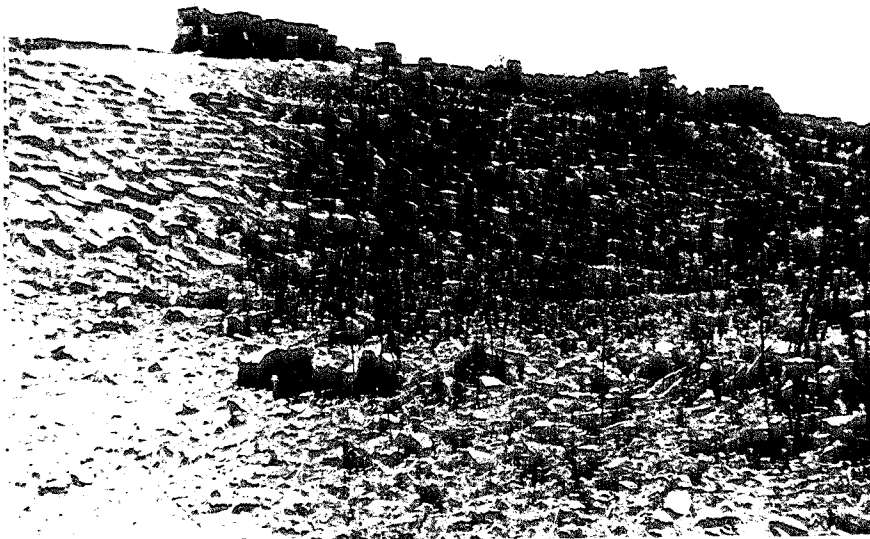

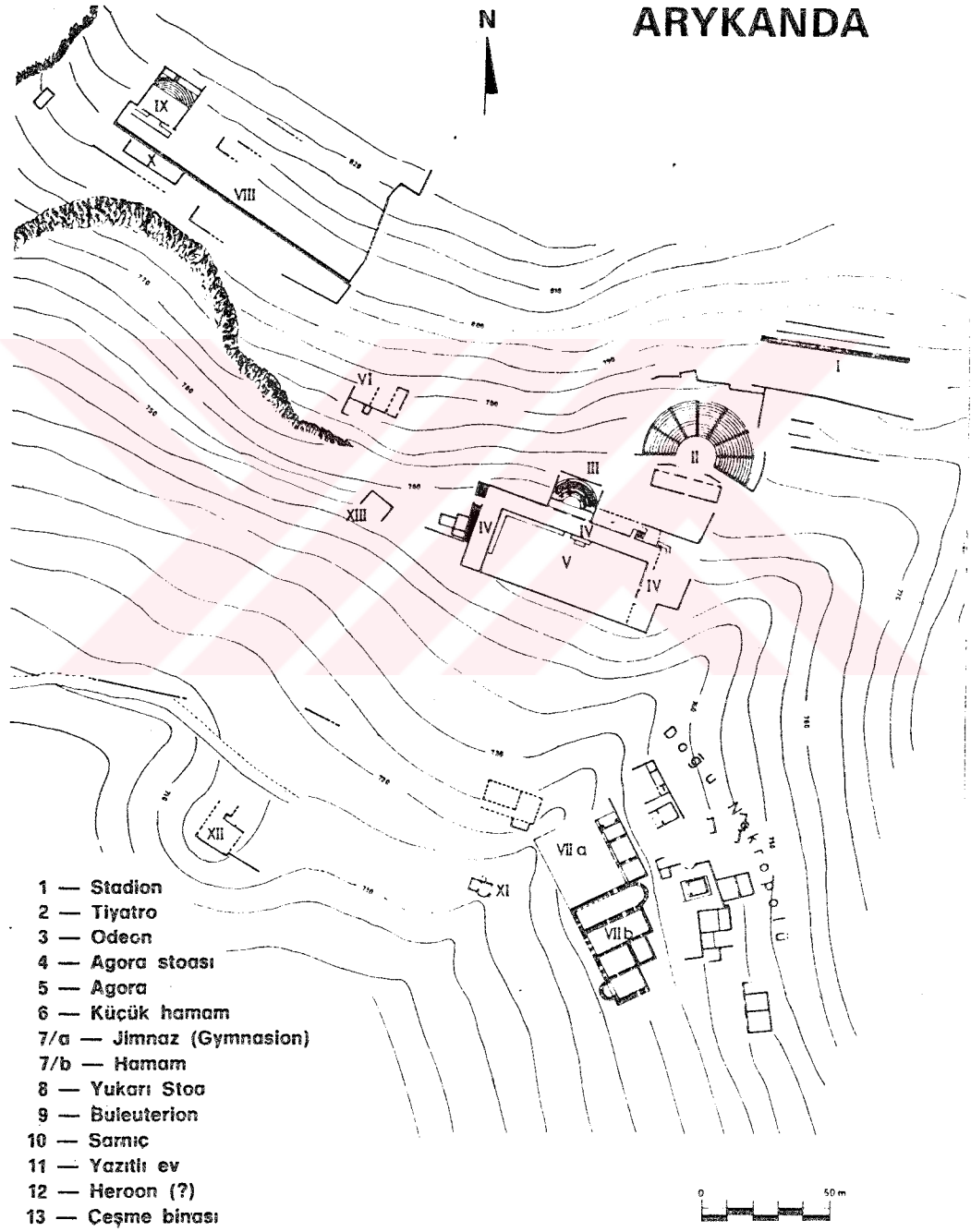
a) Stadion doğu ucu, terme (gymnasion) kalıntısı

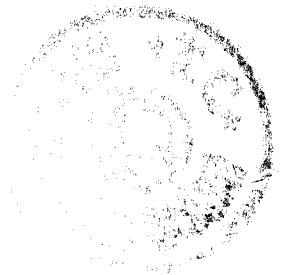
b) Kuzey oturma yerleri ve merdivenin görünüşü

c) Stadion kuzeydoğu ucu ve gymnasion. Ön planda Geç Antik Dönem tadilatı

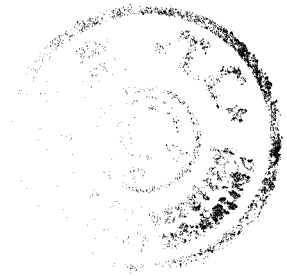
R. 53. Arykanda Kenti planı (saltuk)

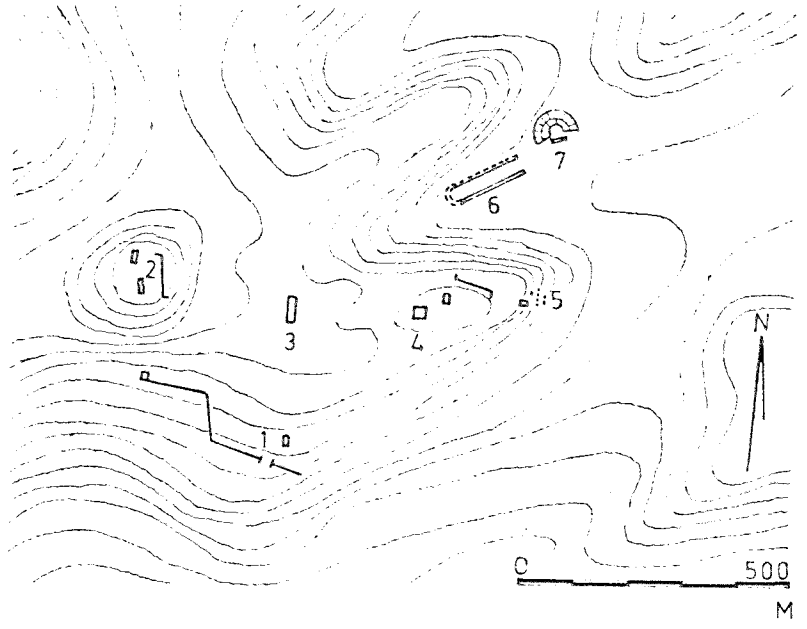
KADIANDA

(3) StadyumN

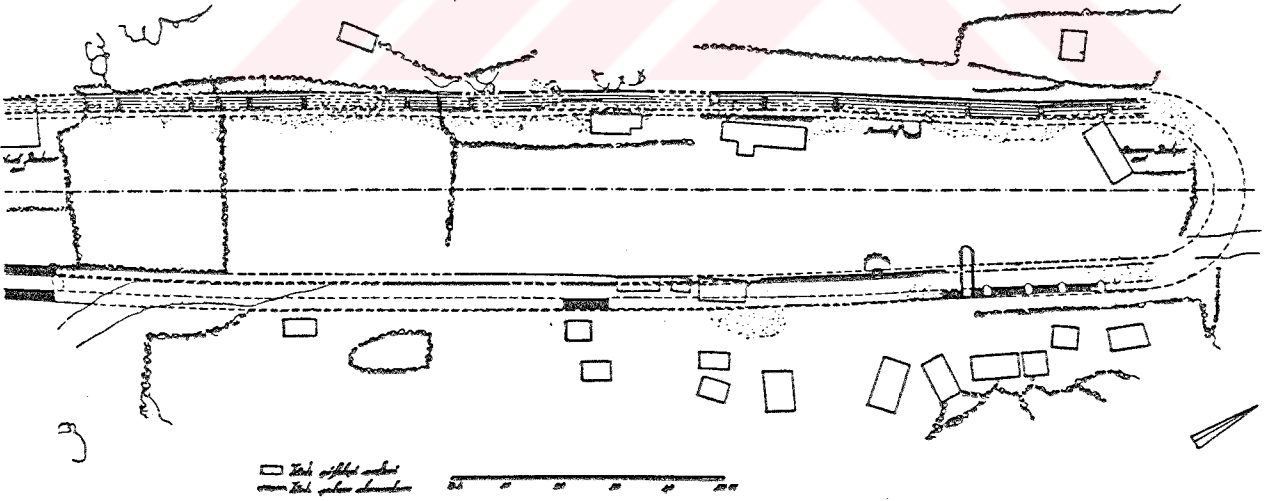

R. 54. Kadyanda Kenti planı (Saltuk)

- 1_ Şehir kapısı
- 2_ Mabetler
- 3_ Stoa
- 4_ Agora
- 5_ Necropolis
- 6_ Stadion
- 7_ Tiyatro

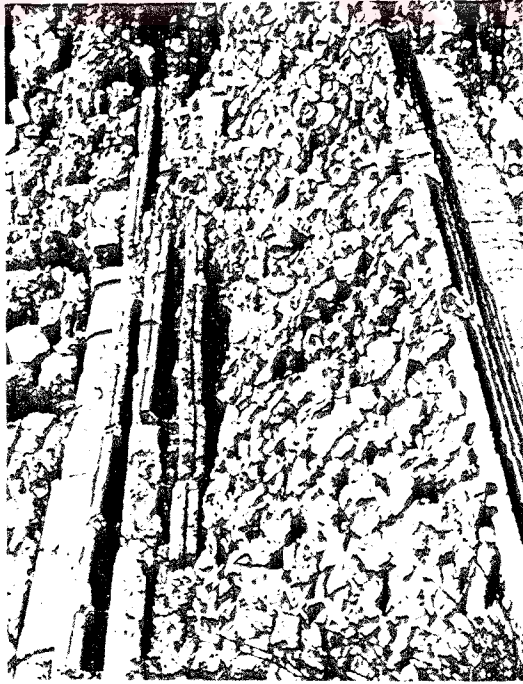
a) Kent planı

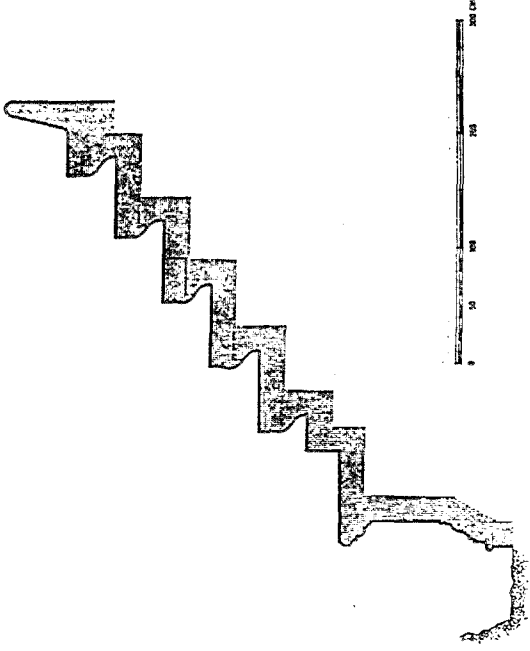
b) Stadion planı

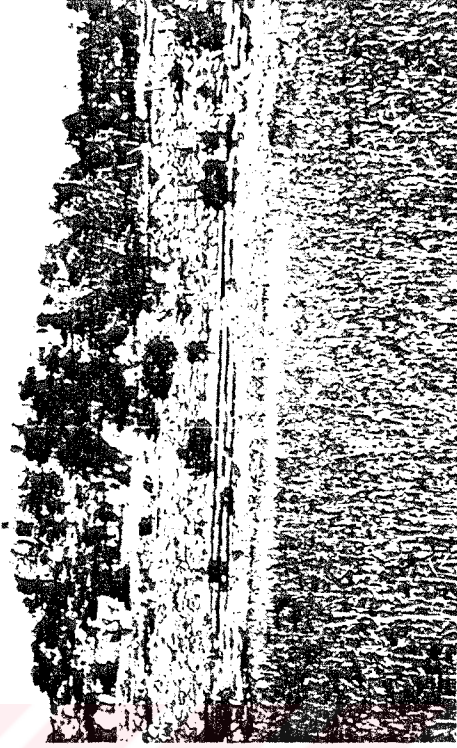
a) Koşu sahası

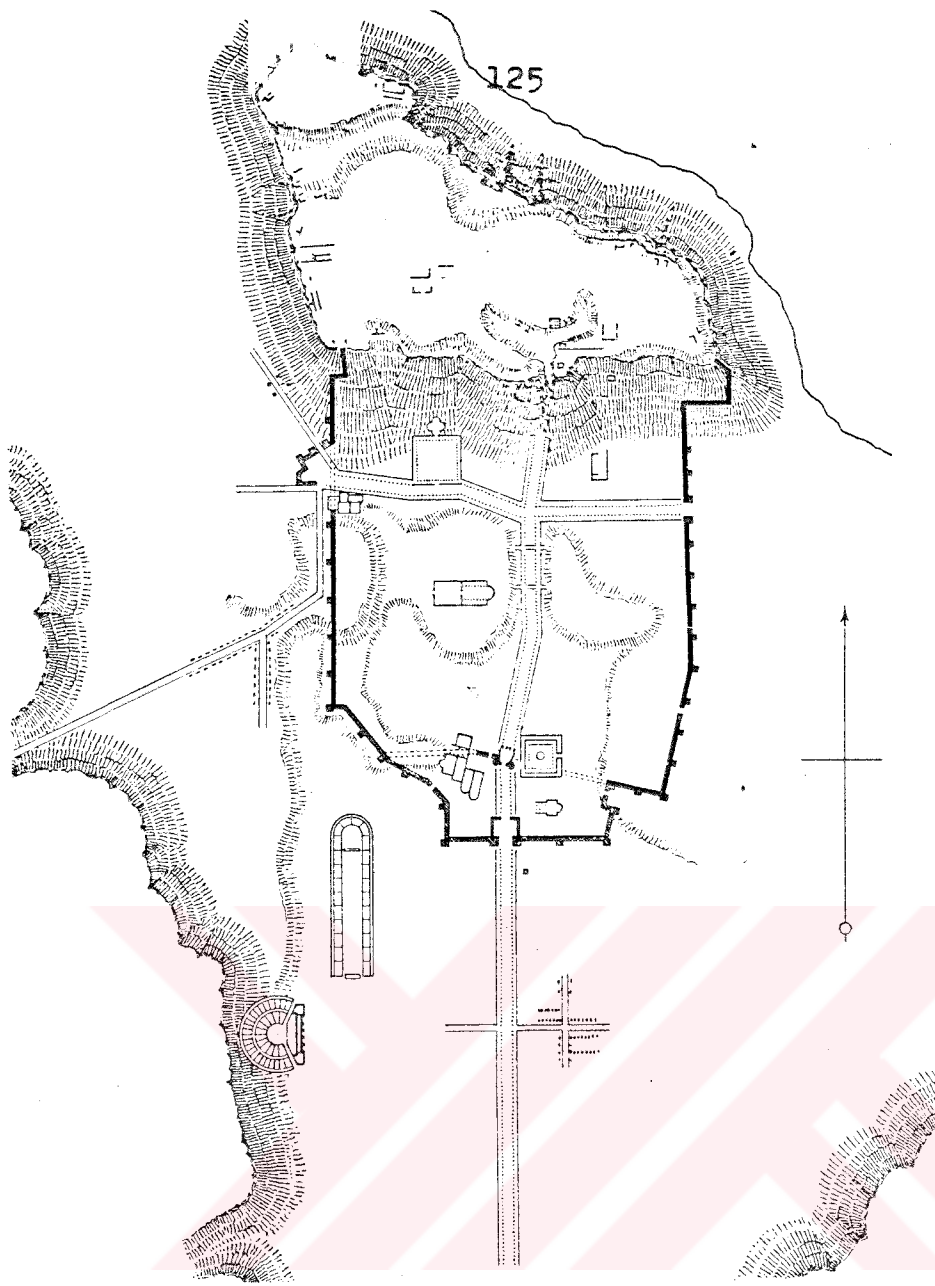
b) Batı yönündeki oturma sıraları

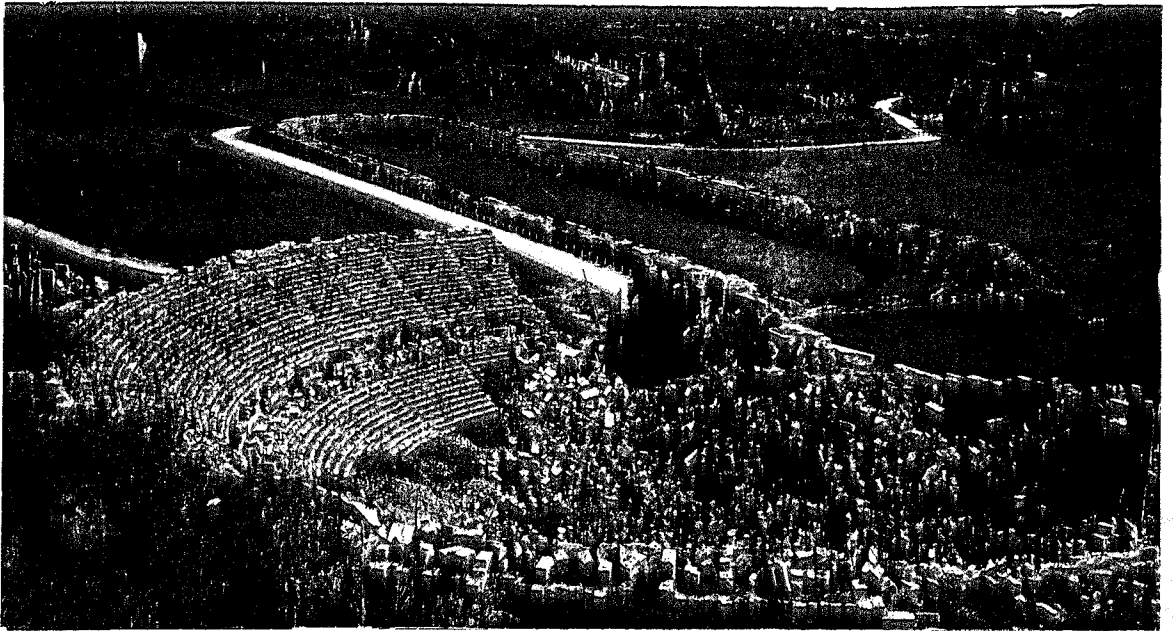
c) Oturma yeri sistem detayı

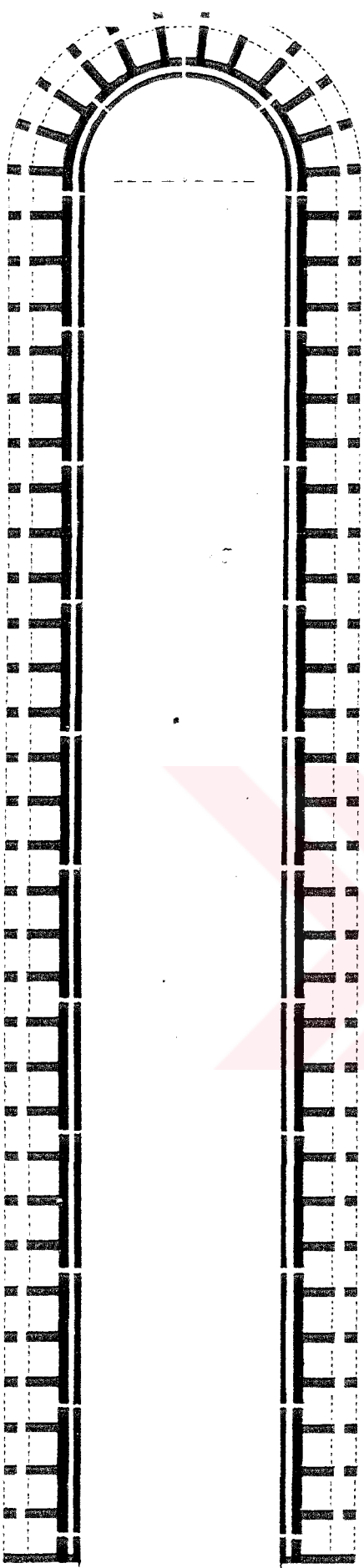
d) Batı yönünden oturma sıraları genel görünümü

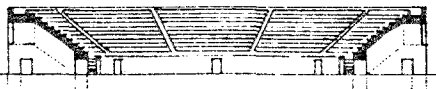
a) Kent planı (Gerkan)

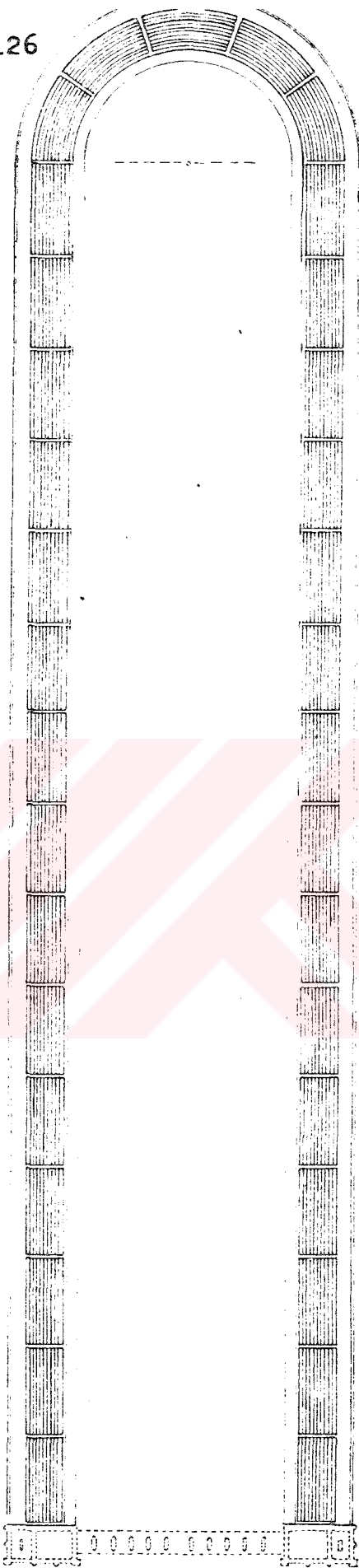
b) Stadion ve Tiyatro'nun kuşbakışı görünüşü

Alt Nivo Planı

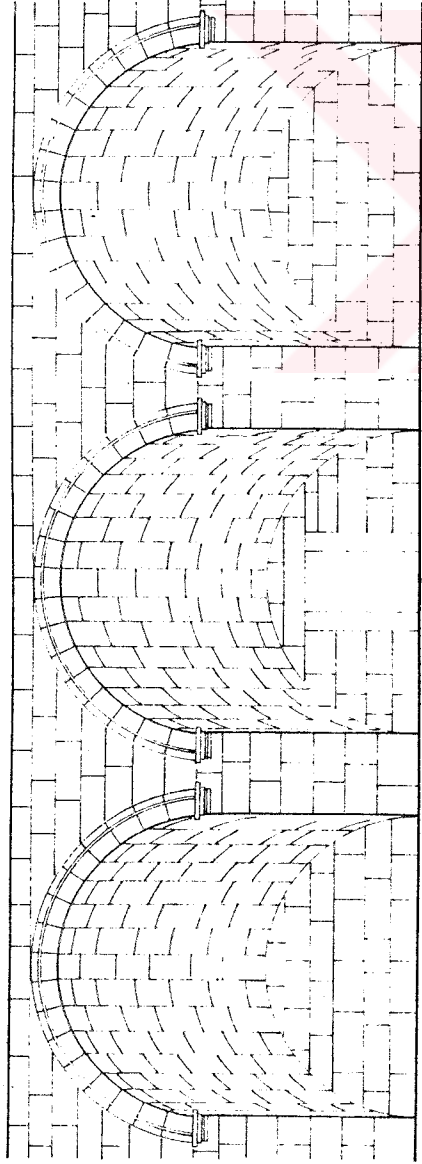
Kesit

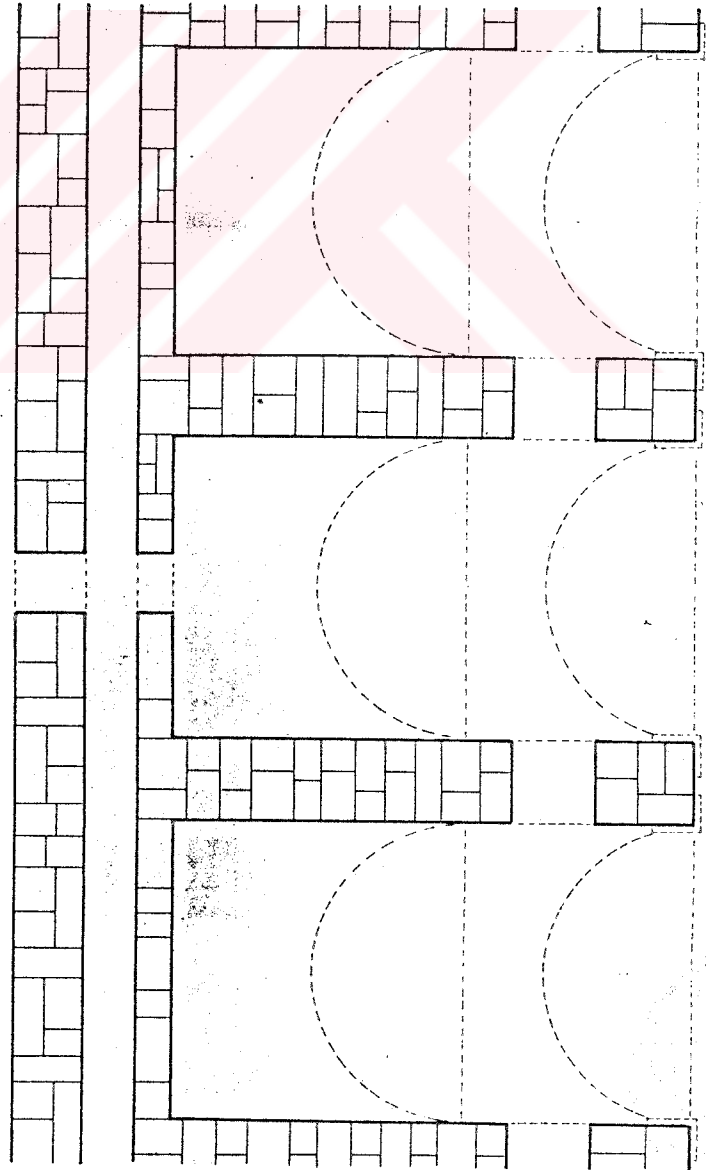
Üst Nivo Planı

R.58. Perge Stadion'u alt ve üst nivo planları

cephe

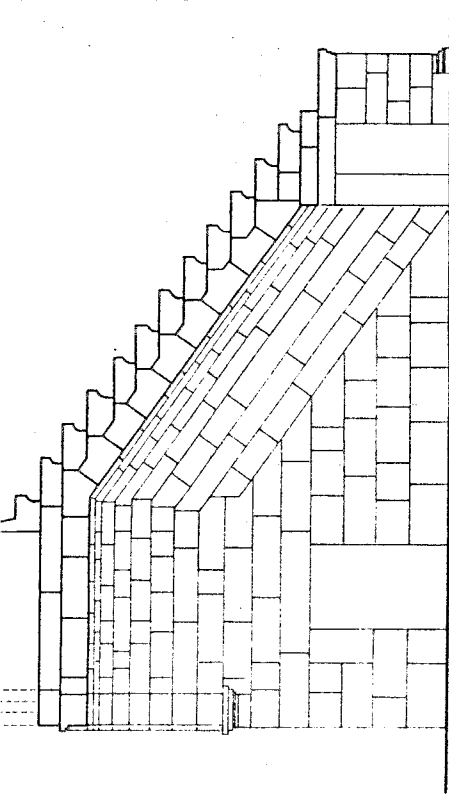

plan

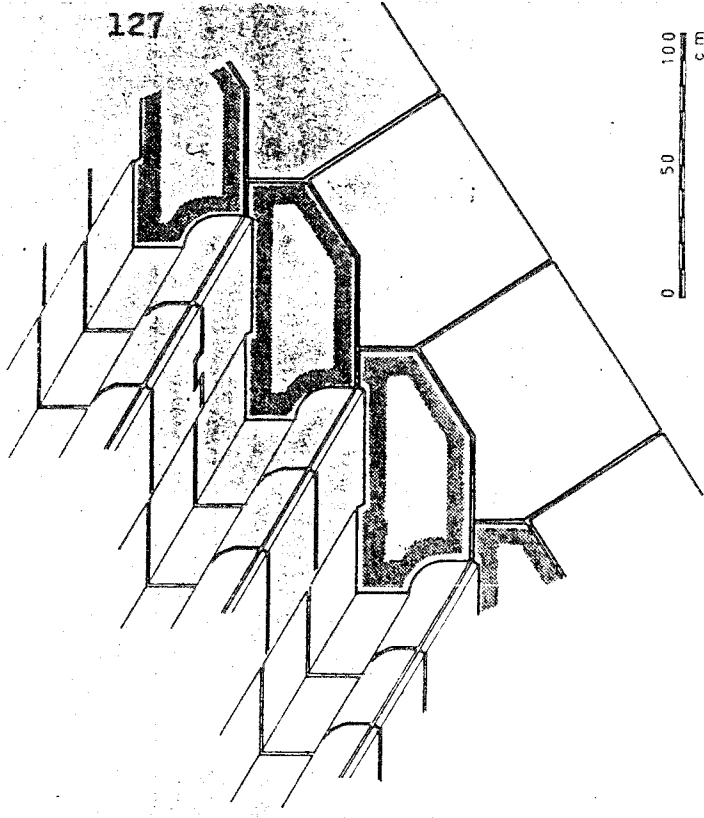
0 1 2 3 4 5 10 m

PERGE - Stadion

R 59. Perge tonozlu alt yapı ve oturma sıraları detayları

kesit

127

0 50 100 cm

a) Kesme taş tonozlu taşıyıcı sistem

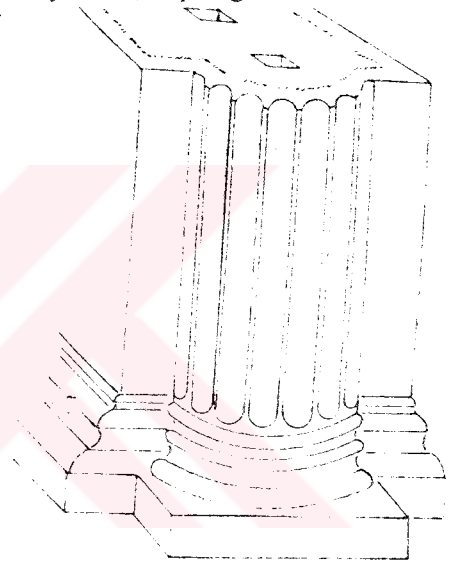
b) Seyirci kademeleri ve tonozların üst görünüşü

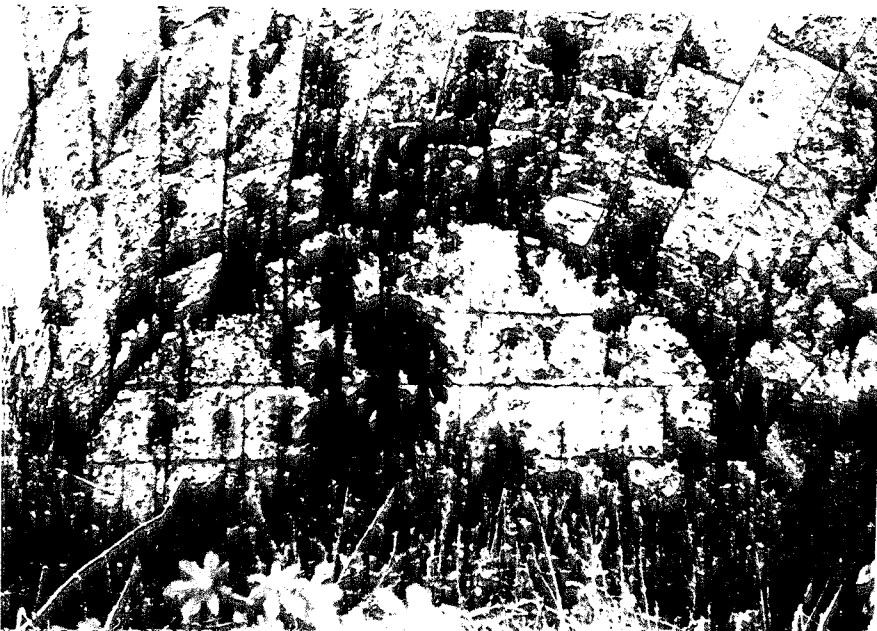
c) Üst galeri ve sphendones

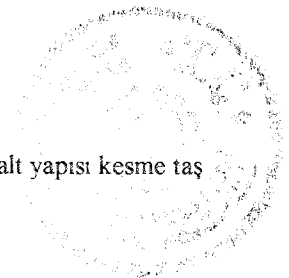
a) Oturma yeri altı, kapalı gezinti mahalli ve ara geçitler

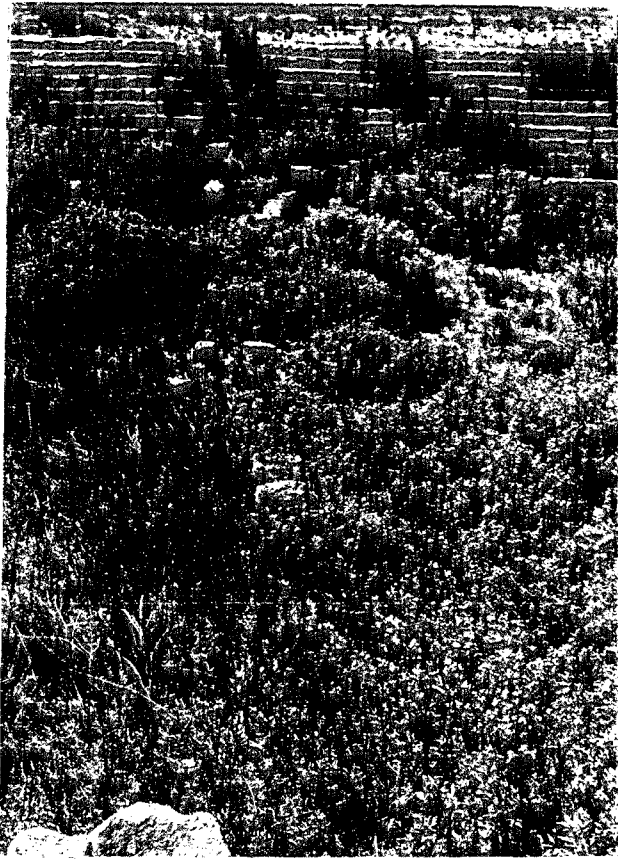

b) Stadion abidevi girişi, plastre kalıntısı

c) Oturma yeri alt yapısı kesme taş tonoz bitimi

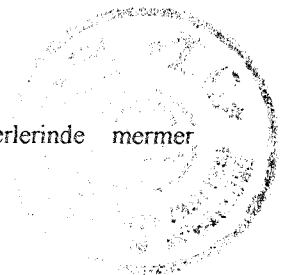
a) Stadion kuzey ucu Geç Antik
Dönem tadilatı

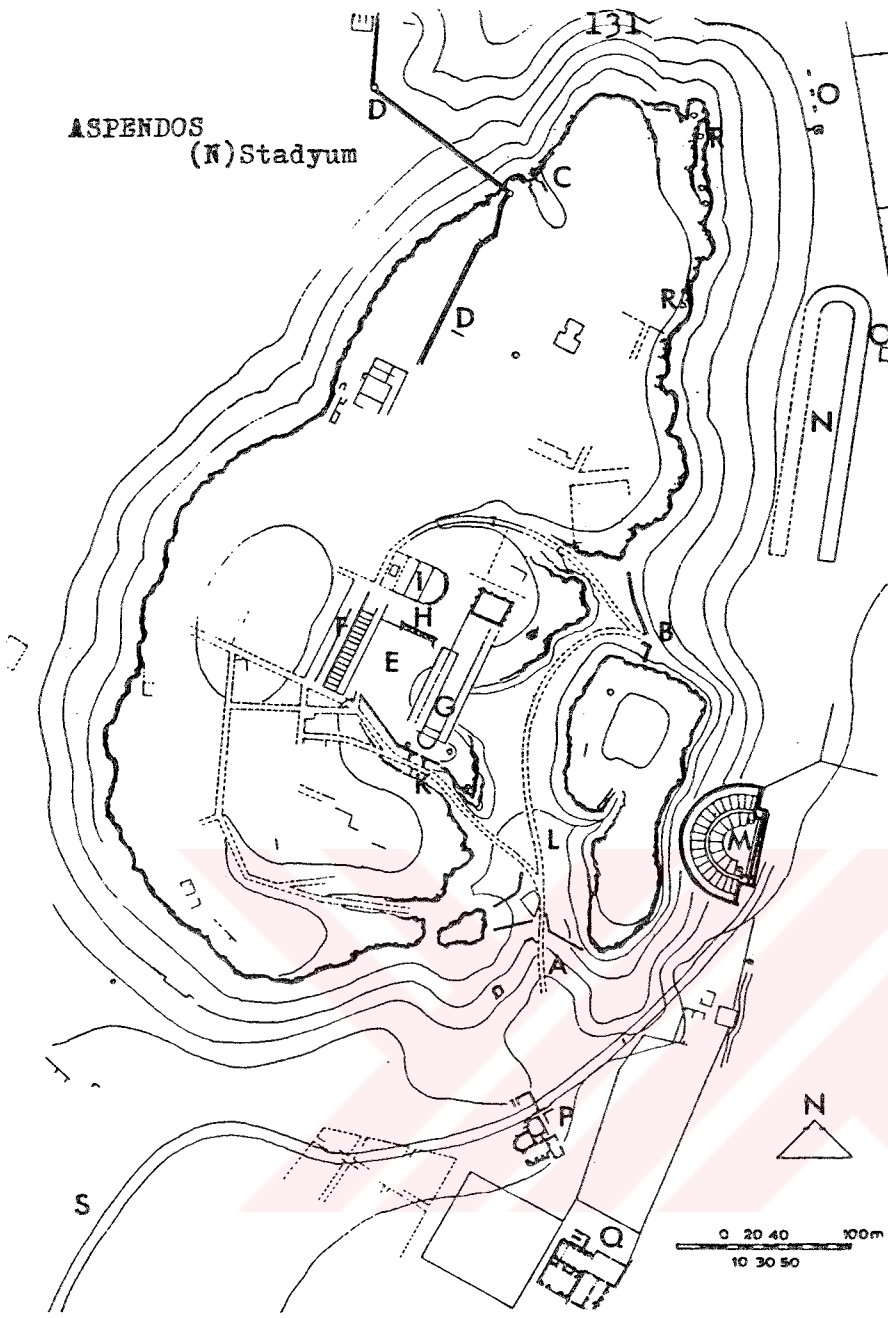

b) Oturma yerleri önü kanal ve
duvar konstrüksiyon ayrıntısı

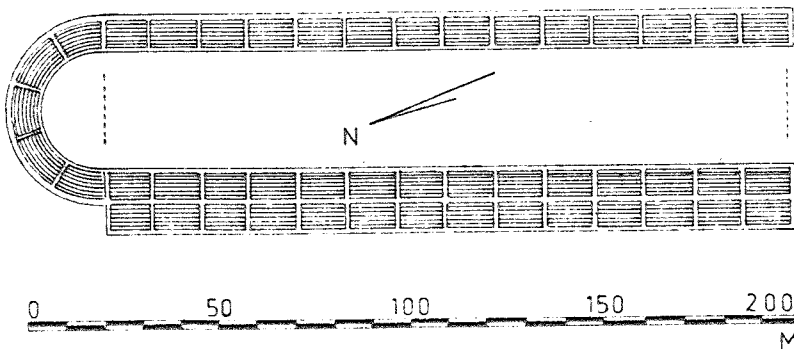

c) Oturma yerlerinde mermer
birleşim ayrıntısı

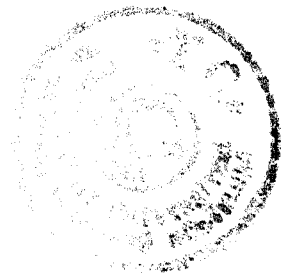

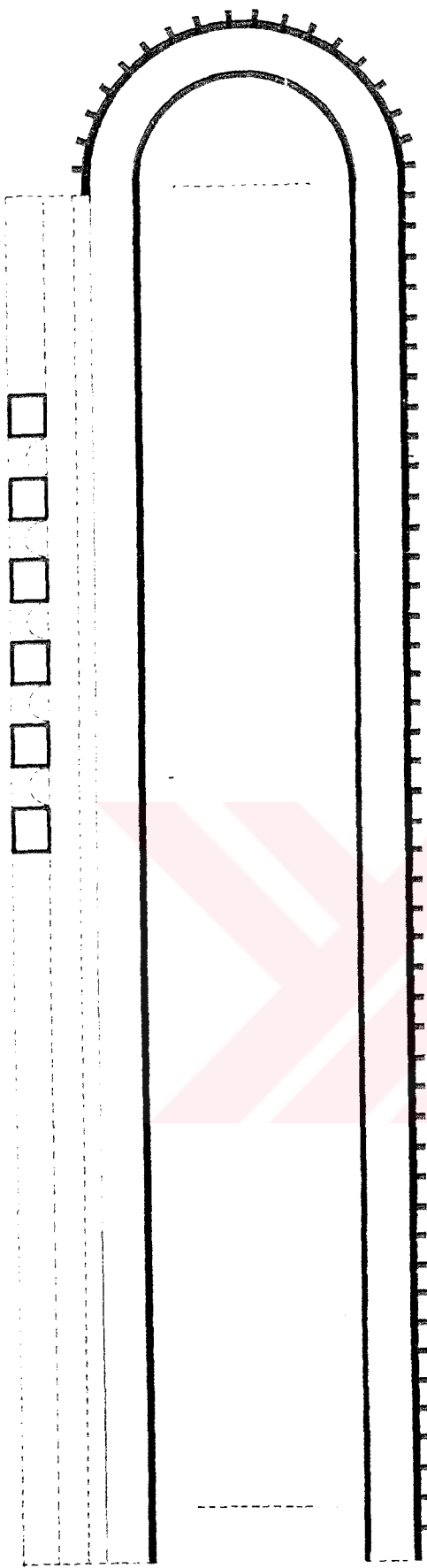

a) Kent planı (Saltuk)

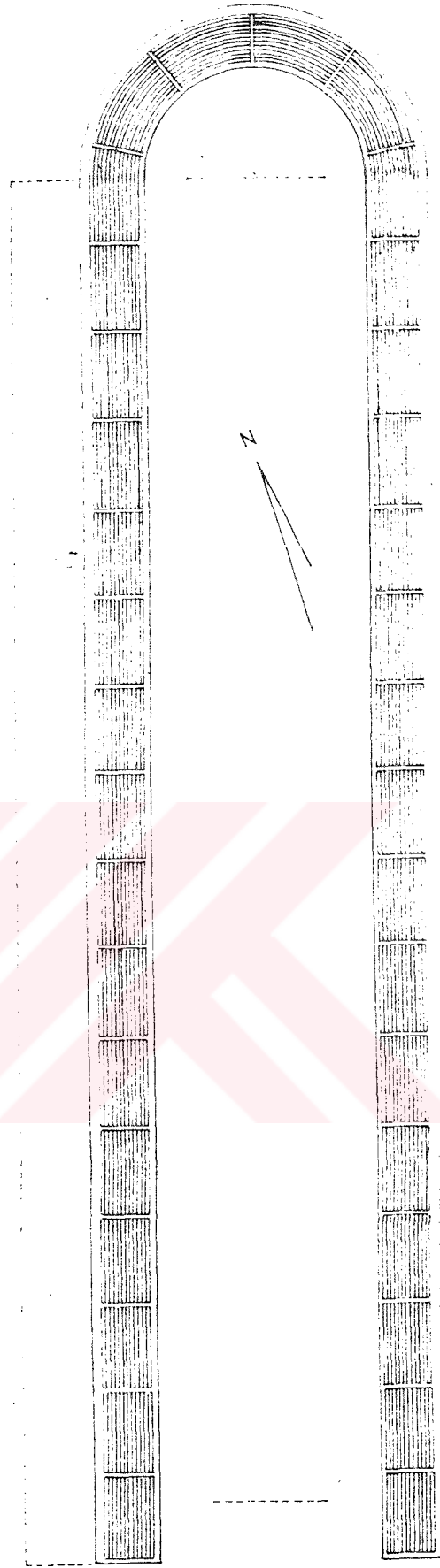

b) Stadion

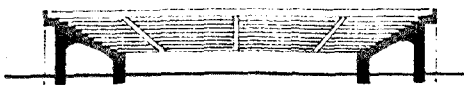

Alt Nivo

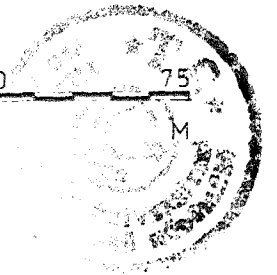
Üst Nivo

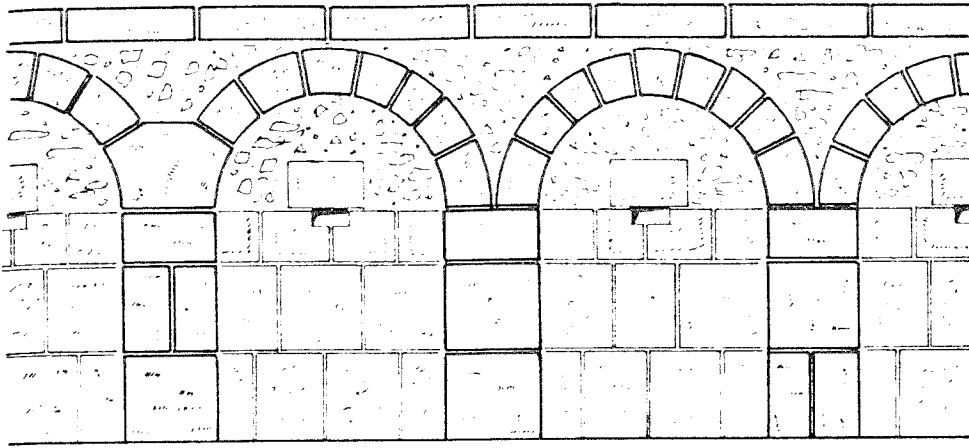

Kesit

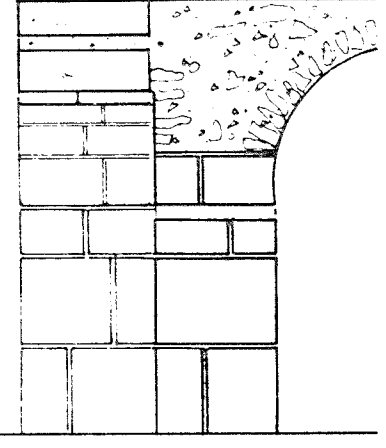
0 25 50 75

R.64. Aspendos Stadion'u alt ve üst nivo planları

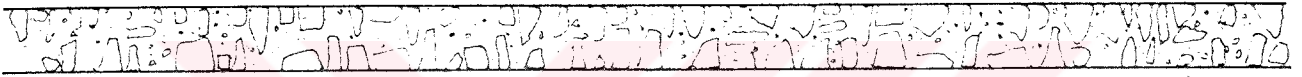

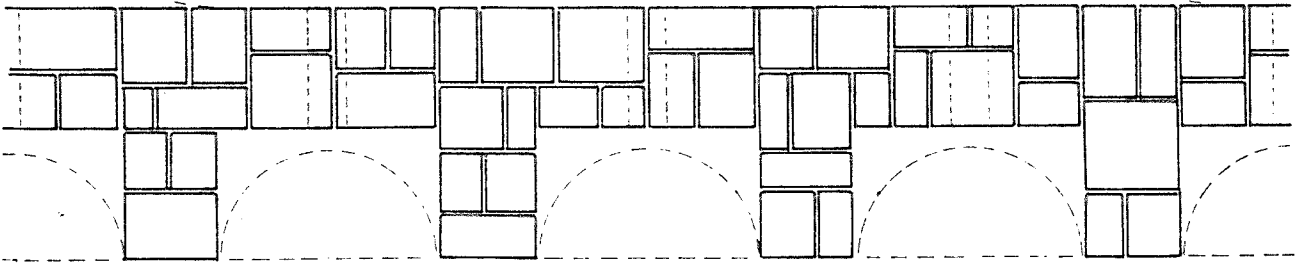
cephe

kesit

xystus

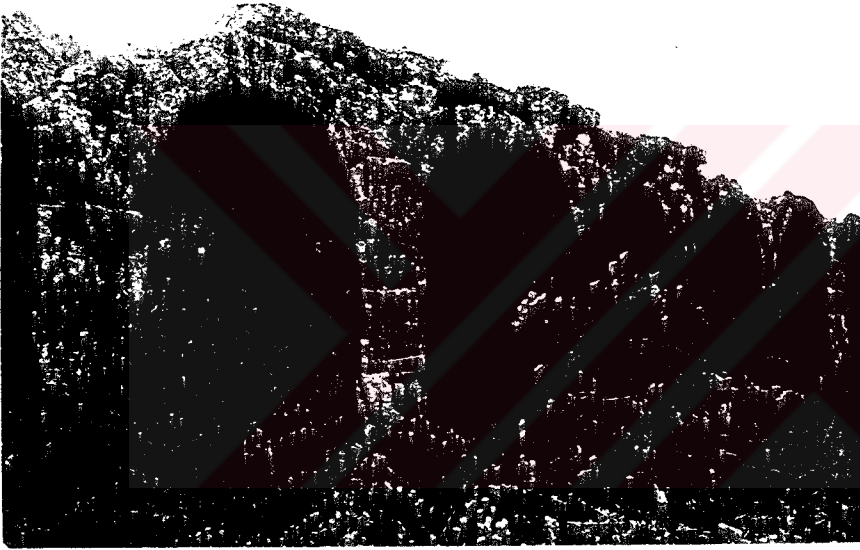
plan

R. 65. Aspendos Stadion'u doğu dış duvarı tonozlu alt yapısı

a) Stadion kuzey görünüşü,
Tiyatro geri planda

b) Doğu oturma yerleri dış cephesi
(Kısmi kesme taş tekniği)

c) Batı oturma yerleri ek kısmı alt
taşıyıcı sistemi

a) Doğu oturma yerleri alt yapısı
iç görünüşü

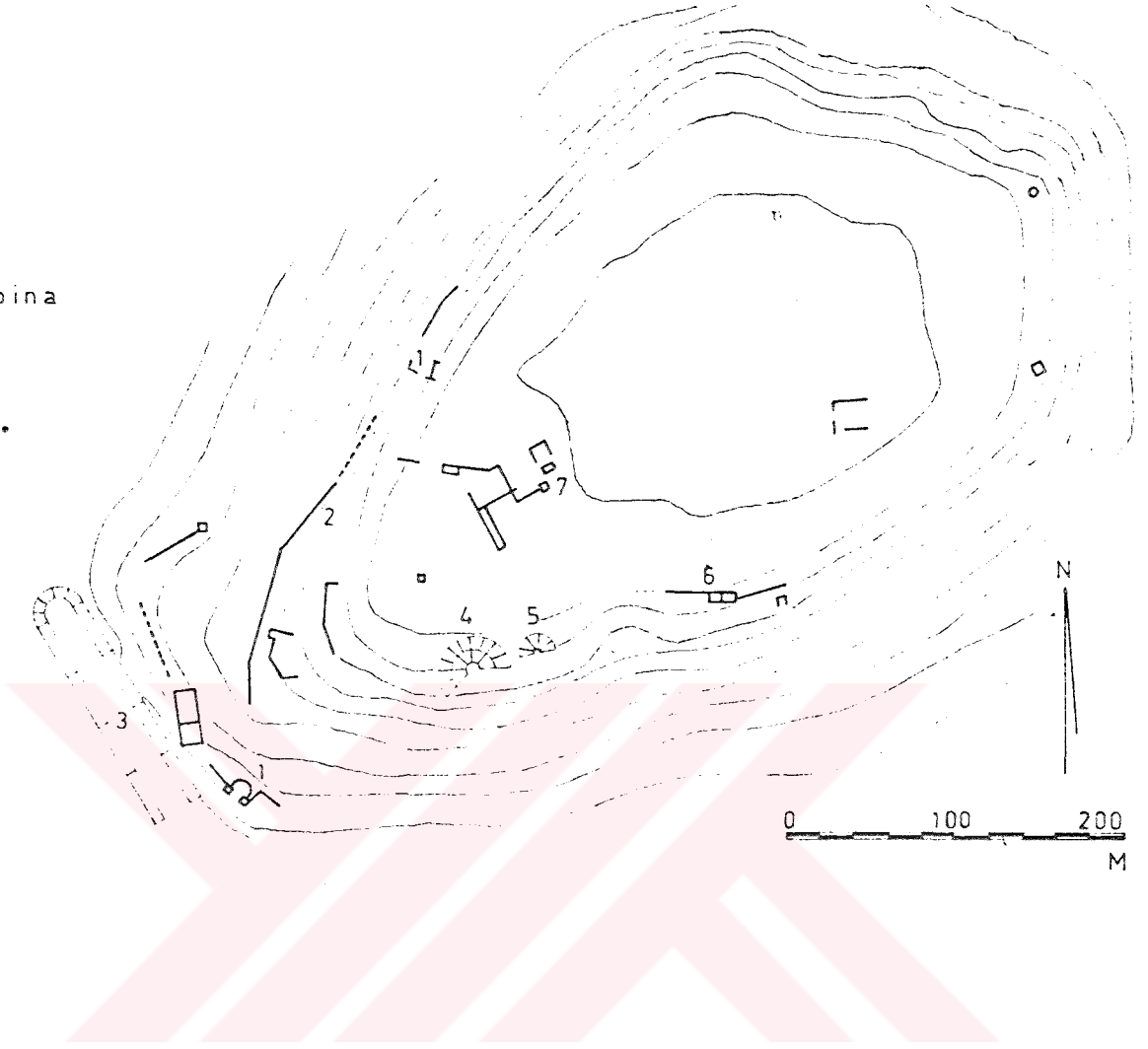

b) Doğu oturma yerleri ve
mazgallar

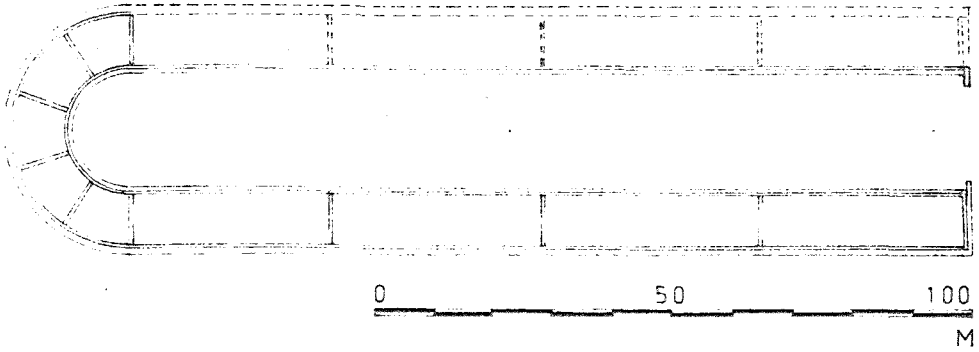

c) Doğu yönünde xystus(?) ve üst
galeri

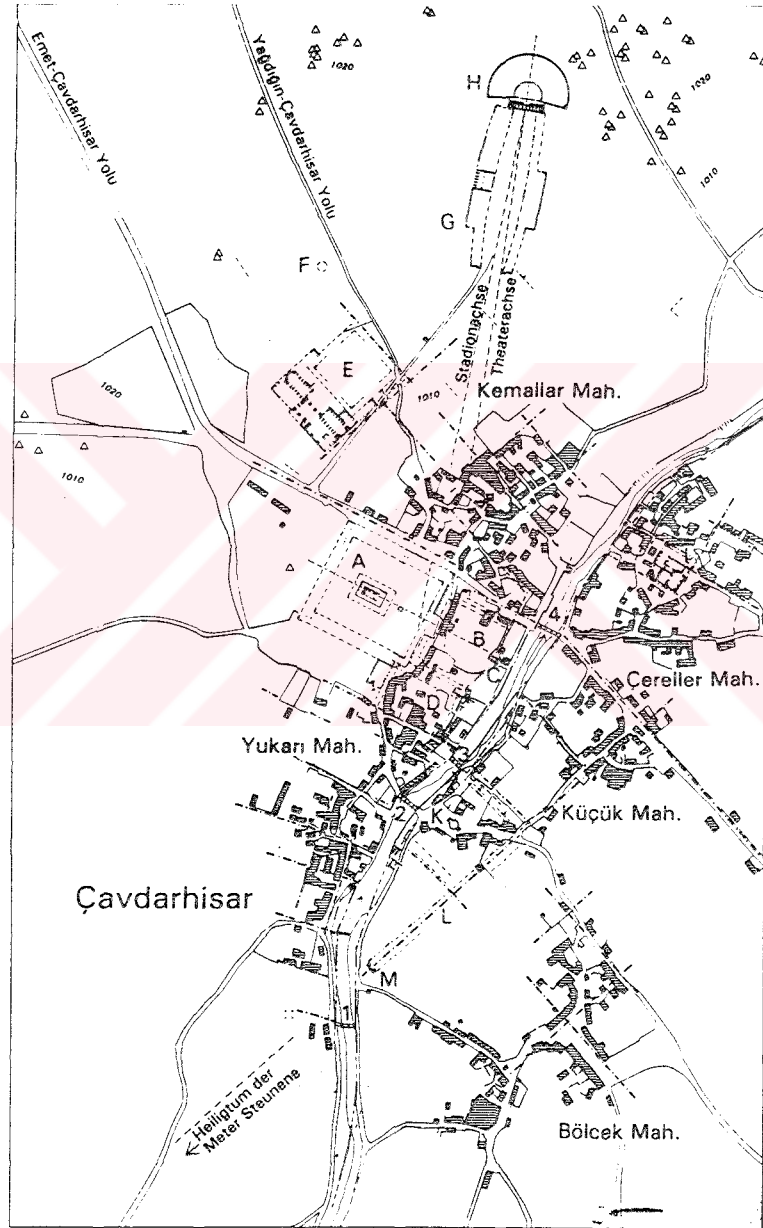
- 1_ Kapılar
- 2_ Rampa
- 3_ Stadion
- 4_ Tiyatro
- 5_ Odeon
- 6_ Evler
- 7_ Yazıtlı bina

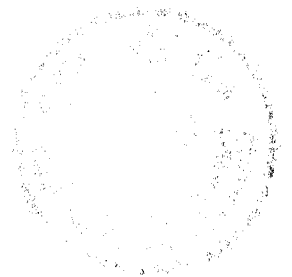
a) Kent planı

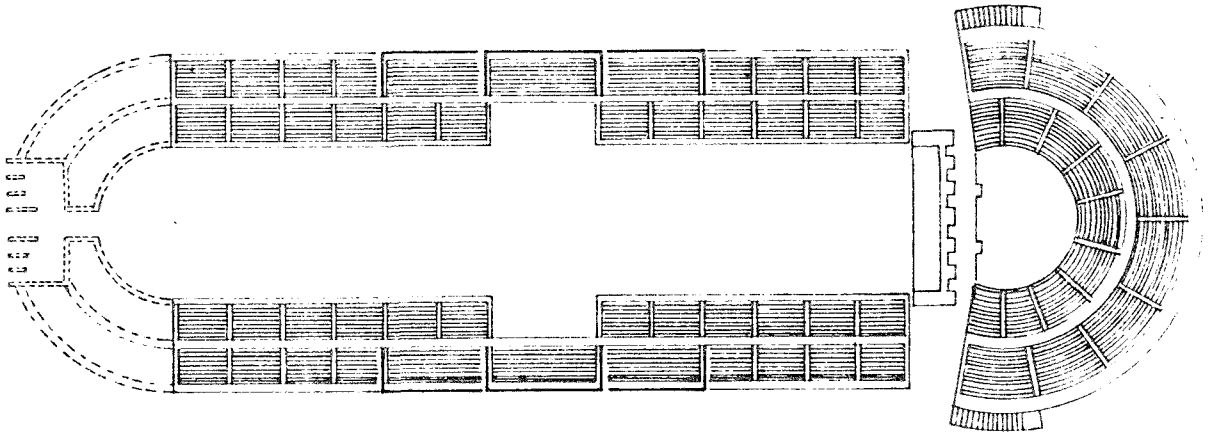

b) Stadion

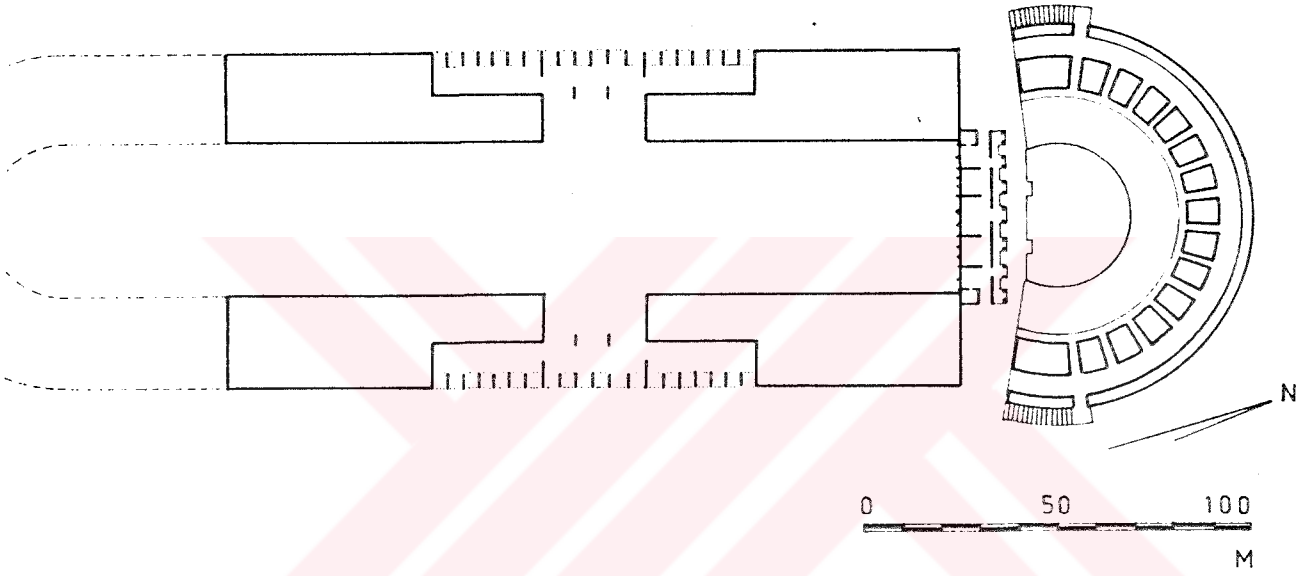

R. 69. Aizanoi Kenti planı

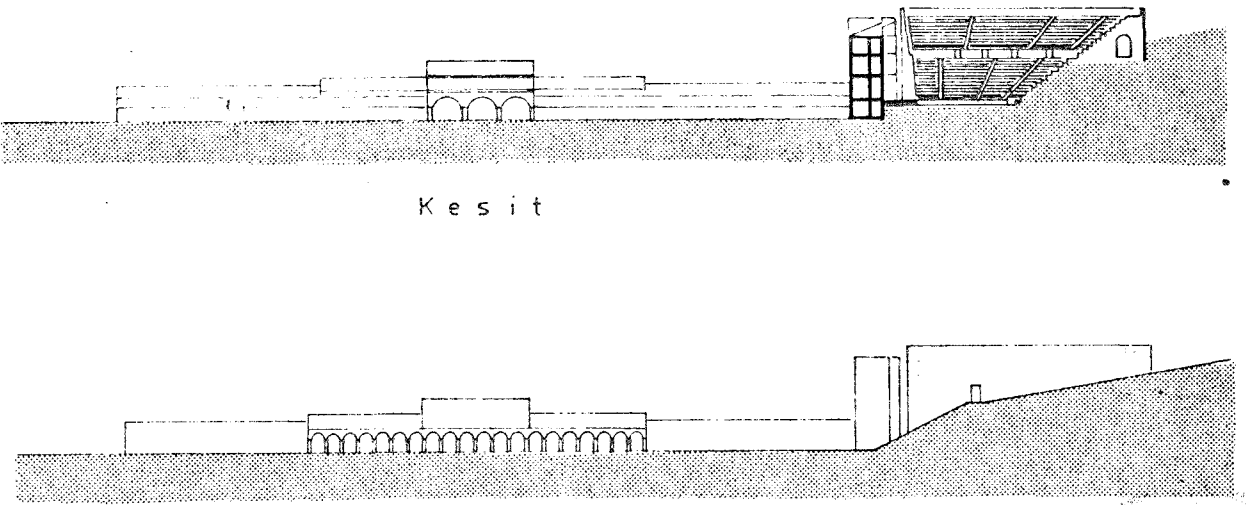

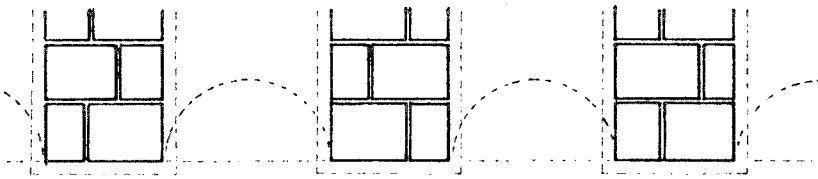
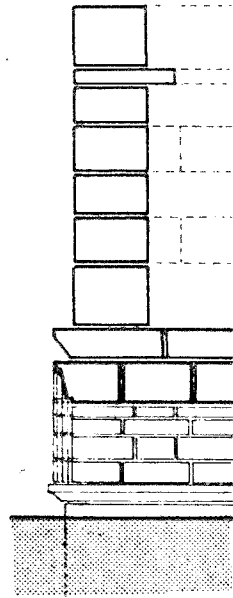
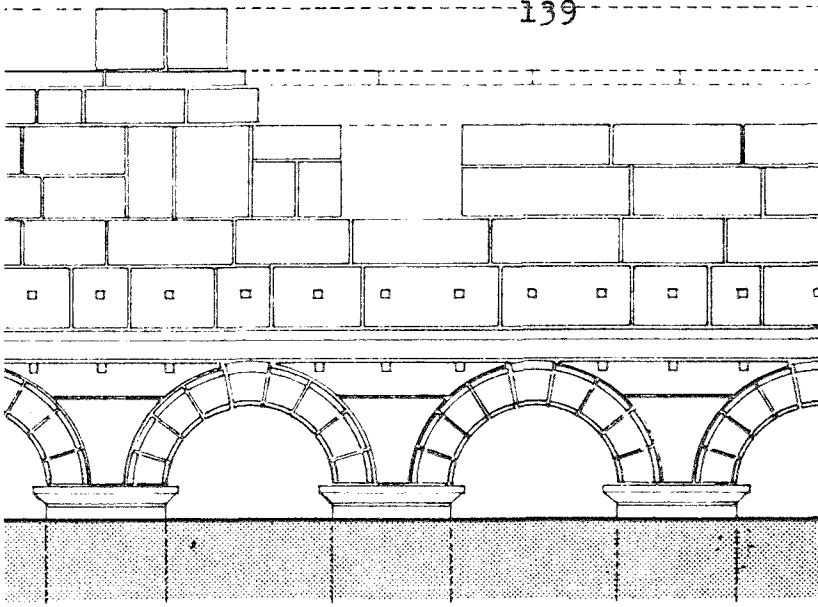
Plan

Kesit

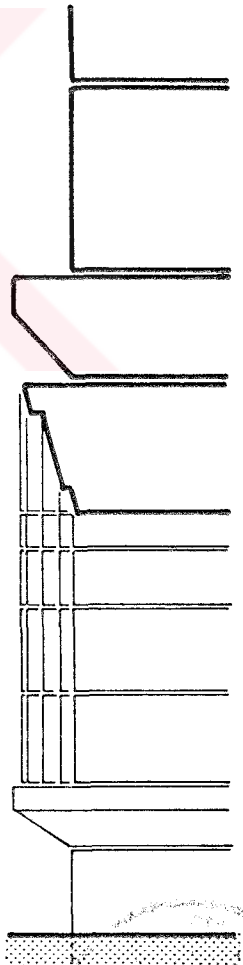
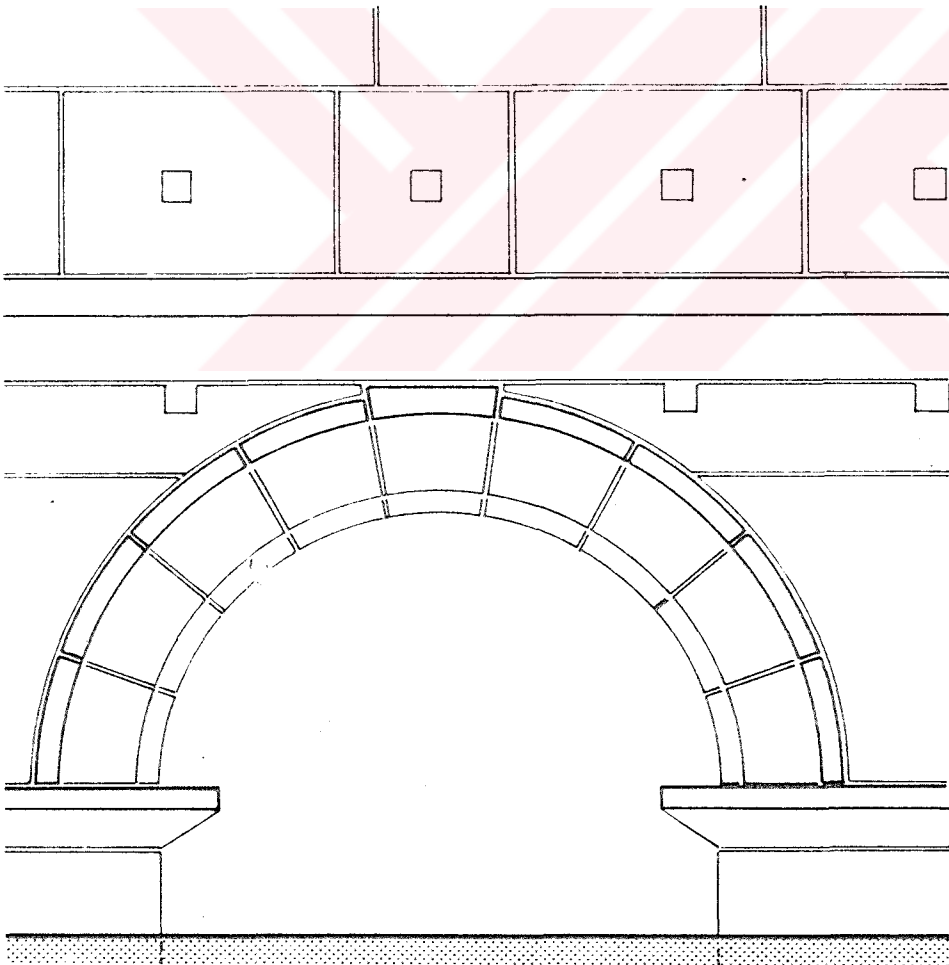

Cephe

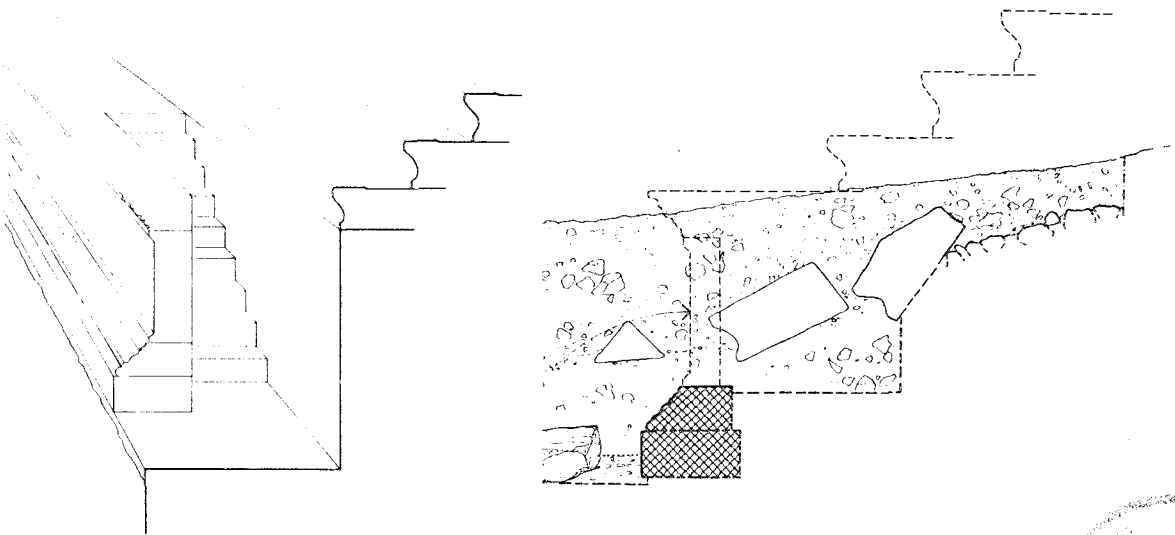
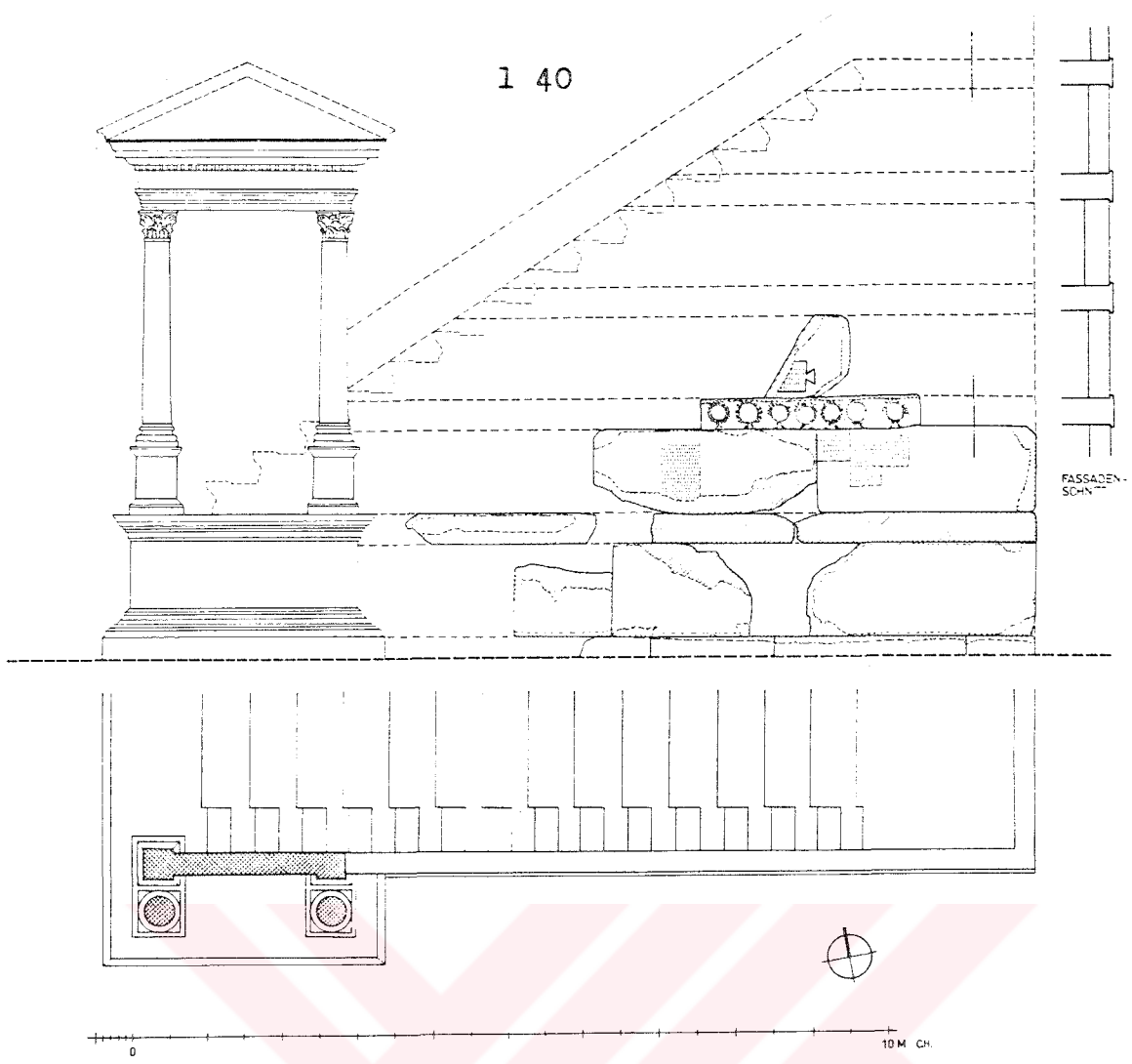
Pulvinar Sistemi

0 1 2 3 4 5
M

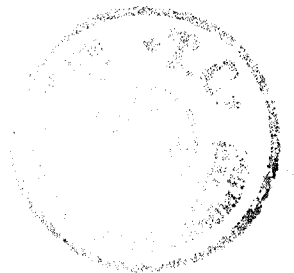

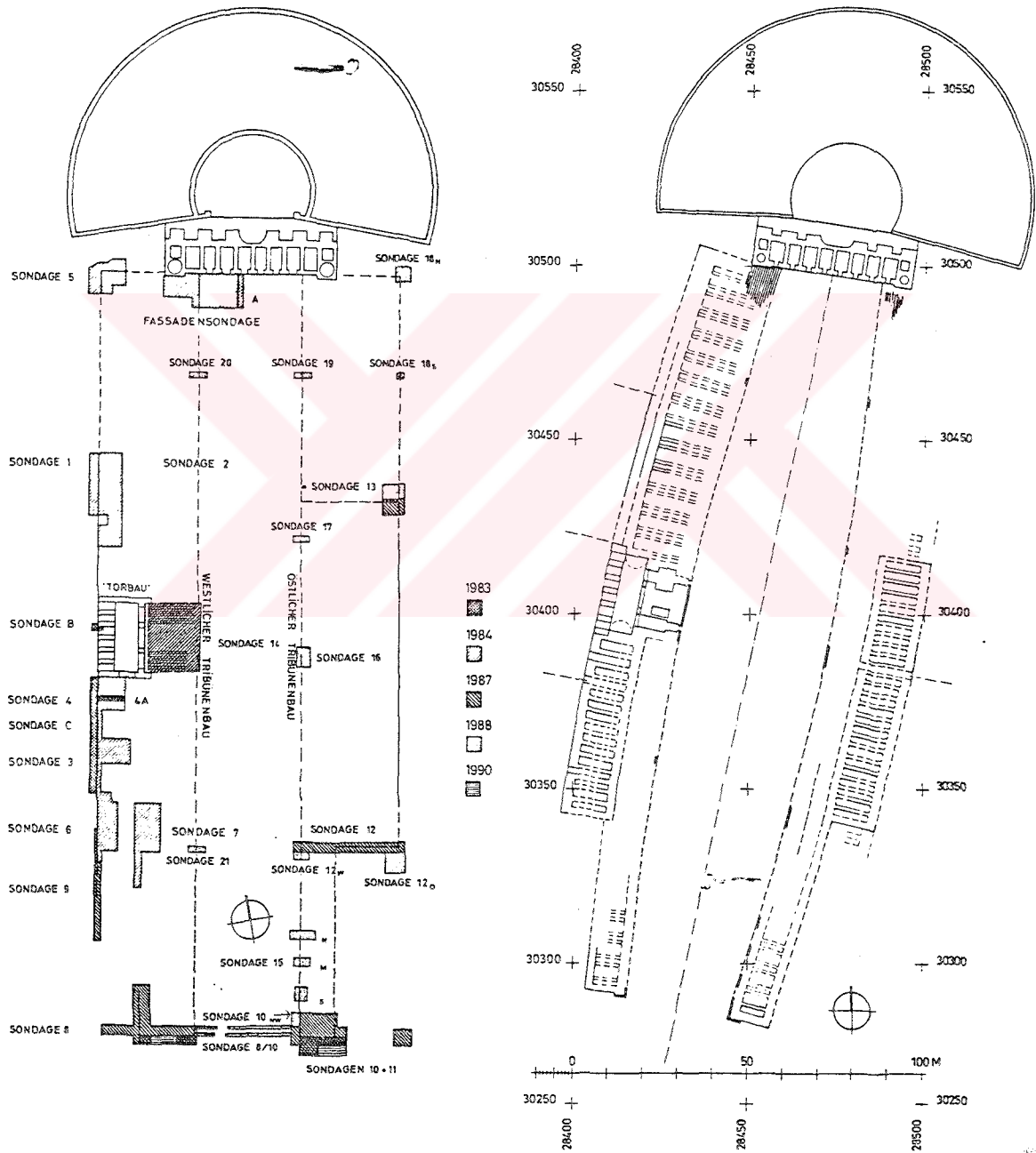
0 50 100 150 200 250
cm

R. 71. Aizanoi Stadion giriş kapıları sistemi

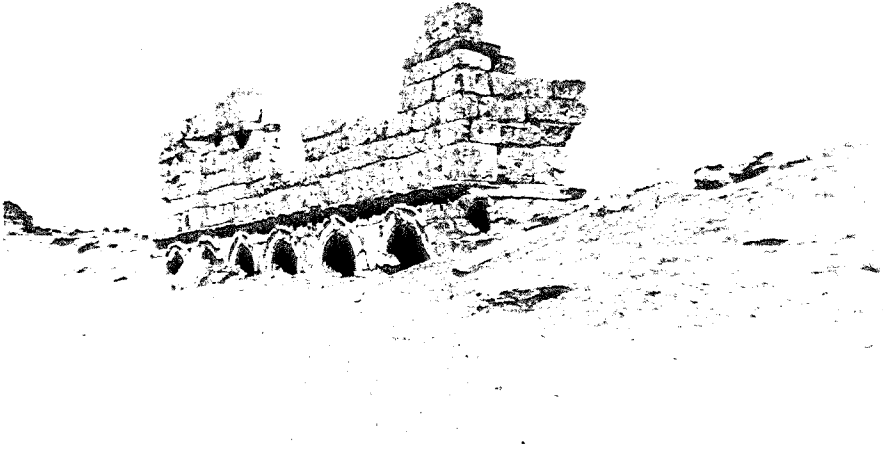

R. 72. Aizanoi Stadion'u parados duvarı rekonstrüksiyonu (Hoffmann)

R. 73. Aizanoi Stadion'u sondajlar ve zemin kat planı (Hoffmann)

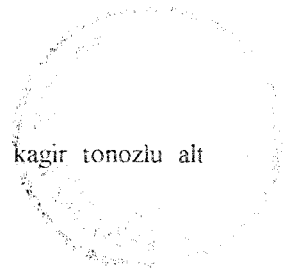
a) Batı cephesi giriş ve pulvinar dış görünüşü

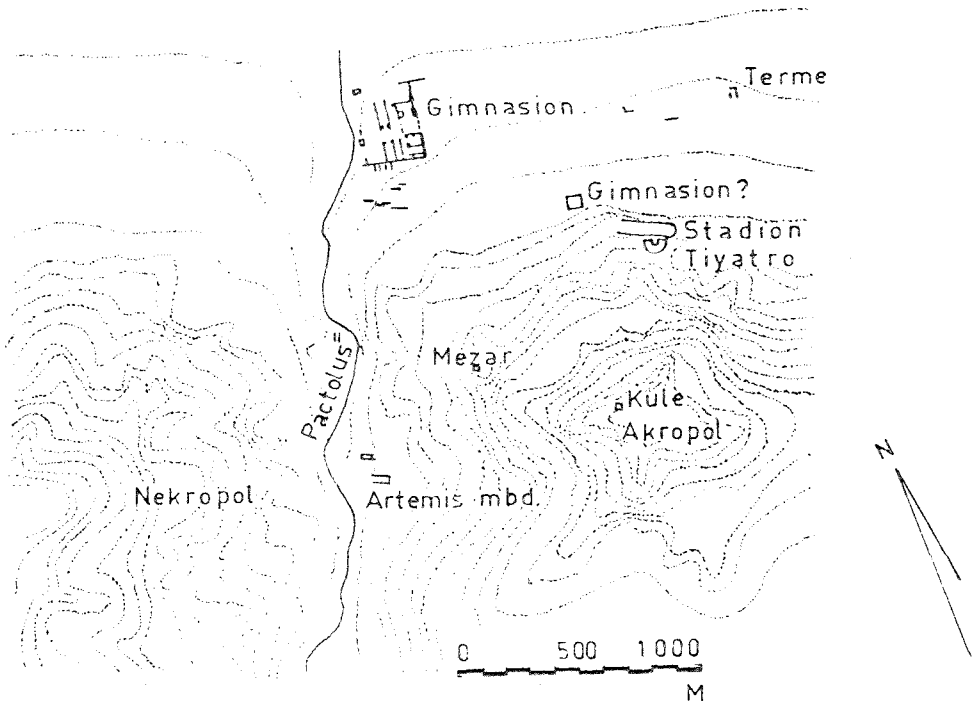

b) Pulvinar iç görünüşü ve geri planda tiyatro

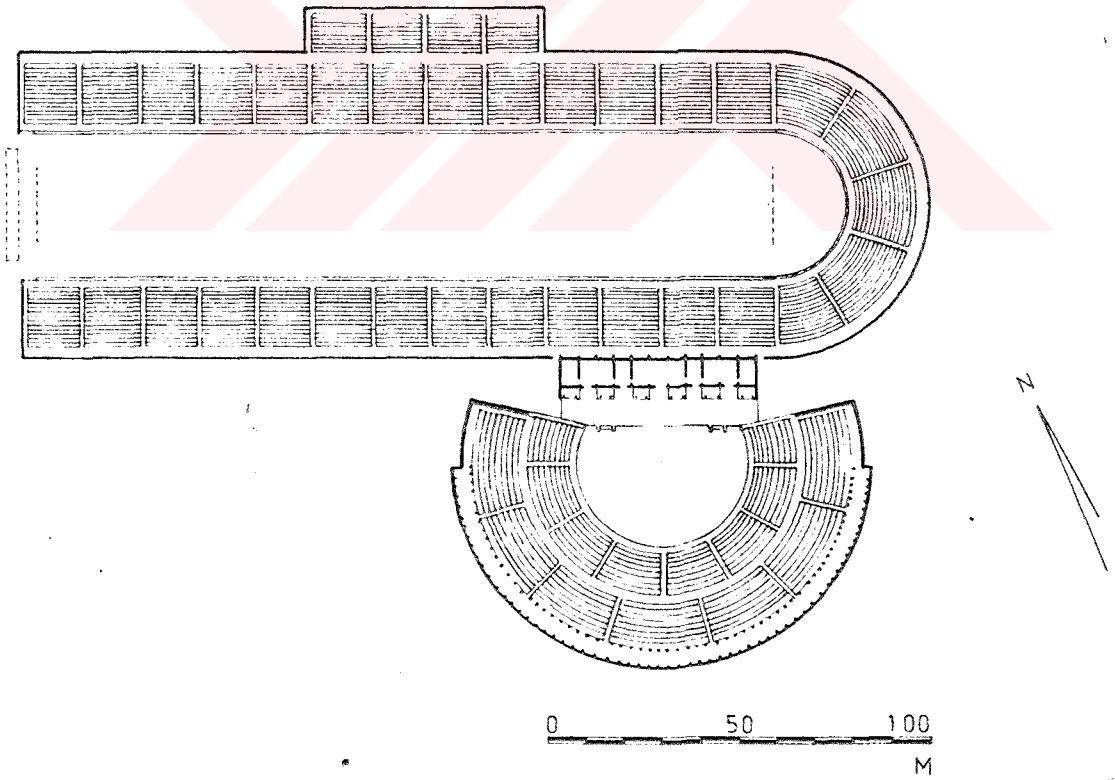

c) Giriş kapısı kagir tonozlu alt yapısı

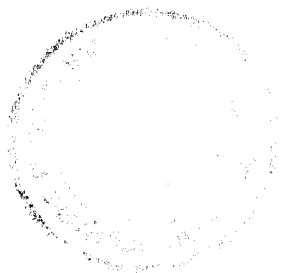

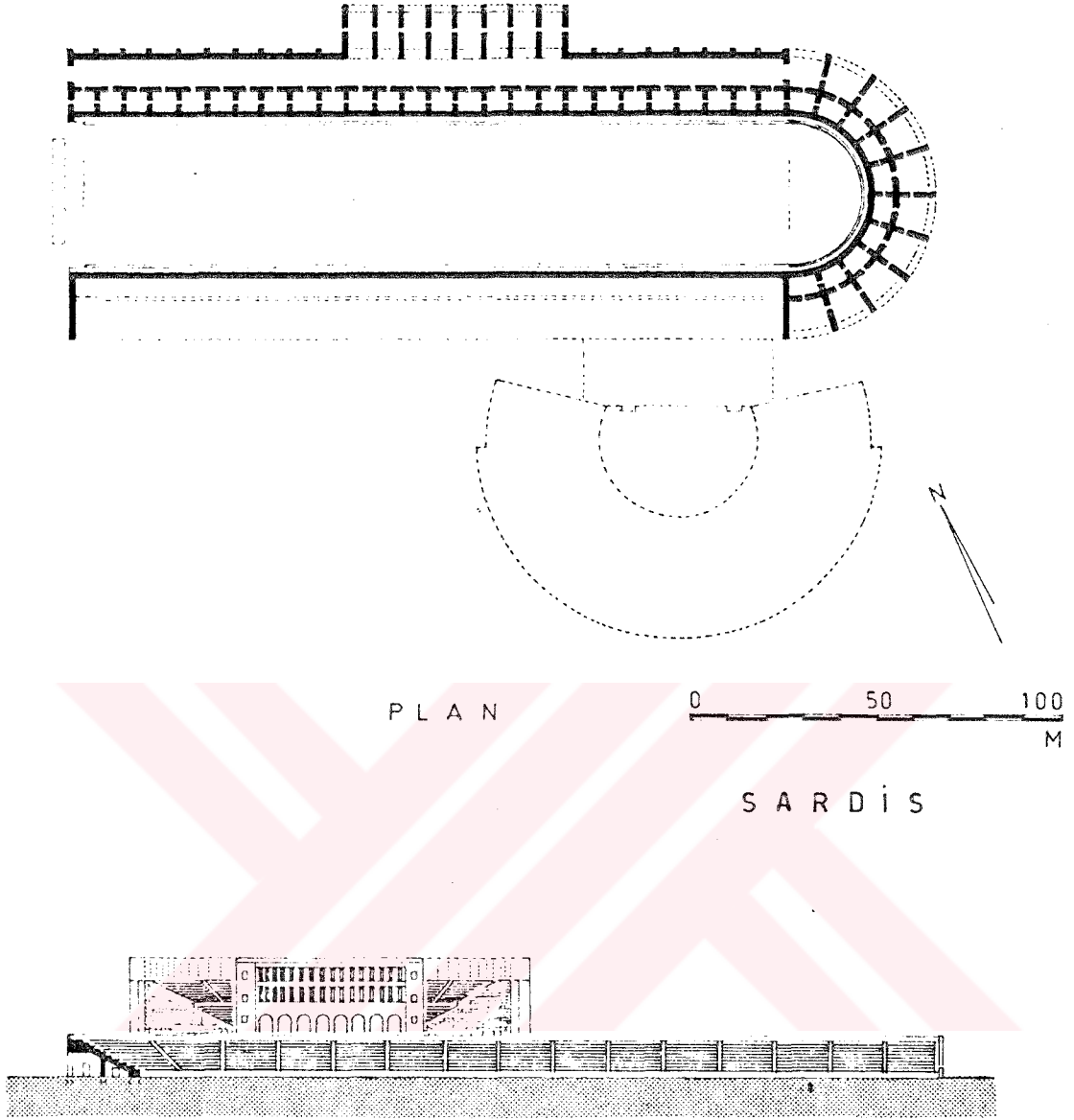
a) Kent planı

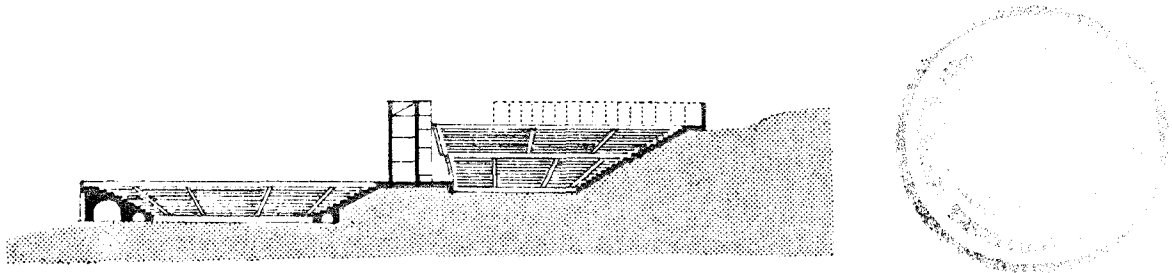
b) Stadion planı

R. 75. Sardis

BOY KESİT

EN KESİT

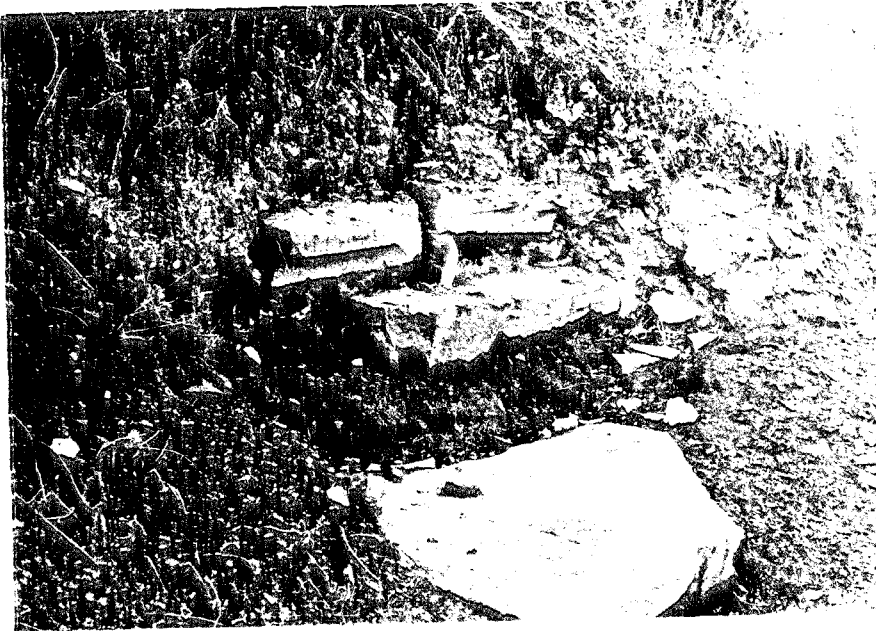
R. 76. Sardis Stadion'u alt nivo planı ve kesitleri

a) Genel görünüş, sağda pulvinar

b) Pulvinar (Loca) alt yapısı

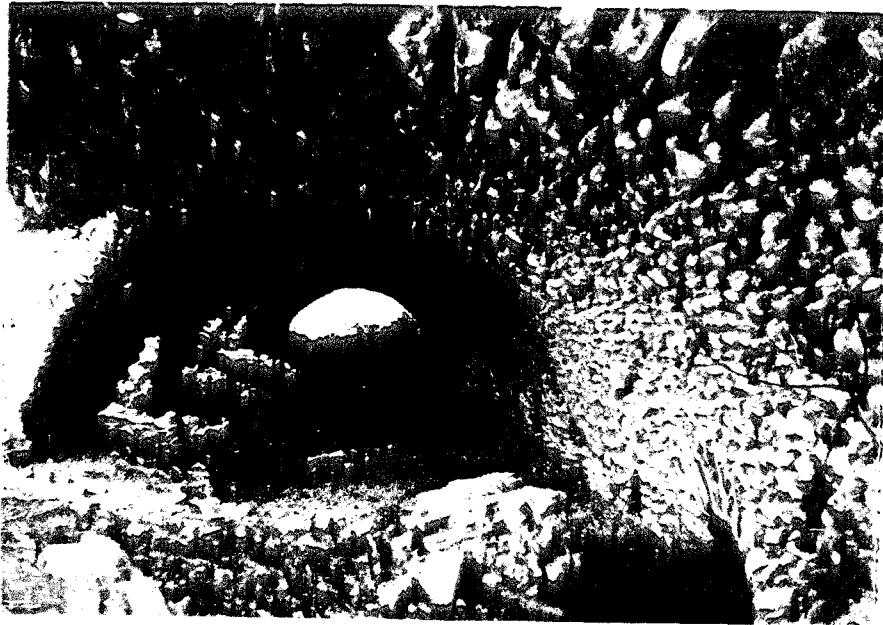
c) Oturma yerleri mermer elemanları

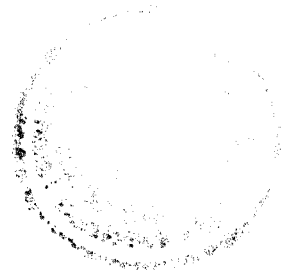
a) Kuzey oturma yeri detayı

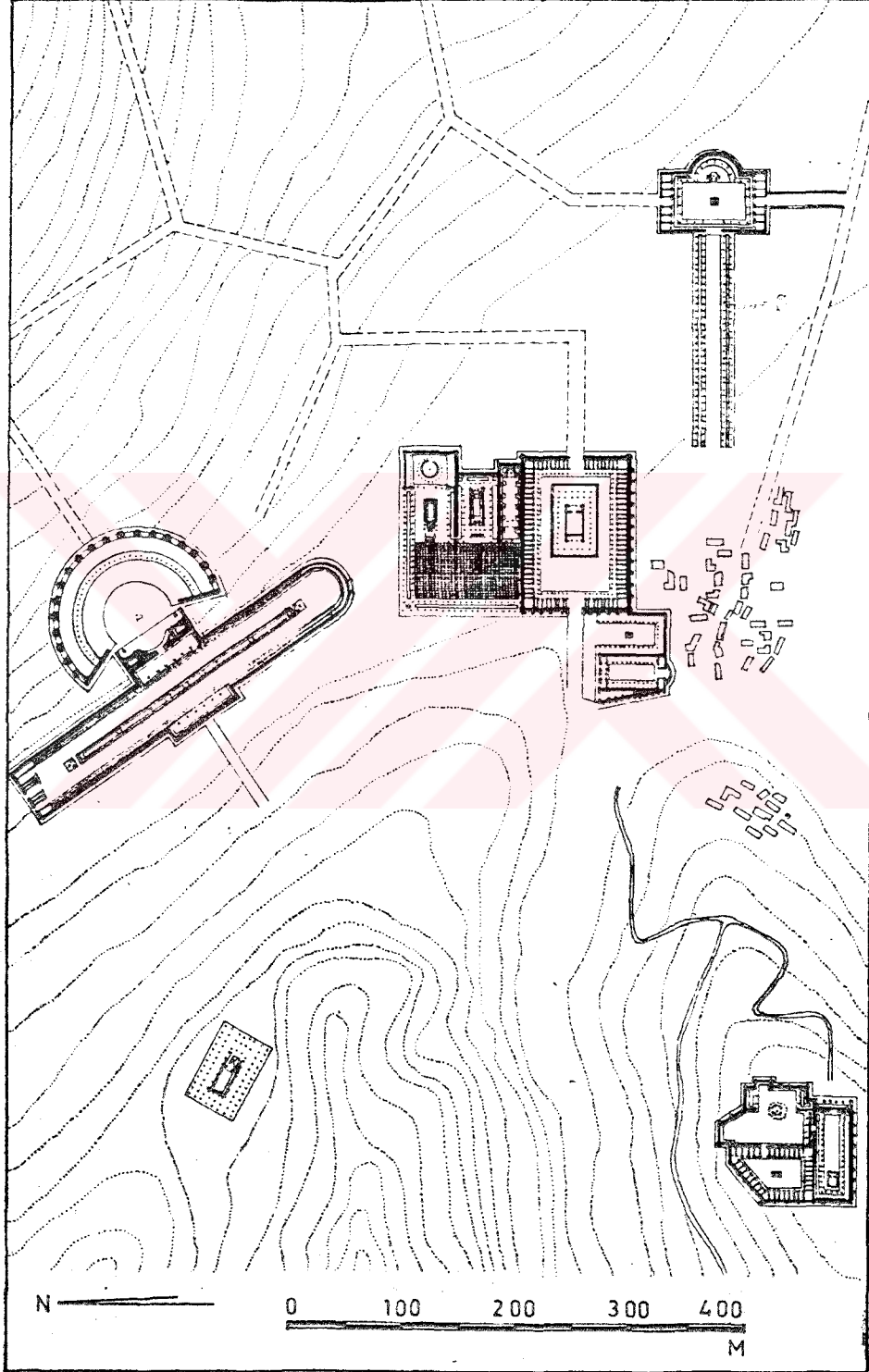

b) Sphendonea konstrüksiyonu

c) Oturma yerleri alt yapısı, iç galeri kuzey yönü dağıtıcı mekânı (Kysistus)

R. 79. Pessinus Kenti planı ve Tiyatro-Hipodrom bütünü

PİST ÖLÇÜLERİ ve TİPLERİ

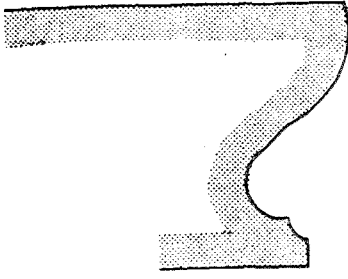
A - <u>YUNANİSTAN</u>	<u>uzunluk</u>	<u>genişlik</u>	<u>form</u>
Olympia	191,27m	31,60m	D
Epidauros	181,30m	29,50m	D
Atina	184,96m	30,26m	T.S.
Delphoi	178,35m	28,50m	T.S.
Isthmia	178,60m	28,60m	T.S.
B - <u>KÜÇÜK ASYA STADİONLARI :</u>			
Didyma	191.00m ?	13,50m	D ?
Miletus	191,40m	29,50m	D
Priene	191,40m	20.00m	D
Jassus	177.00m	20.00m	D
Aegae	190.00m ?	20.00m	D
Ephesos	191,40m	30.00m	T.S.
Perge	191,50m	34.00m	T.S.
Aspendos	176.70m ?	28,50m	T.S.
Selge	177.00m ?	20.00m	T.S.
Silyum	177.00m ?	20.00m	T.S.
Magnesia(ad maeandrum)	185,90m	31.00m	T.S.
Heracleia ad Salbacus	190.00m ?	30,50m ?	T.S.
<u>STADİON - AMFİTEATRONLAR</u>			
Aphrodisias	191,50m	39.00m	Ç.S.
Laodicea ad Lycus	192,30m	34.00m	Ç.S.
Nysa an maeandrum	192.00m	44.00m	Ç.S.
<u>STADİON - HİPPODROM :</u>			
Sardis	191-240m ?	41.00m	T.S. ?
Aizanoi	191-240m ?	46,40m	T.S. ?
Pessinus	191-240m ?	41.00m	T.S. ?

N.B. : Pist uzunluklarında sphendonealar hariçtir.

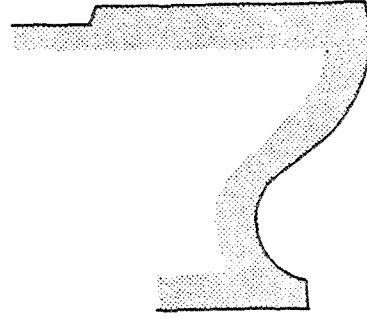
D - Dikaörtgen

T.S - Tek sphendonealı

Ç.S - Çift "

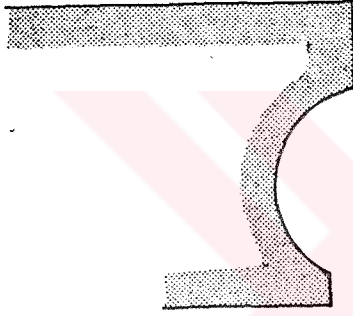

Priene
Miletos

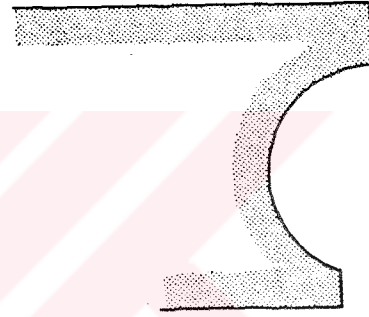

Magnesia ad Maendrum

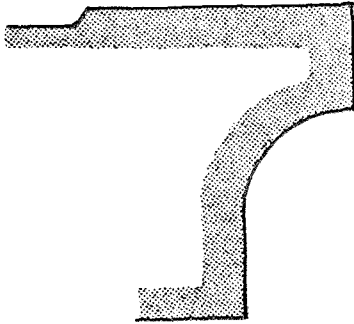
HELLENİSTİK DEVİR

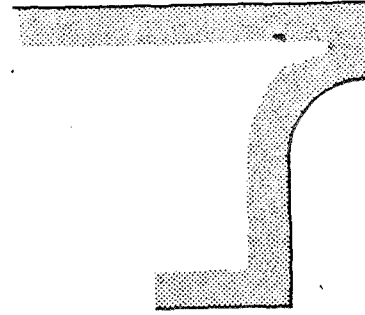
Heracleia ad Salbacos

Aizanoi

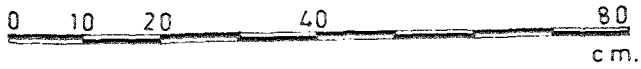

Perge

Aphrodisias

ROMA DEVRİ

Miletos

Didyma

Priene

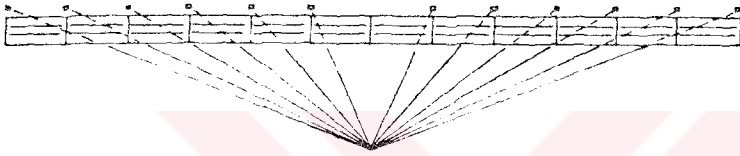
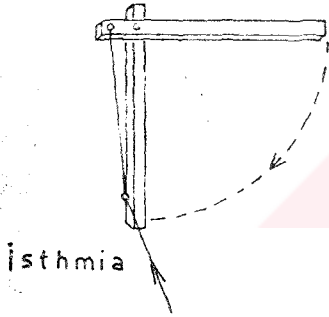
0 5 10
M

Olimpia

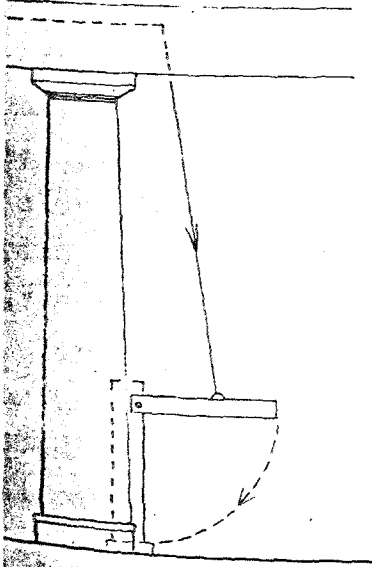
Delphoi

Mermer Eşik Taşları

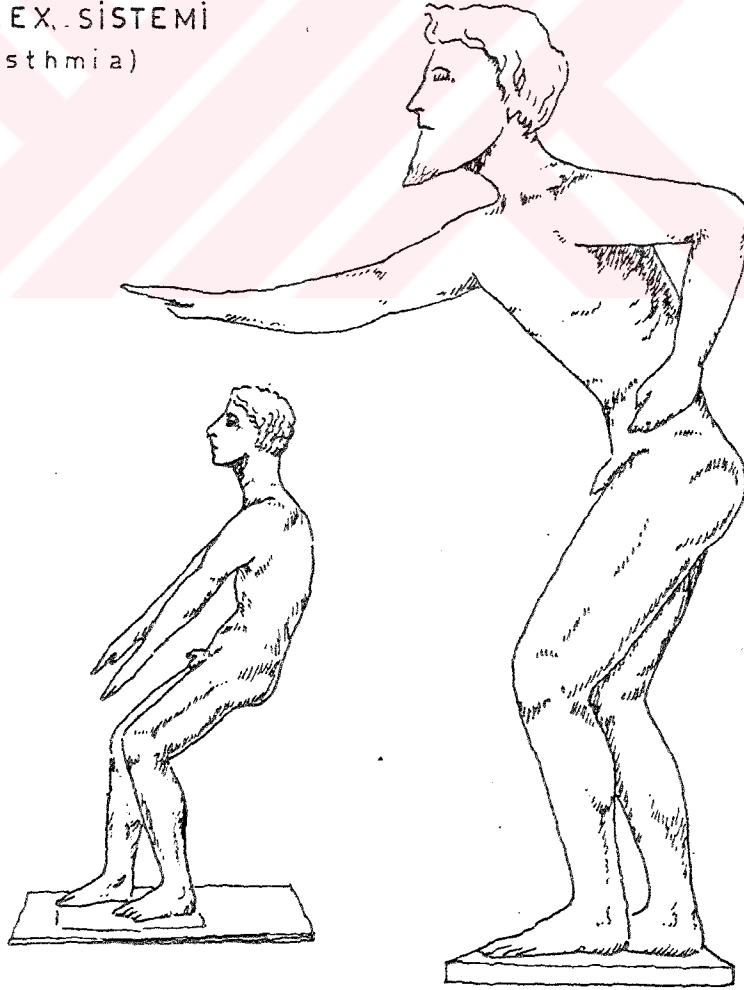
BAŞLANGIÇ EŞİKLERİ

HYSPLEX SİSTEMİ
(İsthmia)

İsthmia

Priene

Start Durumları

ÖZGEÇMİŞ

1943 yılında Isparta'da doğdu. Saint-Joseph Fransız Kolejindeki Lise Eğitiminden sonra girdiği Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Mimarlık Bölümünden 1966 yılında mezun oldu.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Prehistorya bölümlerine devam etti. Mimarlık Tarihi ve Restorasyon konusunda ileri araştırmalarını New York, Columbia Üniversitesinde, Prof. James Marston Fitch yönetiminde tamamlayarak İngiltere York Üniversitesi İleri Mimari Araştırmalar Enstitüsünde Koruma ve Restorasyon Bilimsel Kursuna katıldı.

Mimarlık mesleğindeki temel etkileri, uzun yıllar Büro Yöneticiliğini yaptığı Prof.Dr.Hon.Causa Sedad Hakkı Eldem'den aldı.

1973 yılında İstanbul Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisinde Rölöve-Restorasyon Lisansüstü Eğitiminin kurucuları arasında yer aldı ve 20 yılı aşkın sürede Öğretim Görevlisi olarak çalıştı.

Unesco, Paris Genel Merkezinin ve Dünya Mirası Komisyonunun uzmanı ve danışmanı olarak görev yaptı.

Halen, ICOMOS - Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Ulusal Komitesi Başkanı, UNESCO Türkiye Milli Komitesi Yönetim Kurulu Üyesi, T.A.Ç. - Türkiye Anıt-Çevre ve Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Mütevelli Heyeti ve Yönetim Kurulu Üyesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi ve İstanbul 2. no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu üyesi ve başkan yardımcısıdır.

20'yi aşkın Uluslararası kongre ve bilimsel toplantıya tebliğleri ile katıldı. Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyanca bilmektedir.

Fransız Hükümeti "Akademik Palmiye - Şövalye" ünvanına sahiptir.

